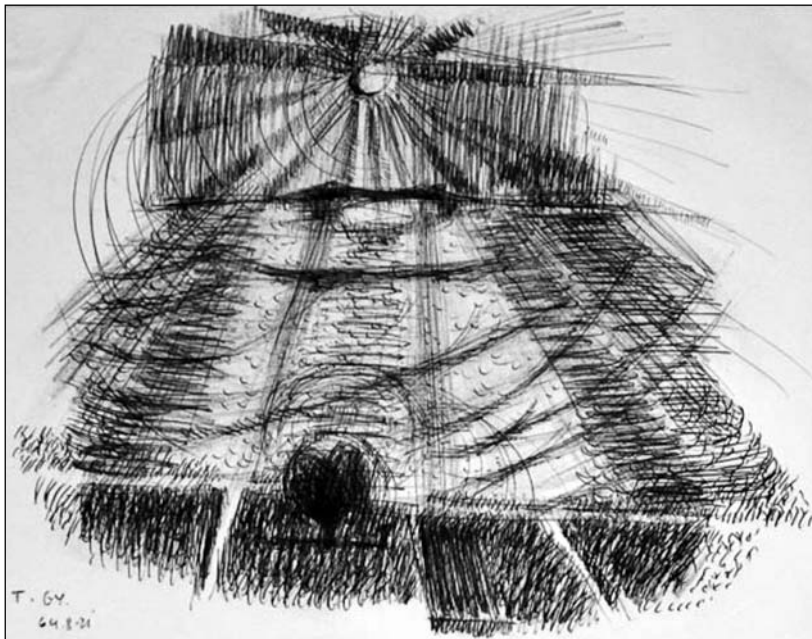

TARTALOM

TAKÁTS GYULA ÉS TATAY SÁNDOR EMLÉKEZETE	
POMOGÁTS Béla: Takáts Gyula száz esztendeje	3
VERESS Miklós: Virág – Gyulának	6
BERTÓK László: Takáts Gyulát ismered-e?	8
RÓNAY László: Évnyitó Takáts Gyulával	11
ALBERT Zsuzsa: Pillanatképek Takáts Gyuláról	16
NÉMETH István Péter: El nem illanó évek	25
KERÉK Imre: Becehegyi képeslap	29
MADÁR János: Végtelen lugasok	29
MATYIKÓ Sebestyén József: Búcsú	30
UJKÉRY Csaba: Láttál-e szilvafát repülni?	31
VARGA István: Vajon lesznek-e szebb napjaim?	34
Lassi MÄKINEN három fordítása (Takáts Gyula: Kymi folyónál; Finn tanyán; Világos éjszaka)	39
CZIGÁNY György: Az ég tündöklő szárnyai	42
ÁGH István: „A Bakony csinált író belőlem”	44
MOLNÁR Miklós: Tatay Sándor elmondja az életét	46
KÓSA Csaba: Szőlősgazdák	50
IRODALMI MOZAIK	53
SZÉPIRODALOM	
TORNAI József: Csak a Minden dalol; Mozdulatok; Az én csúfos lelkem; Lélekvándorlás	63
ZSÁVOLYA Zoltán: Atlantisz-változat	65
SZIGETI Lajos: Félúton; Rianás	67
KAISER László: Jó ez így; Becsukódott; Anyanyelv	68
SZIRMAI Péter: Linkségek	69
IRÁNYTŰVEL	
SZIRTES Gábor: „A teljes részei”	73
BARTUSZ-DOBOSI László: Talpig fájásban	77
EMLÉKEZÉS	
POMOGÁTS Béla: Az életöröm tanára	80

E lapszámunkat Takáts Gyula grafikáival illusztráltuk.

Rimek sugara

Takáts Gyula száz esztendeje

Hogy egy költő eleve vonzalmat érez a szép tárgyak, tájak, festmények, asszonyok iránt, az nem lehet meglepő, hiszen a költészet mindig küldetésének tudta azt, hogy a „szépség” élményével gazdagítsa, akár nevelje az emberi szíveket. Takáts Gyula, akinek most ünnepeljük századik születésnapját (és nemrég még abban reménykedtünk, hogy ezt a gyönyörű és kivételes ünnepet még vele együtt fogjuk megülni), nos, Takáts Gyula is mindig a „szép” költője volt, aki kivételes érzékenységgel figyelt fel a „szépség” megnyilvánulásaira. Mindig észrevette a világban érvényesülő harmóniát, köszöntötte, megünnepelte, ha úgy hozta a sors, megsiratta. Életművének ez a harmónia volt az egyik fontos ihletője és rendező elve – a mögöttünk lévő zavaros évszázadban ennek a harmóniának a jótékony hatalma mellett érvelt, s ezt a jótékony hatalmat mutatta meg a teremtés dolgaiban. Mintha Isten szándékait tolmácsolta volna a „szépség” költői ünnepeiben. Ezeknek a költői ünnepeknek része volt a népművészet hagyományainak a költészetbe emelése – Takáts Gyulának erről az érdeklődéséről kíván tanúságot tenni az *A basznos szép* című kis versválogatás, amely születésének századik évfordulója alkalmával a Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság gondozásában most az olvasó elé kerül.

Abban a világban, amelyben élt, amelyet kialakított magának, a népművészetnek, közelebről a somogyi népművészetnek mindig jellegadó szerepe volt. A versekbe idézett népművészeti tárgyak – a pásztorfaragások, a lopótökre karcolt életképek, az üvegbezsúfolt kálváriák – nem egyszerűen a vers tárgyát, hanem, mondhatnám, „poétikai lényegét” alkotják. A költő nem verses illusztrációt készít a művészi tárgyhoz, hanem a művészi tárgy stílustulajdonságait alakítja át költői stílussá: a látható és fogható tárgyat lényegíti át költői tárggyá, szavakba, nyelvi formákba transzponálva a képzőművészeti formát, ennek a formának a sajátos művészeti üzenetét. Mind az eredeti népművészeti tárgy, mind Takáts Gyula verse szuverén művészi alkotás, esztétikai értékük az alkotó tevékenység más-más létezési módjában érvényesül. A költészet különben gyakran választ művészeti tárgyat az ihlet forrásaként: Keats egy görög vázához írt ódát, Rilke egy archaikus Apolló-torzóról szólván fejtette ki költészettanát, Blaise Cendrars számos verset írt Chagall és Delaunay festményei nyomán, Radnóti Miklóst Dési Huber István, Weöres Sándort Csontváry Kosztka Tivadar, Juhász Ferencet Mednyánszky László, Nagy Lászlót Kondor Béla és magát Takáts Gyulát Egry József festői munkássága ihlette meg. Egyik vers sem „költői illusztráció”, mint ahogy a kaposvári költő népművészeti tárgyú versei sem „leírni” vagy „magyarázni” akarják a pásztorarcokat és -faragásokat, ellenkezőleg, költői tárggyá avatják őket, költői szemléletté és stílussá lényegítik át ihlető formáikat.

E költői átlényegítés természetes biztonságát Takáts Gyula alkotó személyisége, egész életműve szavatolja. A népművészet alkotásait és emlékeit számon tartva és ápolva sohasem a divatot követte, mélyreható élmények fűzték ezek-

hez az alkotásokhoz, mindig élénk érdeklődéssel figyelte sorsukat. A népművészet formakultúrája iránt megmutatkozó érzékenysége arról tanúskodik, hogy ismerte és a magáénak tekintette azt a teljes kultúrát, amely e hagyományos művészet szemléleti alapjait megeremti és stiláris sajátosságait kialakítja. Takáts Gyula, mint a dunántúli hagyományok tudatos követője és védelmezője, joggal érezte illetékesnek magát a népi kultúra dolgaiban: „birtokon belül” volt, ez a kultúra az övé volt. Költészetében kezdettől fogva szerepet kaptak a népi kultúra emlékei és hagyományai, s ami ennél is többet jelent, költészetét mindig is erősen hatotta át ennek a kultúrának a világképe, gondolkodásmódja, magatartásszabályozó belső rendje. A kultúra ebben a tekintetben nem csupán műveltséget, hanem észjárást és szemléletmódot jelentett. Takáts Gyula költői szemlélete, formaképző módszere és poétikája nemcsak szülőföldjének természeti tulajdonságai és történelmi hagyományai, nemcsak a görög-latin tradíciók ihlető hatása nyomán alakult ki, hanem ennek a népi kultúrának a vonzásában is. A Balaton-vidék népi építkezése, a hegyközségek sajátos életformája, a somogyi népművészet tárgyi emlékei ugyanúgy rajta hagyták bélyegüket költészetén, mint a dunántúli folklór: a merész képtársításokat mutató népdalok, a játékos népi rigmusok, a sötétre hangolt betyárballadák.

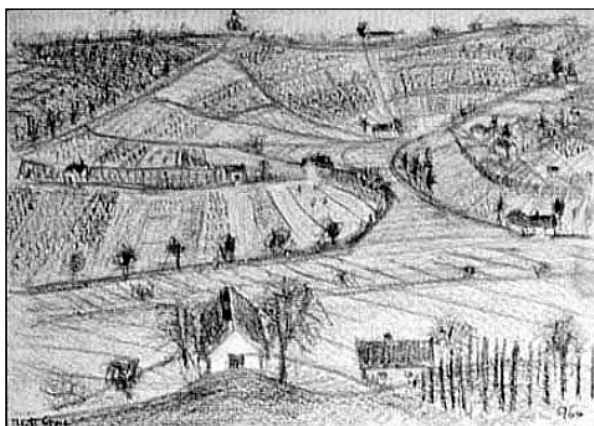
A költő tolla a népművészetben alakot öltő tisztaság és mesterségbeli lelkiismeretesség példájára mozdult, volt azonban valami, ami hasonló módon biztatásul szolgált, s ez Takáts Gyula eredendő tárgyszeretete: vonzódása a szép és hasznos tárgyakhoz. Aki a költő nyári becehegyi otthonába látogatott, tanúja lehetett e természetes emberi vonzalomnak, annak a megbecsülésnek, amelyet a házigazda érzett a hasznos munkaeszközök iránt. Szobáját régi szőlőműves szerszámok, rozsdafoltos vaseszközök díszítették, nagy részüket ő maga ástakotorta ki a kövek közül, midőn művelhetővé tette a becei mészkősziklát, s mandulát, barackot és szőlőt ültetett. A szerszámokkal, a tárgyakkal – akár a gazdaemberek, a szőlőművesek – benső kapcsolatban állott, a kézre álló munkaeszközt őszintén becsülte, hogyne becsülte volna a népművészeti tárgyakat is, hiszen többnyire ezek is munkaeszközök. Talán ezért vonzódott a tárgyakhoz, a konkrétumokhoz, általában a tárgyias kifejezéshez a költészetben is.

A Nyugat „harmadik nemzedékét”, amelyhez Takáts Gyula is tartozik, általában a gondolati érdeklődéssel, az elvonatkoztató módszerrel szokás jellemezni, s ennek a minősítésnek bizonyára nagyrészt igaza van. Takáts Gyula költészete mindazonáltal inkább tárgyias jellegű, a szép és hasznos tárgyak immanens költőiségét: a tárgyi világ elemi költészetét juttatta érvényre. Költészetének erősen érzéki és tapasztalati karaktere van, verseiben a tárgyak kaptak uralkodó szerepet. Ezzel az érdeklődésével és költői tulajdonságával a modern költészet egy igen fontos áramlatához csatlakozott. Rainer Maria Rilke, a modern költészet osztrák mestere annak idején azt tanácsolta Franz Xaver Kappus fiatal osztrák katonatisztnek és költőnek, hogy „önmaga kifejezésére használja fel környezetének tárgyait” (*Levelek egy ifjú költőhöz*). A tárgyi világ dolgainak lírai átlényegítése azóta a modern költészet egyik jellegzetes művészi eljárása lett.

Mintha Takáts Gyula is a rilkei tanácsot fogadta volna meg: verseiben sorra jelennek meg a dunántúli világ, a somogyi és a balatonfelvidéki élet és kultúra

tárgyai és emlékei, közöttük a népművészet alkotásai. Ezek a versbe emelt tárgyak a költő világképére és életformájára vetnek tiszta fényt. Eredendő valóság-szeretetét mutatják, azt az esztétikai elvet domborítják ki, amelyet Takáts Gyula „hasznos szépségnek” nevezett: „a szép / mindig hasznos, ha kép, ha költemény [...] a hű anyagba, / mint csírás mag, mint rózsaszál / dereng a szép hatalma” – olvassuk *A tó, a rózsza és a bársfa* emlékezetes sorait. Ez a „hasznos szépség” mutatkozik meg a naiv pásztorfaragásokban, a lopótökre karcolt ábrákban, a paraszti sorban élő művészek festett jeleneteiben: a köznapi élet használati tárgyai, munkaeszközei és díszítőművészetének primitív alkotásai válnak általuk esztétikai tárgyakká, művészi alkotásokká. Midőn a kaposvári költő versbe emelte e hasznos és szép tárgyakat, nemcsak a maga kulturális tudatának, hanem személyes esztétikájának is kifejezést adott.

Takáts Gyula egybegyűjtötte, megőrizte és értelmezte a népművészet szellemi és tárgyi emlékeit. „A Balaton és Dráva közti rengetegből és pusztákról – írta kedves tárgyairól adván képet – már réges-rég írószobámba, könyveim közé kerültek olyan >néprajzi< tárgyak is, amelyek ma másoknak csak a lakást díszítő divatot jelentik. Nekem beszédes, szívemhez nőtt társak ezek a bizsókkal, bicskával készült kanász-, juhász-, egyszóval a pásztorművészek alkotásai. Történetek, élethelyzetek élő és lelkes darabjai és elbeszélői e tárgyak; egy ősi szellemi hagyaték megjelenítői. Azt is mondhatnám, hogy rusztikus módon betyármozaikok, táblaképdarabok vagy pásztorikonok ezek a nemcsak szép, de hasznos tárgyak.” Igen, Takáts Gyula részben a somogyi és balatonfelvidéki népművészetnek ezekkel az alkotásaival és emlékeivel varázsolta emberi otthonná a maga kaposvári vagy becehegyi környezetét. Ez az otthon volt költészetének egyik ihletője is: otthon volt a maga kaposvári és becehegyi világában, otthon volt a Dunántúl, az ország és Európa hagyományában és „szépségeiben”. Ez az otthonosság ma is érvényes szellemi és erkölcsi érték – tiszteletet érdemel, követésre érdemes.

Dombok, mandulák

VERESS MIKLÓS

Virág – Gyulának

*/... és dicsérvén a poézis hatalmát
Átnyújtott volna versemért egy almát./*
(Kosztolányi Dezső: Ének Virág Benedekről)

Most *teljes* már!... Tovább nem írhatod.
Állítottál egy *monumentumot*.
S a *versnek* csak? Volna veled vitám
(mint harminc éve is) – tegnapután.
Merthogy – szerinted – csupán az hibádzott,
aminek árnyékát magadra fázod,
ha didereg a tömérdek betű.
Nyugodj. Neked a semmi sem hiány,
mert így akartad? Látod: kész a Mű.
S nem is csak teljes, de tán túl is csordul,
mint hordód ama jó becei bortól.

Harmincas a könyv, mit rég nekem küldtél,
Mesterem, barátilag dedikáltan.
S beleborzongtam. Egy *jégarcú tündér*
hívott táncba a *semmi árnyékában*,
míg írtad így pincéd falainál:
„megfagy a fény is. Fürdik a halál.”
Mit idézgetem! Kívülről tudod,
s hogy ki alkotta e: *momentumot!*
Csak megdöbbentem: ilyen egyszerű
a rombolás ihlett megalkotása,
hogy mindkettő egymás fordított mása!
A lényeg az, hogy készüljön a mű.

Ma már, hogy mindjárt én leszek a hetven,
– mint akkor Te – tán jobban értem én is,
hogy ama virágos és szent Poézis
miként lehet egyszersmind oly kegyetlen.
El is mesélném, hogyha nem haragszol:
mert egyre többet sétáltat az álom
a kamaszságillatú Kaposváron
a Szent Imre templomig, hol utolszor
találkoztunk – nem is oly hajdanán –,

s oly közel a Kovács Sebestyén utca:
hol nem a Semmi – Te vagy a hiány.
Ezt feledve, kísérlek haza vissza,
(nem úgy, mint elmulasztám legutóbb),
s betörve hozzád kosztolányimód,
versre hevülten felköszöntelek.
Te meg, mint ama hegyi szent öreg
alma helyett ám – átnyújtasz: egy diót.

Hegyi páva, kótojásokkal

„Takáts Gyulát ismered-e?”

A feléje vezető első tíz esztendőről

Somogyi összegezés. – Ezzel a címmel jelent meg 1956 nyarán az a többszerzős tanulmány (riport?, szociográfia?) a *Csillagban*, a Magyar Írók Szövetsége folyóiratában, amelynek egyik írója Szabó István, a pályakezdő novellista volt. Az első író (írójelölt?), aki 1956 májusában (júniusában?), az anyaggyűjtés során vései házunkban, a szülőházamban járt, s akit szeretettel fogadtunk, ebéddel is megkínáltunk. A tejfölös bablevesre emlékszem. Szabó István, a csereszegtomaji parasztyerek, ekkor már Budapesten élt. A falusi társadalmat, a paraszti élet tragikus konfliktusait megjelenítő, drámai feszültségű elbeszélései alapján Móricz Zsigmond és Kodolányi János legjobb tanítványának tartották. Nem lehetett véletlen, hogy Márkus István szociológus őt, s a másik ekkor feltűnt fiatal prózáírót, Sánta Ferencet is magával hozta Somogyba, hogy a kényszerrel létrehozott téeszék állapotáról tájékozódjanak, s hogy tapasztalataikat megírják. A *Somogyi összegezés* és a róla 1956. október 19-én a városi moziban, több ezer ember jelenlétében lefolytatott vitát tartották később az 1956-os forradalom kaposvári kezdetének, a „lavina elindítójának”. De nem erről kívánok szólni. Arról inkább, hogy abban, hogy a megyébe utazó négy író közül melyik községben ki vizsgálódjék, abban Takáts Gyulának is szerepe lehetett.

Takáts Gyula, mint később kiderült, tudott róla, hogy mi történt három társammal és velem egy évvel korábban. Hogy verseink és irodalmi köreink miatt 1955 augusztusában letartóztatott az ÁVH, s októberben elítélt bennünket a kaposvári megyei bíróság. Hogy hónapokig az ávo pincéjében és a megyei börtön celláiban „ismerkedtünk” a várossal. Mivel a becukásom után, 1955 szeptemberében erőszakkal megalakított vései téesz kérvényezte, a nyári mezőgazdasági munkák idejére nekem „félbeszakítást engedélyeztek”, s 1956. április 13-án feltételesen szabadlábra helyeztek, azzal, hogy október 10-én 8 órakor köteles vagyok „a kaposvári megyei börtönben a hátralévő börtönbüntetés letöltésére” megjelenni. Közben persze, rendszeresen jelentkezniem kellett a böhöneyi rendőrőrsön. Pár hete voltam otthon, amikor bekopogott hozzánk Szabó István. Azt, hogy nemcsak a téeszről és a velem történekről, hanem az irodalomról is szó esett, onnan tudom, hogy nagyon nyomatékosan Nagy László verseinek az olvasására biztatott. Takáts Gyuláról is beszélgettünk. Ezért gondoltam később, s gondolom ma is, hogy talán a négy író vagy az írószövetség révén neki is része volt benne, hogy Szabó Vésére jött „összegezni”, s hogy engem is felkeresett.

Takáts Gyula nevét először a csurgói gimnáziumban hallottam festőművészrajztanárunktól, Raksányi Lajostól. Tőle, aki öregember volt már, de azonos azzal a valahai fiatalemberrel, aki az 1920-as évek elején Kaposváron festeni tanította a kiskamasz Takáts Gyulát. *Emlékek életrajza* című könyvében a nyolcvan éves költő így emlékezik rá: „R. Lajos volt a tanár úr, aki abban az időben az Eötvös utcából sokszor festette a város látképét. Ma is ott állok a vászna előtt,

ahol egykor megláttam, milyen hatalmas lehet egyetlen ecsetvonás. Az előttem fölhúzott piros, amely... odaállította R. Lajos tanárom festőállványa mellé az enyémet is. Ott illatozott a padon a sok tubus és alattunk a Géza és a Sétatér utca, a homokbánya sárga fala és a Jeli-dombon a zöld bádogkupola. A donneri világ..." Amikor 1953-ban az első verseim megjelentek a *Dunántúl* című folyóiratban, Raksányi tanár úr megállított a folyosón és megkérdezte: „Takáts Gyulát ismered-e? Őt feltétlenül meg kell ismerned!”

Ettől kezdve tudtam róla, figyeltem rá, de semmi több. A diktatúra, majd a velem történtek nem serkentettek odaállítani a költő „festőállványa mellé”. Aztán 1956-ban egy, a *Somogyi Néplap*ban megjelent versére kaptam föl a fejemet. Az *egyetlen*, ez volt a címe. Úgy kezdődött, hogy „Egy van!... És benne mindenk: / szépség, jó, gép és emberek. // Egyetlen... Benne nép, világ. / Egyetlenegy: az igazság!”, s így folytatódott: „Hatalmas... Hozzá vidd hited! / Pusztít?... De ne féltsed híred. // Versedben hogyha ő lakott, / világot alkottál, Napot...” Egyszerűen, érthetően, de keményen beszélt az igazságról, mondta ki, amit a meghurcoltatásom hónapjaiban gondoltam. Aminek a vágya és a tüze aztán a forradalom napjaiban és az azt követő hetekben, hónapokban az egész országot fellobbantotta, megmozdította.

Személyesen azonban csak 1958-ban kerestem föl, amikor újra írni kezdtem. Megvettem az akkor megjelent *Mézöntő* című kötetét, s nagy örömmel láttam, hogy *Az egyetlen* című verse áll az élén. Azzal a kéréssel jelentkeztem nála, hogy dedikálni szeretném az új könyvét. Úgy emlékszem, több napfényes termen (munkaszobában?) keresztül vezetett valaki a múzeum legtávolabbi, igazgatói szobájába. Takáts Gyula fehér munkaköpenyben ült ott, és állt fel, amikor beléptem. „Mint egy vidéki patikárius” – olvastam róla később valahol. Örömmel, kíváncsi barátsággal fogadott. Kiderült, hogy sok mindent tud rólam. A helyzetemről, a terveimről érdeklődött. A beszélgetés végén azt írta zöld tintával a könyvébe, „Bertók Lacinak szeretettel, hogy bátran dolgozzon”. Sokszor eszembe jutott azóta, ma is úgy gondolok erre a dedikációra, mint az egyik szabadlábra-helyezési igazolványomra. Nem tudom, ekkor-e vagy később, felajánlotta, hogy elküldi verseimet valamelyik budapesti újságba, folyóiratba. Egyszer, talán 1959-ben adtam neki néhányat. Úgy emlékszem, az Élet és Irodalomhoz küldte el, de választ nem kaptunk.

1959 tavaszán örömmel újságoltam neki, hogy kimozdulhatok Véséről, fölvettek segédkönyvtárosnak a Nagyatádi Járási Könyvtárba. Meglepődtem és elcsodálkoztam, amikor a megyei emberről, aki fölvelt, azt mondta, „Vigyázz vele, még soha senkivel jót nem tett”. Aztán azon a nyáron ismét jelentkeztem továbbtanulni, most a Pécsi Tanárképző Főiskola levelező tagozatára. Mielőtt Pécsre indultam felvételizni, megírt és átadott nekem két levelet. Az egyiket a főiskola magyar tanszéke, másikat a német tanszéke vezetőjének címezte. Mindketten írogató emberek, az egy éve indult Jelenkor szerkesztőbizottságának a tagjai voltak. Azé a Jelenkoré, ahol 1959 áprilisában közölték már két versemet. Nem tudom, mi volt Takáts Gyula leveleiben, de a viszontagságos öt esztendő után „fölvételt nyertem” a főiskola magyar-történelem szakára. Magától értetődött, hogy 1963-ban *Takáts Gyula írói útja* címmel róla írtam a szakdolgozatomat. Amikor az előbb említett megyei ember meghallotta ezt, azzal fogadott: „Ilyen ásatag témát választottál?” De akkorra már többet tudtam nem

csak a kettejük viszonyáról, hanem a kaposvári emberi és politikai állapotokról is, s még többet Takáts Gyuláról, az emberről és a költőről, tehát a sunyi és buta kérdést eleresztettem a fülem mellett.

A legfontosabb az volt számomra, hogy nem csupán a tanárainknak, hanem neki is tetszett a dolgozat. Akkor is, később is biztatott, hogy monográfiát vagy legalább doktori disszertációt írjak belőle. Bennem azonban egyre inkább és egyre elszántabban már a költő mocorgott, kereste önmagát, próbálta átlépni, elfeledni, behozni azt a tíz esztendő, ami elveszett a megaláztatás és megbélyegzés csatornáiban. Később is, egy köszöntés kivételével, csak verseket írtam róla, hozzá. Az elsőt 1966-ban, még a *Mézöntő* és a szakdolgozat-írás bővületében (a címe is *Mézöntő*), a hatodikát 2008-ban, pár héttel a halála előtt.

Takáts Gyula ötvenéves múlt éppen, tizenkét könyve jelent meg a dolgozatom írásáig. Versek, regények, tanulmányok. Mindet elolvastam, aztán pedig napokig bogarásztam, jegyzeteltem Budapesten az Országos Széchenyi Könyvtár olvasótermében (ahová Fodor András ajánlott be) a róluk szóló recenziókat, tanulmányokat, Radnóti Miklós, Várkonyi Nándor, Vas István, Csorba Győző, Hamvas Béla, Tüskés Tibor és mások írásait. Géppel írt szakdolgozatom egy példányát a Somogy Megyei Könyvtárnak adtam. Bizonyára ezért került bele a *Takáts Gyula bibliográfiába* (Kaposvár, 1981. Összeállította: Magyar Józsefné). Ma is úgy érzem, hogy költészetének alapvető fő vonásai, mesterségbeli tudása, világképe, stílusa mind együtt voltak már az ötvenéves költő műveiben, azután csak színesedtek, gazdagodtak, kiteljesedtek. Tudom, hogy Takáts Gyuláról sok, az én korai munkámnál fontosabb írás jelent meg, s hogy költészetének egyedülvalóságát, kivételes jelentőségét bizonyító, a lezárult teljes életműre tekintő, értő és alapos tudományos vizsgálata is megtörténik majd. Mivel azonban kéziratos dolgozatom a feléje vezető út addigi legfontosabb állomása volt, emlékezősemet ennek a kis híján ötven éve írt dokumentumnak az utolsó mondataival fejezem be.

„Takáts Gyula sohasem verseket ír, hanem költészetet teremt. Minden írással szabályosan konstruált költői művéhez tesz egy-egy téglát. S ez a mű egyedülálló, sajátos szint jelent a mai magyar irodalomban.

A költői mesterség teljességének birtokában, állandó lázban kerekíti világát, amelynek fundamentuma a humánus, s az emberi életet széppé formáló értelem. Ez adja meg társadalmi jelentőségét. S mindezt egy táj szimbólummá emelt növényzetével, állataival, történelmével, hangulatával jeleníti meg. A táj tehát sohasem cél nála, hanem költői eszköz.

Életformát teremtett, amelynek ideálja az ésszerű emberi közösségek szelleme, s amelyet valamiképpen gyökér kapcsol a régi krétai, görög, hellén s római kultúrákhoz, de világlátásban s a modern technika szeretetében mégis mai.

Kétségtelenül nagy hatással volt világképének kialakulására a Dunántúl mediterrán jellege, ahol a Balaton a Földközi-tengert, a mandulafák, fügefák, a présházás dombok s a végtelen kék ég pedig annak a partvidékét idézik. Összekötő kapocs a kettő között latin kultúráltsága. Erről az alapról emelkedett magasan a hajdani római provincia fölé, s tágította világát egyetemessé.

Természet és ember egységben látása, meghitt pillanatok és nagy problémák egyéni stílusban való megjelenítése s általános érvényűvé emelése teszik maradandóvá ezt a költészetet.”

Évnyitó Takáts Gyulával

(Napló-részlet)

2006. jan. 6.

Itthon a postából előkerült egy könyv. Takáts Gyula *Öt esztendő Drangalagban* címmel megjelent naplójegyzetei, melyeket óriási élvezettel olvastam folytatásokban a Somogyban. Gyászba borultam, mikor befejeződtek. Biztosan van titkos megérzés: két napja került elő Gyula bácsi neve és lírája a vizsgáztatás során, és íme...

Nézegettem a címlapot. Ilyennek ismertem meg. Egyszer bejött a Petőfi Irodalmi Múzeumba, s megkeresett Parancs Janót meg engem félig a földbe süllyesztett „munkaszobáinkban”, a múzeum senki más által fel nem derített részén, ahová az akkori főigazgató zárt el a világtól. Letelepedett, és két üveg bort varázsolt elő a hazánk-szerzte ismert Bece-hegy terméséből.

Rémülten tiltakoztunk. Néhány napja írtuk alá a zord körlevelet: „Aki a múzeumban szeszes italt fogyaszt...”

Gyula bácsi csippentett: „Sebaj gyerekek, Socrates accusatus est quod corrumperel inventum.* Fogjátok rám, nyugodtan. De hozzatok poharat és valami harapnivalót!”

Gyönyörű délelőtt volt. Mint az, amikor szárszói házunknál apám emléktáblájának avatásakor váratlanul megjelent Fodor Andrással, aki a szép beszédet mondta. Mintha a nemzedék verődött volna össze.

Kinyitottam a könyvet. Csöngött a telefon. Szeghalmi Elemér remek basszus. „Láttad?” Láttam. „Tudod, fogatkoznak, akikkel Takáts Gyuláról beszélgethetek.” Írsz majd róla? – kérdem. „Írok, hogyne írnék!”

Elemérnek kitűnő esszéje vár megjelenésre a Vigiliánál. Nem először és nem utoljára írt Takáts Gyuláról. Egy-két éve bizonyára az Új Emberben írt volna, de onnan kihajózták azok, akiknek nincs ismeretük arról, hogy a keresztény irodalomtörténet-írás emblematikus figurája. Már a fotelban ült, amikor én a szék legszélére mertem letenni a fenekem.

Délután Drangalagba költöztem, s ott lakoztam volna este is, ha nem vezérelt volna a hiúságom a tévé elé. De mert az vezérelt, megszemlélem magamat, amint Zimándi Piusról prelegálok a Duna Tv-ben. Megint kísértett az ifjúság. Lefekvés előtt T.Gy. egyik kötetét készítettem az íróasztalra.

Január 7.

Nehéz úgy olvasni, hogy a konyhából szenzációs illatok kúsznak a szobába. Judit ismét remekel. Másfelől Bach egyik zenekari szvitje szól John Eliot Gardiner vezényletével. Amikor még vígan közlekedtem, le-leparkoltam egy lemezbolt-

* Szókratészt azzal vádolták, hogy megrontja az ifjúságot.

ban. Ez a felvétel is egy ilyen könnyelmű pillanat emlékét őrzi. A két lemez 2400 forintot kóstált. Békebeli idők... Olvasom Takáts Gyula naplóját, s felmerülnek emlékeimből az általa szeretett és kevésbé kedvelt arcok. Ez a generáció nem szemlélte ájult csodálattal sem az irodalmat, sem művelőit. Mi manapság nem merésznénk olyan sorokat leírni Radnóti jellemzéséül, mint Gyula bácsi. Olyanokat még kevésbé, aminőket Radnóti írt le Babitsról.

Hogyan is fogalmazhatnám meg első benyomásaimat? E jegyzetek írója a sokszor lenézően emlegetett vidékiség fogalmát nem ismerte, valós hátrányait pedig azzal ellensúlyozta, hogy Helikont teremtett maga köré. Ezért olyan otthonos mindenütt, s ezért kelti az otthonosság remek érzését olvasójában is. Szeretett „otthon” lenni, s szerette azokat, akik ezt az érzületet teremtették meg számára. Pomogáts Béláékról többször is hálásan és szeretettel mondja el ezt. Nem véletlenül. Klárit és Bélát egyszer majd intézményként emlegetik.

Jókat mulattam Kolozsvári Grandpierre Emilről adott jellemzésén. E jeles prózáíró valóban „kiadta” ismerősét és rokonait. Az őt körülvevő hölgykoszorú számos tagjáról nem is szólva.

Könyvet írtam róla. Ha jól emlékszem, nem saját elhatározásomból. Fárasztó művelet volt: minden elkészült fejezetét be kellett mutatnom neki, s ő különösen jelzőimet javítgatta nem kevés gonddal. A jóból kitűnő, a kitűnőből remek lett. Amikor elkészültem, kedvetlenül biggyesztett. Soraimból nem világlott ki, hogy Mikszáthhoz mérhető író. Így aztán Kardos Györgyöt is meggyőzte: ne jelenjék meg a könyv. Szerencsémre megkaptam a honoráriumot. Viszonyunk mindazonáltal felhőtlen maradt. Üldögéltünk a Vérhalom téri padok valamelyikén, és gyermekeimet tartottam szemmel, ő a csinos nőket. Közben szidalmazta az irodalmi életet – joggal – és az írókat. Képes Géza volt a kivétel. Az a Képes Géza, akiről Takáts Gyula is oly melegen szól. Képes valóban „nyelvzseni” volt, csak azt nem értettem soha, miért őrjöngött, ha nyelvünk finnugor eredetéről hallott.

Mennyi méltatlan gyanúsítgatás! Mennyi mesterséges akadály! Tiltás! Az elhallgattatás évei után még ezek is egyfajta korlátozott szabadságot jelentettek. Hány ügyeskedő lovagolt a hullámok tetején, s hányan fuldokoltak alatt!

Csoda-e, ha a naplóíró székepszissel és bírálattal szemlélte korát? Sokszor támadt olvasás közben olyan érzésem, hogy visszamenekült volna a múltba, és életre keltette volna nemzedéktársai közül a holtakat. Elsősorban Jékely Zoltánt, akit – mint az érintetlenek és egyenes gerincűek javát – igyekeztek kiebrudalni az akkori döbbenetes elvek szerint gyártott irodalmi *háromból*. E hadművelet legfontosabb része az elhallgattatás volt. Gyula bácsi azonban nem fogta be pörös száját. Önsajnálat és magamutogatás helyett értük küzdött néhány hasonlóan kemény fegyvertársával. Némi lelkifurdalással szembesültünk az általa újra meg újra leírt nevekkal: Csorba Győző, Forgács Antal, Hajnal Anna, Jánosy István, Jékely Zoltán, Kálnoky László, Képes Géza, Keresztury Dezső, Kiss Tamás, Thurzó Gábor, Toldalagi Pál... mi lesz a sorsuk? Vajon hagyjuk őket, hogy a hűtlen feledés betemesse nevüket és emlékezetüket?

Egyik legkedvesebb Takáts Gyula-kötetem az 1965-ös *Évek, madarak*. Nemcsak a versek miatt, bár emlékezetemben őrzöm azt a vitaülést, amelyen az 1945 utáni magyar irodalomtörténet tervezetét szedték ízekre. Talán 1974-et

írtunk. A Gyula bácsiról írt rész már elkészült. Az volt a lényege, hogy ez a költő füvekről, fákról és madarokról ír, költeményeiből hiányzik az elmélyültség.

Pomogáts Bélával karöltve hevesen tiltakoztunk. Végül Béládi Miklós hozzám fordult: „Akkor írd meg te!”

Először az *Évek, madarakat* emeltem le a polcról. Benne esküvői meghívókon apám bőséges jegyzetei. Ezeket megőriztem. A ceruzairás kicsit megkopott, az oldalszámok, amelyeken a legszebb versek olvashatók, pontosan kivehetőek ma is. A *Nagyapám* különösen megfoghatta, néhány sora mellé vonást húzott a margóra,

*S a porcelángombos díványra ült,
mely ott trafikja sarkában hevert,
s pár ráérő úrral fürge kártyát
s illatos, imbolygó tervet kevert...
Térdükön ülve, hallgattam őket.
Szemem sétált a gerendák rácsán,
s kinn az est finom vonója játszott
falunk szívéen, mint cigány a brácsán.*

Az utolsó három sor mellé felkiáltójelet is tett a margón, s így jellemezte: a „polgár-Dunántúl”. Ez a sajátos dunántúliság, pontosabban „somogyiság” apám szerint Takáts Gyula lírájának legjellemzőbb jegye. A költő Rippl-Rónairól írt jellemzését rá, magára érezte érvényesnek: „... ez világot jelent nála, és nem provincionizmust”. S hogy ez mennyire igaz, a naplójegyzetei is bizonyítják.

Január 8.

Folytatom a Takáts Gyuláról írtakat. Mindig öröm jelentékeny költővel és lírával szembesülni.

Kíváncsi voltam, mit írt naplójába Gyula bácsi negyed százada, január 8-án. A következőt: „*A demokráciák tévedése az, hogy a népet összetévesztik a párttal, a pártokkal. A nép nem pártokat, hanem jólétet és jó közérzetet kíván.*” Egy nappal később is ezt a meglátását egészítette ki eképpen. „*Minden életforma és társadalom tönkretévője és legnagyobb mérgezője a hazugság. Ettől kellene megszabadulni.*” Kellene...

Csodálkozva nézem, hogy apám *Olvadás közben* című kötetének egyik legterjedelmesebb bírálata szól az *Évek, madarakról*. Persze a költő e könyvében addigi útját és poétikai törekvéseit összegezte. Apámnak ez az írása *A Könyv* 1965. 8. számában jelent meg, s a szerkesztőtől is kellett némi bátorság, hogy leközölje.

Asztalánál akkor még nem állt ott Csu Fu, a kínai költő, aki legizgalmasabb korszakának verseit „diktálta”. Megjelenéséről a napló tudósít, szerepének jelentőségét azonban nekünk kellene kihüvelyeznünk. Ehhez azonban egy könyv terjedelme sem elegendő. Talán a szabadság, az álarcos szabadság esélyét kínálta. 1981 után már nem volt annyira végtelen a diktatúra, mégsem ok nélkül írta Takáts Gyula: „*A szörnyűségek általában akkor kezdődnek, amikor egy rendszer vezetői nem érzik, hogy eljárt eszméik fölött az idő. Túllépett. Ilyenkor nyúlnak ideáik védelmére a zsarnokság eszközeihez.*” De voltak-e ideáik azoknak, akikről jogos megvetéssel ír? Hatalmuk volt és annak göggyével szolgálták a még hatalmasabbakat. De „ideák”?

Azon tünődtem, vajon a fiatalabbak is átérzik-e Takáts Gyula örömeit és szomorúságait. Átélik-e annak szomorúságát és árvaságát, aki mellől lassacskán kihalnak nemzedéktársai, barátai? Az a pár sor, amely Jékely Zoltán temetése után íródott, a magyar emlékező próza nagy teljesítménye. Idemácsolom, megkönnyeztem és közben arra a költőre gondoltam, aki napról-napra egyre mélyebbről húzta föl az imádság vizét. Gyula bácsi szerint Weöres Sándor és ő voltak a nemzedékük legnagyobbjai. Ezzel Babits is egyetértett, amikor a Nyugat lábjegyzetében őket kettejük mentesítette Halász Gábor kritikájának hatálya alól.

De olvassuk Takáts Gyulát:

Győri János, Zsoli szeretett szerkesztője elmondta az utolsó Jékely-napok történetét. A kiadóban ő lett a magyar klasszikusok osztályának szerkesztője. Így az első klasszikus Jékely Zoltán lett. Meséli, hogy megkapta tőle Áprily gyertyatartóját, amit Zsoli úgy adott át, ha nem ébred föl, úgy gyűjtsen benne gyertyát, amint édesapja, Áprily halálakor ő is gyűjtött. Elmondta, hogy egész válogatott kötetét végiglapozták. Győri János válogatta a kötetet. A versek történetét is elmondta. Három és fél óráig beszéltek meg, és ezt János végigjegyzetelte. Zsoli úgy beszélt prosztataműtétje előtt, mint aki úgyis meghal. Megköszönte, hogy ott volt nála János.

„Legalább három óráig nem a halállal társalogtam. Megszabadultam a haláltól.” Új novelláskötetének egyik nyomdai példányát, melyet a főigazgatóságtól a megjelenés előtt nézett át, János bevitte neki. Ezt az orvosának Zoli dedikálva adta át. Utolsó versének a *Gyertyaláng* címet adta. (Azt hiszem, a válogatott kötet címe is ez lett.) Mindezt meg-megújuló zokogással mondta és köszönte Győri Jánosnak. Én magam sem tudtam – mondja János – a könnyeimet rejtteni. Ezekről az emlékektől, a beszélgetéstől én is alig tudok szabadulni... Kilométer hosszú sor kísérte utolsó útjára a Czigler nagymama sírjához, ahova temették, végakarata szerint. Makkai László beszélt itt, de hol volt ez Lator László tömör, szép búcsúztatójától! Aztán az Erdélyi Diákok Egyesülete nevében beszéltek ketten is. Zsoltárversek éneke mellett a *Himnusz*t énekelték utoljára. Őt szál fehér szegfűt tettem a koszorúk, virágok tömegére, és amikor tettem le, akkor fogta meg a kezemet Jékely Márta. Csupa könny volt a szemünk. Zsoli is fölnezhett ránk. Egy régi szép gondolatának szomorú pillanatát láthatta tán.

Varga István, akinek reflexió- és emlékezéssor közlését és megjelenését köszönhetjük, *Utószavában* arról ír, hogy „Drangalag Kaposvár, Drangalag Somogy, és Magyarország is Drangalag, miként az Európa és az egész világ.” Ennek bizonyítéka az 1990-ben megjelent *Versek Drangalagból* című kötet is. Az egyik legizgalmasabb talányos költemény a Drangalagban élő Csú Fut idézi:

*És Drangalagban él Csú Fu.
– De hol?... És merre Drangalag?...
Szomszédja sincs csupán ege,
Kiszabva egy kicsi darab
s alatta mindig ugyanaz a van?-
... És mosolyával válaszolt Csú Fu,
mert ragyogott, s ő szólt neki
a nap alatt, itt is
a mindig ugyanaz a van.*

A naplójegyzetekből is kiviláglik: Takáts Gyula számára a „van” a legfontosabb ihlető. Vannak a hétköznapok apró csodái és örömei, a barátságok és barátok, az álmok és a múlt, amely legalább annyira jelenvaló, mint a napi események. Ezek gyakran homályosak, zavarosak, s ebből a homályból mind fényesebben merül föl a múlt, az öregedő Babits, az *Ezüstkor* és annyi más közös erőfeszítése e nemzedéknek, amellyel még a naplójegyzetek írásakor is igyekeztek kiradírozni az irodalmi folyamatból.

Elmondom, lássátok ti is az egyik sokat mondó cím. Filippo Lippi *A család* című képének reprodukciója az indító élmény, de mesterien érzékelteti, amint a látvány hatására kitágul a vers tere:

*Még áll a fa asztalomon.
Arany csillaggal a fenyő
s Filippo Lippi „A család”
képével a szobámba nő.*

*Kitárul sziklája fala...
Felbője és a levegő
a könyveim között subog
s olasz ecsettel egyre nő.*

*A gyermek és a glóriák...
Színiük, szívük fényében mit tegyek? –
Elmondom, lássátok ti is
szikláitok közt emberek...*

Valóban sziklakká keményedett a szívünk. Takáts Gyula ezen változtatna. Egy költő természetesen nem elegendő e célkitűzés megvalósítására. De a fényesség, amelyet költeményében idéz, nem hűnyó világosságával talán segít célba találnunk, s utunk során ezek a versek is segíthetnek.

A naplójegyzetek és a versek is egy lassacskán elfeledett világrend és -szemlélet otthonosságát idézik. Ebben az otthonban békesség uralkodik, az eltorzított világ sem uralkodhat a hegyélen: „*otthon vagyok eképpen így – lopóval a bordók között. – Húzom arcomhoz a napot – s a gyertyaláng fölött// pislákol katakombasor. – A hegy testébe ásva – idézi Rómát szép Somogy – egy rombadőlt présházban.*” (*Otthon vagyok eképpen így*)

Miközben Gyula bácsi köteteit lapozom, a rádióban a Mozart – és Bartók – évfordulóról beszél egy zenetudós. Történetietlen volna Takáts Gyulát Mozart-hoz hasonlítani? Nem hiszem. Mindketten arcukhoz húzták a napot, s tudták, tudják, hogy egy „másik birodalomnak” is tagjai,

*melynek polgára nem a test,
de rajta túl! ... És az a nagyobb!
És búzán, napon át talán
már abban is otthon vagyok?*

(Melynek polgára nem a test)

Pillanatképek Takáts Gyuláról

1954 júliusától a Magyar Rádió Irodalmi Osztályán dolgoztam. Friss diplomával a kezemben kerültem oda, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen voltam magyar-történelem szakos hallgató. Minthogy az első év anyaga a régi magyar irodalom volt, református nevelésennél fogva otthonosabb voltam benne másoknál, ezért engem már másodéven egyszakosítottak, ami tudományos pálya kezdete lehetett volna. Negyedéves koromban azonban – miután szakdolgozatomat, a kuruc költészet esztétikai elemzését, az Irodalomtörténeti Közlemények közlésre elfogadta – megundorodtam az állásokért való látványos tülekedéstől, nem mentem el az aspiráns vizsgára, s bejelentettem, hogy tanár akarok lenni. De már nem volt más választásom, csak a rádió.

Nagyon rosszul éreztem magam, amíg nem tudtam felépíteni azt a külső munkatársi kört, akikkel szívesen dolgoztam, s ők velem vizont. A Rádióban hasznosítani tudtam irodalomtörténeti ismereteimet, még a régi magyar irodalomból is volt sok nagy sorozatom, de nagyon fontos volt, hogy az élő magyar irodalomból a jót hozzam közel a közönséghez. Ez ismeretterjesztés, nem tudomány. De ebben nagy felelősség és sok veszély rejtőzött. Jó angyalom, vagyis jó nevelésem vezetett a jó és becsületes irodalom egyéniségeihez. Sokan segítettek is, pl. Keresztury Dezső, Csorba Győző, Vargha Kálmán. Kortársaimon kívül a szüleim korosztályához tartozó, a Nyugat harmadik nemzedékének nevezett írók voltak legközelebb hozzám, meg az ún. negyedik, az Újholdasok. Ezek azért is, mert ők voltak a legelnyomottabbak.

A rádió műfaja eltűri, sőt kívánja a személyességet, az intim szférát. A gondolatiságot, a lírát. Ezért találtuk ki a beszélgetések egyre több változatát, ezért látogattam el sokszor Pécsre Csorba Győzőhöz, Budára Jékelyhez, Kaposvárra Takáts Gyulához. Vele bizonyára az akkor Kaposváron dolgozó orvos sógorom, Dr. Albert Áron ismertetett össze, aki lelkes művészetbarát, sőt, versmondó volt. Részt vett a közéletben, ismerte Takáts Gyulát, és örült, hogy összehozhatja vele kezdő rádiós sógornőjét. Arra az alkalomra emlékszem, mikor Áron a fényképet készítette, amiről Gyula egyik levelében ír.

Szinte látom magam előtt kedves, el-eltűnő feleségét, Loncikát, mikor mi beszélgetünk, egy másik helyiségben talán varrogat, mint aki nem is létezik. Derűsebb volt Becén, ott olyan gyönyörű a kert, a szőlő, a mandulafák, barátságos az üvegkalitka, vagyis a kerti ház, meg különösen a malomkő asztal. Ez olyan dunántúli paraszti? kismemesi? főúri? hagyomány, hogy aki csak teheti, szerez valahonnan egy kiszuperált malomkövet, alkot alá középre egy gerendát, ami megtartja, de inkább épít kőből egy lábat, hogy köré lehessen ülni. A kerek asztalt szeretem a legjobban – Arthur királynak is az volt –, és csakugyan,

a legbarátságosabb ülés esik körülötte. Én három ilyent láttam, Takáts Gyuláét, Kereszturyét és Illyés Gyuláét. Az utóbbi nem egészen biztos, csak a kert. Az engem a szüleim kertjével kapcsolt össze.

Az én gyökereim a Felső Tiszánál vannak, dolgozni mégis inkább a dunántúliakkal szerettem. Vonzó a joviális derű, az atyáskodás, ahogy engem elláttak kéziratokkal, tanácsokkal, a malomkő asztalnál persze borral meg dióval. Takáts Gyula leginkább, ő a Berzsenyi Társaság pesti összejöveteleire is hozott kis nejlonzacskóban diót. Attól az asztaltól messze lehetett látni a szőlőhegyre, bár lehet, hogy már ez összemosódik bennem a versei látványával, a távolság meg a rézgalic kékje az arany napfénnel. Nagyon jól éreztem magam benne, volt melege, villogó értelme és emberen túli távlata. Nemcsak azért, mert a hegyről messzire lehet látni. Takáts Gyula a föld mélyére is látott, hiszen földrajz-filozófia szakosként, ami követ kiforgatott a földből, anyagában analizálni, a történelmi időben elhelyezni tudta, s a gondolkodásában is, mint aki erővonalak keresztjtüzében áll, mindent felfog, és egységben lát.

A rádióban sokat szenvedtem a politikai légkör miatt, de lehet, hogy ez mindenütt így lett volna, utólag beláttam, hogy még mindig szabadabb légkör jutott nekem, mint egy vidéki tanárnak. Takáts Gyula sem jelenhetett meg 1947 és 1957 között, de *Mézöntő* című kötetét már „Zsuzsának és Gábornak szeretettel küldi 958-ban Takáts Gyula”. Elővettem most, már kissé sárguló lapjain aláhúzott sorok tanúskodnak arról, mennyire kedves volt nekem ez a mézben ragyogó táj madaraival, mandulafáival. Bizonyára írtam, beszéltem is róla. Ettől kezdve folyamatos a kapcsolatunk, kölcsönös a szándék együttműködésre. Nem mindegy egyikünknek sem, kivel dolgozik. Bizalommal küldi a verseit, javaslatait, elvárja, hogy dolgainak utánanézzek a rádióban, tájékoztassam. Nekem jó műsorokra van szükségem, művelt, tehetséges, kedves munkatársakra, ő olyan. És derűs, ragyogóan derűs. Őszinte. Megmondja, megírja, ha elégedetlen. Szívesen dolgozunk együtt. Mikor elveszik tőlem a verses műsorok szerkesztését, kitalálok mást, hogy őt és többi hozzá hasonló munkatársamat ne veszítsem el.

Persze, nekem csak időben széthúzott filmszalagjaim vannak Takáts Gyuláról, nem volt ez olyan közeli kapcsolat, mint azoké, akik kaposváriak voltak, és folyamatosan dolgoztak vele. Én kértem, ő meg küldte a verseket, szerettem vele beszélgetni, tehát kitaláltam, hogy miről beszélgessünk, nem volt nehéz, hogy róla meg a verseiről meg élete nagy élményeiről. Kicsit tudomány, kicsit művészet volt a rádióműsor, a megszólított személyiségének varázsa mindenkéhez eljutott, aki hallgatta. Gyula pedig varázslatos személyiség volt, amellet praktikus ember, a hang elszállt, de a magnószalag megtartotta, arról le lehetett írni. Egyik levelében kéri a nyersanyag leírását, mert gyorsan tovább kell adnia a folyóiratnak, amely közölni akarja, nem tudja megvárni, minek is, amíg én tisztába teszem, pláne rövidítem.

Az egyetemen abbahagytam a gyermekkori versírást, a felnőttkor szorítását újból enyhíteni kellett. Tehát írtam, neki is, másnak is mutattam, meg-megje-

lentem. Reagált rá, írt is róla, igaz, azt én sokkal később vettem észre, restelkedtem is miatta, hogy nem köszöntem meg. De ez így volt jó.

Kaposvár után a mosdósi szanatóriumban dolgozott bronchológus sógorom, oda is költöztek, a kastélyban volt a szanatórium, a kiskastélyban laktak az orvosok. Meg volt kitűnő nővérszállás, mellette fal-szerű sorban talán fenyők. Ott is volt egy Könyvklubnak nevezett irodalmi est, ahová eljött Takáts Gyula és vele Tatay Sándor. Milyen két nagyszerű tehetség és nagyszívű ember!

Talán a Berzsenyi Társaság alkalmait szerettem a legjobban. Ott kivirult, otthonos volt, mint hal a vízben, tudta, hogy mindenki szereti, ő a király. Az a kedvesség, az a derű, amit most magam előtt látok, összehúzott szemének ragyogása elektromossággal töltötte meg a levegőt. Hasonló szeme volt Illyésnek meg Kereszturynek. Ez egyfajta magyar szem. Az övé volt a legderűsebb. A másik fajta a Weöres Sándoré meg anyámé, a nagy diószem, mint Adyé. A ferdeszeműek lovagiasak voltak, talán rokonok is, úgy hallom, Weöres Sanyikával, Kisfaludy Sándorral is. És miért ne?

Némelyik levelet Stefike is aláírta. A második felség. Ő nem vonult vissza, beszélgetett, véleménye volt. Olyan kedves nő, hogy ritkaság. Nem csoda, hogy az özvegyen maradt Takáts Gyula őt választotta.

Kertembe ültettem cserszömörécét, nála láttam először, pajkosan mondta nekünk – férjemmel együtt voltam, nekem nem mondta volna – a népi nevét. Aki tudja, tudja, nem írom le. Kereszturytól peóniát kértem, virágozik, szaporodik. Persze, sok levelem is van, több évtizedes közös munka tanúi. Szívesen dolgoztunk együtt. Ahogy Takáts Gyula megfogalmazta – a „hasznos szép” volt a mi feladatunk, amit együtt tudtunk véghezvinni. Ahogy a szőlőhegy hasznos meg szép. Akkor is, ha terem, akkor is, ha lopják a gyümölcsöt. Erről jut eszembe Tatay Sándor humora. Mikor betörték a pincéjébe, kiöntötték a drága diót a zsákból, s elvitték benne az ócska kistrádiót, meg ilyeneket. Hogy milyen hülyék a tolvajok! Vajon megvan-e még az a felvétel, amit akkor Tatayval együtt készítettünk Mosdóson? Valószínűleg nem alkalmas nyomtatásra, akkor Gyula már elintézte volna.

Íme néhány, mutatóba, Takáts Gyula leveleiből:

960. IX. 28.

Kedves Zsuzsa,

mi újság a küldött versek műsorra tűzése körül? Remélem, lassan sikerül...Szept.17-én és IX.23-án egy-egy versem szerepelt. Nagyon kérem, szóljon le a pénztárba a kifizetés miatt.

Az esőhozók novella jogdíját megkaptam. És épp ebben a pillanatban a IX.23-i honoráriumot. Eddig egy vers legalább 100 Ft. volt, most pedig, hogy bizonyítsam, íme 50 Ft. Lassan, ha így megy, társadalmi munkába kiáltják ki a verseinket. Szóljon be az illetékeseknek.

Elnézését kérve, Gáborral együtt szeretettel köszönti

Takáts Gyula

961. 3. 29.

Kedves Zsuzsa,

Gábor levelét megkaptam. Most Zsuzsától szeretnék választ kapni röviden! (Hosszú is lehet.) – Már minden napilapunk ismertette a *Virágok virágát*, nem tudom, a rádió megemlékezett-e róla?

Egyben, nem lehetne-e most a kötetből pár verset kiválogatni és leadatni? Kérem, válaszoljon erre. Ti. önállóan én nem szerepeltem két kerek éve a rádióban! Kérem, arról is értesítsen, van-e ott a szerkesztésben valami zavaró körülmény személyem körül. Ha igen, azt is jó tudni...Miklós Róbert is beszélt valamiről a Gondolatban, de elnémult. Sorait várom, régi barátsággal kézcsókját küldi

Takáts Gyula

12. 3. 63.

Kedves Zsuzsa,

A napokban megjelenik a – „Kinek könnyebb?” – c. novelláskötetem a Szépirodalminál.

Nem tudom, megy-e még a rádiónál az „Új művével jelentkezik” műsor? És ki szerkeszti? – Zsuzsáéknak mindenesetre küldök, és kérem, nézzen utána a rádióban való szerepeltetésének. Szíves figyelmét előre is köszöni kész híve

Takáts Gyula

P.S. Különben azt is megírom már, hogy ápr. 28-án nyílik meg Pécsen képkiállításom a Janus Pannonius Múzeumban. Meghívót és katalógust küldök. Gábert üdvözlöm.

Már nyugdíjban vagyok és címem Kvár, Kovács S. u. 9.

Kvár

971. II. 22.

Kedves Zsuzsa,

Nagyon köszönöm figyelmét. Hogy én olyan lassan válaszolok, annak több oka volt. A kegyetlen nyár tüze, meg aztán befűtöttek nekem a gázosok. Még most is romos a ház a sok fűrástól és faragástól. Aztán vettem egy kis kocsit is, annak garázs kellett; szüret és őszi munkák. Ezek után megbocsát, ugye?

Először is szívem szerint, Petőfi. Örömmel elemezném versét, mégpedig az „*Elértem, amit ember érhet el*” címűt.¹ Mindenhogyan a legnagyobb versei közé és /a legnagyobb/ magyar versek közé tartozik. Úgysem választja más. Kérem, értesítsen róla.

Másodszor: az *Életem, emlékeimről*.² Én ilyent nem csináltam. Valóban készen áll – *Egy kertre emlékezve* – kötetemben. Szívesen válogatom és jelölném meg hozzá a verseimet. Szöveget is mondanám. Kérem, jelezze, mennyi időre

¹ A Miért szép? sorozatba verselemzést kértem tőle.

² Riportsorozat a Rádióban.

tervezhetjük. Mert bizony, lehetne hosszabb is. Mikorra stb? Lehetőleg ne gyors, hanem Karácsony utáni leadással. Lehet?

Azért kérem így, mert most dec. 15-ig kell leadnom egy verskötetet a Szépirodalminak és a Mórának egy másikat, gyerekversekből. Most ez köti le minden időmet addig. A versekből küldök egy csokrot. Kérem, közöltesse és máskor se feledkezzenek meg rólam.

És? Ja! A 20-ki – versek ...³ Én legszívesebben Gulyás Pált vagy Juhász Gyulát választanék, ha lehet. Az öregeinkből Berzsenyit, Csokonait és Vajdát. Hány percesek ezeknek a szövegei flekk-ben?

Kérem, egy-egy sorban válaszoljon a határidők-ről és műsoridőkről. Persze, igen örülnék a hosszabb levélnek is, közte Gábor terveinek.

A viszontlátásig is mindkettőjüket nagy és régi szeretettel köszönti

T. Gyula

2. 3. 71.

Kedves Zsuzsa,

Itt küldök egy levél-másolatot. Én még ilyen „rajongást” nem hallottam...Az én írásomért ajánl föl *nekem* 1000 Ft-ot...– Mi ez? Nem akarok addig válaszolni, amíg nem *világosít föl* – persze, csak kettőnk közt marad –, az ilyen ügyekről, esetleges új szokásokról. Írjon, kérem...Mi újság Gábornál, Költők Albumáról? stb.

Előre is köszöni segítségét, a közeli viszontlátásig kézcsókkal
Gábort ölelem

T. Gyula

P.S. Ápr. 1-től új címem: Kvár, Kovács S. u. 9.

Kvár, 972. XI. 10.

Kedves Zsuzsa,

Bizony nem válaszolt a kérdő levelemre, de én megcsináltam az ígért írásokat. Itt küldöm a *Lírai önarckép* bevezetőjét és 7 verset. A bevezető első bekezdésében, ha valamit úgy érez, hogy „rövidíteni” (zöngék miatt a gyengébbek felé) kell, kérem, tegye meg, egy-egy félsor kihúzásával. A versek mind újak és megjelentek, és a Szépirodalminál jönnek új tavaszi kötetemben. *Sós forrás* lesz a címe.

A Petőfi-elemzést is itt küldöm. Kérem, iktassa be.

A *Találkozásaim* is kész. Csak az idézeteket fogjuk együtt összeválogatni. Verseimből és az „*Egy kertre emlékezve*” kötetemből.

A *Lírai önarckép* szövegét így olvastassa föl, vagy be. Kb. nov. 20-25. között fent leszek. Addig is mindkettőjüket a régi barátsággal köszöntöm. Kézcsókkal

T. Gyula

P.S. Két példányt küldtem. Ha fölös, kérem az egyiket vissza!

³ Talán a Legkedvesebb verseim – műsor a Rádióban.

Kvár

20. 6. 73.

Kedves Zsuzsa,

Meghallgattam június 10-én a „Mikrofon előtt”⁴ tartott előadását a *Sós forrásról*. Miért ne mondjam ki, az eddigi írások közül, melyek könyvemről szóltak, Zsuzsa szava volt a legpontosabb. A lényegről beszélt, a tartalomról, amelyet a felszín hordoz. A többiek még mindig a hordozó elemekről, tehát líráról másodlagos „értékeiről” beszélnek. Igen örülnék, ha *gépelve megkaphatnám*.

A „Találkozásaim”⁵ igen szép volt. Legalábbis én úgy éreztem, hogy nem volt haszontalan órácska. Levelek és gratulációk is ezt bizonyítják. Kerek egész volt...Köszönöm a szép szerkesztést...

A Lírai önarckép⁶ nem jött június 15-én. Legalábbis én hiába kerestem a műsorban...És mi újság a Petőfi írásokkal? – Pld. „Elértem, amit ember érhet el” c. felvételemmel? Elhangzott? Vagy ezután jön?... Ezt sorban említse meg az Önarcképpel együtt...

Mi végre kijöttünk Becére...⁷ Rettentő volt ez a könyvheti hajsza: Zalaegerszegtől Szegedig és vissza!

Remélem, a nyáron egyszer leugranak Becére egy kis irodalmi pincézésre? Hozzon verseiből is és Gábor a novelláiból, itt mindent tüzesebben és tüzete-
sebben és világosabban is látunk...

Sok köszönet, mindkettőjüket és a gyerekeket is nagy szeretettel köszöntjük, üdvözljük, kézcsókkal

T. Gyula

974

Vízkereszt u.

Kedves Zsuzsa,

itt küldök egy versemet, az újakból, melyek a Költészet napján a *Száz nap a hegyn* c. könyvemben jelennek meg. Kérem, mivel ezer éve jelentem meg a rádióban, csináljon belőlük valami „előadást” egy jó versmondó színésszel.

Kellene tavaszra valami műsort is csinálni, mint tavaly. Hiszen olyan szép és jó műsorokat szerkeszt! A februári *Új Írásban* Áron⁸ fotóján szerepel, „Zsuzsa műsort vesz fel a Kaposban nálunk” címmel. A pályám emlékezetében⁹ lesz...

Írjon és értesítsen. Régi szeretettel és barátsággal köszönti a családdal együtt

T. Gyula

⁴ Mikrofon előtt az irodalmi szerkesztő – rádiókritika.

⁵ Találkozásaim – életmű-beszélgetés a Rádióban.

⁶ Az író személyes vallomása magáról és versek.

⁷ T. Gy. Balaton-felvidéki kertje.

⁸ Dr. Albert Áron akkor Kaposváron művészetpártoló, versmondó orvos, T.Gy. jó ismerőse, sógorom.

⁹ Pályám emlékezete – fényképes portré sorozat az Új Írás c. folyóiratban.

Kvár

21. 01. 76.

Kedves Zsuzsa,

Nagyon köszönöm a sok fáradozását s az eredményt. Nem hittem, hogy ilyen gyorsan megy. Kérem, adja át üdvözlőmet Manger Gabriellának¹⁰ is. Esetleg, ha van ideje, szóljon le telefonon a pénztárhoz, hogy az eddigi pld. „Téli rege” szereplésemért is küldjék el a pénzt. Talán nem tudják a címemet? Magam a sok gondom és bajom ellenére elég sokat írok, s talán nem is legrosszabbakat. Berzsenyi évfordulóra készülök, mert több helyen kértek. Loncika¹¹ lassan gyógyul, minden nap egy kicsivel többet tud tenni-venni a kezével. Neki is sokat kell segítenem, egész ügyes komorna leszek! Csak gyógyuljon meg és Becén az idén nyáron újra találkozzunk együtt...

Műsoraihoz gratulálok. Egyik jobb, mint a másik. Gábornak jó munkakedvet. Kézcsók és ölelés

Gyula

Kaposvár

1978. 12. 4.

Kedves Zsuzsa,

Itt küldök öt szonettet, talán föl tudja használni vagy használtatni. Kérem segítségét, mert én Zsuzsán kívül irodalmi rovattal foglalkozók közül senkit sem ismerek. Ebből a „szomorú” sorozatból 40-et írtam; új kötetemben¹² (Szépirodalmi) egy külön fejezet lesz. Másképp igen egyedül és nem valami dicső hangulatban élek. Legközelebb, ha fölutazom, telefonálok.

Lassan kellemes Karácsonyt kívánva a régi szeretettel ölelem Mindnyájukat

T. Gyula

979. 1. 8.

Kedves Zsuzsa,

Köszönöm a kisegítő ötleteit. Nagyon jó hely a mosdósi szanatórium¹³. Tatay Sanyi¹⁴ is jó partner; szívesen csinálnám vele együtt. Áron segítene talán még a versmondásban is, ha szükség van erre, mert én nem ismerem a Könyvklubok menetét és módszerét.

Kiállítás? Szóval rajzaimból? Ez is mehetne, ha erre gondolt. Szóltam a múzeumi utódomnak,¹⁵ adna 20-30 képkeretet, és így hangulatos lenne a „klub”.

¹⁰ Szerkesztő a Rádió Irodalmi Osztályán.

¹¹ T. Gy. felesége.

¹² A Semmi árnyéka 1979. Benne szonettek felesége haláláról.

¹³ Ott dolgozott akkor Dr. Albert Áron, helyszínt tudott biztosítani az A Rádió Könyvklubja nyilvános irodalmi műsor felvételéhez. Párbeszéd írók, riporter és a közönség között, előadott művek.

¹⁴ Tatay Sándor író, T. Gy. kortársa.

¹⁵ T.G y. 1971-ig a Kaposvári Múzeum igazgatója volt.

Csak az időpontról és a mikéntől kellene valamit tudnom. Sorait várom, és Áront is értesitse.

Gábort ölelem, kézcsókkal, köszönettel

Gyula

980. 06. 05.

Kedves Zsuzsa,

Meghallgattam kritikáját *A Semmi árnyéka* könyvről. Megrendült örömmel hallgattam mélyen érző, és értő sorait. Nagyon köszönöm ezt a szeretetet és figyelmet, amely soraiból kicseng. Sokan föl is hívtak telefonon és gratuláltak.

Rövid azért vagyok, mert indulunk Svájcba. E hónapban ott leszünk. Júliustól pedig Becén szüretig. Nagyon várjuk Zsuzsát és Gábort. Várjuk, mert februárban megnősültem. A viszont-látásig is kézcsók, Gábornak ölelés

Gyula

982. 02. 15.

Kedves Zsuzsa,

nagyon örülök, hogy jó szellemi eledel a *Helylettük szőlőjál*. És annak is, hogy Turián György rádióra alkalmazza, annak való. Szinte kész. Említse meg neki, hogy csináljon meg egy színdarab variációt is, és itt Kaposban a Csiky Gergely színházban ős-bemutatjuk.

Kézcsók és ölelés

T. Gyula

P.S. Itt küldöm a beleegyezést!

983. 04. 04.

Kedves Zsuzsa,

Nagyon sajnálom, hogy a Jékely¹⁶ megemlékezés után nem jöttek be a Rézkakasba. Itt egy kicsit el tudtunk volna beszélgetni. Előadás végén nehéz, legalábbis nekem az értelmes és érdemes szóváltás a sok érdeklődő között.

Örülök, hogy ott voltak, hiszen a Társaság semmi hírverést sem csinált. Bezzeg a Tolnai-Ortutay kompánia másoknak egész másképp verte a dobot, pedig Zsoli¹⁷ nagyobb, mint azok. Sebaj! – Előadásomat soknak tartotta Faragó¹⁸ az És¹⁹-be, de Száraz²⁰ hozza – szigorú kikötéssel, hogy egy sor sem hiányozhat belőle – a Kortársban.

A Babitsról is kellene beszélgetni. Milyen formában legyen az interjú? Most írt Juhász Feri is...Mikor jönnek Mosdósra, avagy Becére? Mindég örömmel

¹⁶ Jékely Zoltán költő, T.Gy. kortársa, 1982.márc.19-én halt meg, április 1-én temették. Az évforduló alkalmából volt megemlékezés.

¹⁷ Jékely Zoltán beceneve.

¹⁸ Faragó Vilmos szerkesztő, kritikus.

¹⁹ Élet és Irodalom irodalmi hetilap.

²⁰ Száraz György író, szerkesztő.

várjuk. Örülök, hogy egy műsorgetervéről is beszélt. Linka Ágnes²¹ válogatásának az ellenkezőjét is ki lehetne szedni.

Sok sikert, erőt, egészséget, öleléssel és kézcsókkal

T. Gyula
Stefi²²

1983. 06. 16.

Kedves Zsuzsa,

megbeszéltem a Somogglyal a Babits-riportunk ügyét. Szívesen közlik. Most az én kérésem az, hogy legyen szíves, és gépeltesse le az egész magnószöveget. Azt küldje el, ne a vágottat. Én akkor teszek benne néhány igazítást, és újrágépettem a folyóirat számára. Valami ilyen címet adnék „Riportbeszélgetés Albert Zsuzsával Babits Mihályról.”

Nagyon kérem a szövegnek ezt a nyers formáját, mert kéthavi lévén a Somogy, hamarabb kell leadni...

Remélem, jól értek haza. Esetleg 28-án telefonálok W. Sanyiéktól²³ vagy az Asztóriából.

Kézcsók, Gáborral együtt ölelem

Stefi csókoltatja.

T. Gyula

1988. 02. 07.

Kedves jó Zsuzsa, bizony-bizony írtam és pedig szívesen az Árgirusról.²⁴ Csak ezt nem szoktam hírül adni a szerzőknek... És azóta is elolvasom minden megjelenő versét és örülök nekik... Neheztelni pedig eszem ágában sem volt. Mindenki tegye a dolgát: írjunk és szerkesszünk kedvünkre. Szóval Alberték irodalmi tevékenységét örömmel figyelem. A legközelebbi Berzsényi²⁵ találkozón (Széchenyi kaszinó, Fészek, márc.6.) jó lenne találkozni...

Jó híreket hallottunk Áronról. Szívből kívánjuk Stefivel, hogy vészelve át a sok gondot és betegséget. Kézcsók, ölelés

T. Gyula

1993, 06.26.

Kedves Zsuzsa, a telefon után voltam kórházi vizsgálaton. Azt javasolták, ezen a nyáron csak pihenjek, mert szükségem van rá. Így, csak *jövőre* vigyük át az összeállítást. Gábor „fanyar borát” köszönöm. A nyári pihenőmön fogom olvasni. Szép nyarat, jó pihenést. Kézcsók és ölelés

Takáts Gyuláék

²¹ Szerkesztő a Rádió Irodalmi Osztályán.

²² T. Gy. második felesége.

²³ Weöres Sándor, T. Gy. kortársa.

²⁴ Albert Zsuzsa: Árgirus jelenései – versek Magvető, 1981.

²⁵ A Berzsényi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság találkozója. T. Gy. a Társaság elnöke.

El nem illanó évek szőlőhegyén

Arról, hogy Takáts Gyulának egyáltalán van egy *Bacchus könyve* Becehegyen, az *Új Írás* hasábjairól értesültem diákkoromban. 1981-ben, amikor 70 éves lett a költő, e folyóirat közölte a borító facsimiléjét. A költő a következőket nyilatkozta: „...ez a derű könyve... Úgy gondoltam, hogy illenék itt időnként irodalmi pincszereket tartanom, amelyre meghívnám néhány barátomat, és akkor egy-egy versnek a gondolatkörében beszélgetnék. Tebát az okos-szép mámor a költészetet is szolgálná.”

A harcias istenek között igen szimpatikus volt számomra egy pacifista ifjú, Dionüszosz-Bacchus, akit atyja a combjába bevarrva hordott, mígnem világra jött, s éppúgy járt-kelt a vadállatok közt borospoharával, mint Orpheus a lantjával. Az ezerkilencszázhetvenes években ezerszámra közlekedtek így köröttem azok a szelídebb, hosszú hajú, már nem is egészen fiatal férfúúk, akiket komolyan megérintett a hippi-kultúra. A mámorokkal és a szellemi olajokkal egyaránt nagy barátságban voltak. Mára az ő világuk is alásüllyedt, de sajnós, az az idilli munkás életforma is, amely beérte a kis pincével, pince előtt a diófával, a cementkádban gyűlt esővízzel, amelyből főzni is lehetett. Akkor még nem kellett hivatalos pincenaplót vezetni, viszont Takáts Gyula bácsi 60 esztendősen megnyithatta (bora első, s a Holdra-szállás második esztendejében) a *Bacchus könyvét* Bece-hegyen. Szerette a jó bort – magától tőle hallottam, hogy érettségi vizsgája után már nem ivott vizet, csakis Bacchus italát. S mi mindent tudott tapasztalt korára! A *Bacchus-könyvét* nyitó hatvanéves Takáts Gyula portréját Rónay László is megrajzolta: „Vörösbort vettünk Gyula bátyánknak, amikor feljött rózsadombi otthonunkba. Ritka évjáratú egri vöröset. Amikor meglátta a pobárban, felderült az arca. Szájába vette, megforgatta, majd gyűszűnyit nyelt belőle. „Egri bikavér – mondta gondterhelten –, ötvenkencses évjárat.” Mit mondjak, az volt! S akkor értettem meg, hogy amit oly sokszor bangoztat, az élet ismeretét, ő maga szinte mesteri fokon sajátította el.”

Mikor s hogyan került Bacchus a Dunántúlra? Régi történet ez, ami a 100 éve született költő számára már fiatalon evidencia volt. A Bece-hegy keletkezés-történetét is a többistenhívő görög mitológiából merítette (s ott Bacchus is jelen van!): *Nem én emeltem... Hány isten: / Azt sem tudom, de Poseidon / izzadhatott ezen a parton / és Vulcan izma itt, / mint a görcs ormot vetett / elérve négy alacsony felleget. / A test kiizzadt könnye / itt csöppent épp a köre! / Lyukacsos lett a begy... Tufa-szivacs... / És vér üt át a szömörccék lombján. / Ki erre bajt, rőt lesz a nyája / e Bacchus és tószagú sugárba... / Ez nem az Olympos s én / két oszlopot rakattam oldalába. (Két oszlop)*

A *szántóvető somogyi klasszikus* című versében már úgy írt a boristenről, mint akit a római kortól fogva itt marasztalt a táj, s el sem eresztettek innen a kétezer éve itt lakók: „*Hinnéd Horatius földje, / oly idilli, méla kép. / Halvány pasztell-ruhában lép eléd. / A dombháton bicskás gazda / szőlőt kötöget, / s a*

naparany hogy beönti / a bronz földeket, / úgy véled, balk spondeust / ringat feléd a szél. / A völgyben pásztor tilinkóz / és hófehér a nyáj. / Az ökrök smaragd-fübe lépnek, / s hogy latin színt adjon az egésznek, / Bacchus bordala csendül / a présházak felül. / És szíves szavával / Róma szól, mint ősi himnusz. / A völgyben, tán anakronizmus: / ott, hol a tér hosszú és szabad, / fürdővendégekkel a strandok felé / egy kis vicinális szalad. / De mint Tírrenis a Balaton / és odébb a domb enyében, / mint a Quirinál ível.” Ugyanígy Várkonyi Nándornak: *„Kora hajnalon itt oly jól esik / olvasgatni bölcsszavú Horácot. / S ha fáraszt az ősi ütem, / kínálja bársonyát harmatos füvem, / vagy pöröllyel ilyenkor téglát török / és utamat, mely körül venyigék nőnek, / piros köveccsel betakarja / kezemmel tört szőnyeg... / S ha napözönben izmom nekifárad, / fölkeresem présház-verandámat, / honnan a szemem megpiben / a zsendülő opál-vetéseken, / és a bíbor hátakon, – hol cseresznyék, meggyek, / rubinszemet termő smaragdos ág-bogok, – / egykoron rólunk Tibullus álmodott. (Pibenő a szőlőben)*

A Dunántúl Dionüszosz-Bacchus-kultuszát nem csupán a légiós veteránok, de szláv földművesek és magyar vincellérek is ápolták. Meglehet, azt sem tudták, hogy Bacchus-nak vagy Bakosnak kell-e mondani a boristen nevét. Nem állt messze a legszelídebb, hosszú haját és szakállt viselő Jézustól, aki a bor színe alatt rejtezett, s a XX. századi hippikre is hasonlított. Gyula bácsi, ha a Tapolcai medence felé nézett Becéről, eszébe juthatott többször is, hogy a Csobánc oldalában van egy romkápolna, amit a helybéliek rossztemplomnak tartanak, mivel a török pusztítás után nem miséztek, hanem hordókat tároltak benne. (A *Bacchus* könyvében találok azt az epigrammát, amelyben éppen annyit szakralizálódik a borospince, mint amennyivel profanizálódik a szentély. A *bor*, ahogy Goethe mondta, *örök* – mindkét helyszínen:

*– Ősi bitét hogy e nép eldobta? – Ne mondjad! – E tájon
Bacchusnak soha szebb s több kápolnát nem emeltek...
– Ennyi kicsiny pincét! – S Pannónia lelke
Így latinabb most és még tüzesebb bite!*

Takáts Gyula a saját verseiből többet is másolt e kéziratos *Bacchus-könyv* oldalaira. Pincelátogató barátai közül kettőt is versben ezeken az oldalakon siratott el: Jankovich Ferencet és Devecseri Gábort: *„Jankoviché ez a tört nyárs és őt várja e pince. / Éles villáján betykén forgatta a lángon / mind, ami tűzre való és már sobasem dül a Lánghoz. / Nem dalol... És nem iszik börceiden Bece-begy! (Hetykén forgatta). Devecseri, aki a Bacchus-i kultúrához mint görög műfordító is vonzódott, mindig kicsiny Hellászt láthatott a Szépkilátó fölötti szőlőhegyen Takáts Gyulánál. A somogyországi poéta, a Balaton-felvidéki gazda így szólítja meg őt az elárvult boroskancsó és poharai mellől: „Nem látod?... Mégis itt áll / kópincém barlangjában... / Itt áll s most Őt siratja, / ki úgy idézte Bacchuszt, / akárba mindig köztünk / élt volna, nem mint isten, / de gazda, a sok Móricz, / Major s a többi györki / szőlőt szolgáló nép közt... / Gábor, téged szólítgat, / mert hű szolgálja voltál / e sásos, pincés tájon, / akár a védő nimfák / hajdan... // ...Téged, e bor, mert ittrad / kövemnél, hol*

míg élek, / aranyba mártva s fénnyel / néz, mindig ránk derülve, / az emberré lett isten...” (Bacchus és Devecseri).

Takáts Gyula *Bacchus* könyvébe belepillantani is jó lett volna. Az ezerkilencszáznyolcvanas években néhány részletével megismerkedhettem tehát már. Kimásoltam a citátumok közül Nagy László és Nemes Nagy Ágnes rögtönzéseit: *Nem volt Bacchus, / csupán hal-bús, / rá bor, íze mandula, / ég és föld, a Becebegy megindula, / indulánk mi is, a hegy, / a piás Becece megy. // Ajánlás: Éljen hát Takáts Gyula, / azaz Dula Dragács, / bangozza verseit / Tibany, Bece, Gulács, Arács.”* (Nagy László)

Bece-hegyi habos kőrís, / házi címer, erős ör is, / Takáts Gyulánk ibletője, / legyen áldott lombja, tője.” (Nemes Nagy Ágnes)

Aztán a kilencvenes években egy szomorú apropóból kifolyólag lett teljesebb a fejemben lévő lajstrom arról, hogy ki mindenki jegyzett Takáts Gyula könyvébe... Az történt ugyanis, hogy a kéziratot könyv eltűnt. A költő nyílt levélben fordult az olvasókhoz. Kérdése minden volt, csak nem költői kérdés: *Ki találta meg, avagy ki őrzi Bacchus könyvemet?* Még az is megfordult a kétségbeesett idős költő fejében, hogy valaki a könyv kiadásával szeretné majd felköszönteni a 85. születésnapján. (A kiadás ezúttal is elmaradt, s akkor féltő volt, hogy a könyv úgy süllyed el Pannónia lösztengerében, mint a Camoes-mű a Mekong deltájában.) Takáts Gyula ekkor minden eddig közreadott regiszterénél pontosabb és teljesebb leltárt készített a veszteségéről. Mint hajdanán Egry, amikor képei elétek abban a budapesti műteremben, amire bomba hullt. Gulácsy Lajosnak a Báthory utcában semmisültek meg a festményei. Kormos István háza helyén kráter maradt, s a háború felperzselte a költő kedves Weöres-kötetét, a *Medusa*-t. Utánuk szállt volna Takáts Gyula könyve békeidőben? A költő így írt megrendülten a veszteségéről:

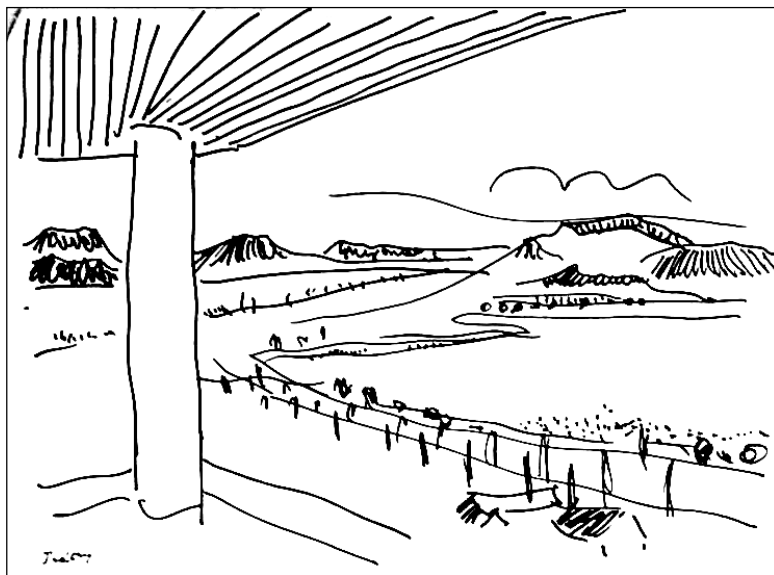
Bece-hegyi pincémhez, borom ízéhez és hangulatához fűződő baráti, irodalmi emlékeimet és a közös esték, délutánok irodalmi hangját, sorait gyűjtöttem ezekben a kéziratokban, rajzokban. Hogy ne vesszen el az időben a szőlőm adta must és bor és az irodalom fűzte barátságok hangja, íze. Így terveztem, és üres lett, vagy csak lesz polcomon a Bacchus könyv helye? Vagy megszólítja tán e néhány sorom a kedves megtaláló szívét? Mert ugyancsak sokan szóltak hozzánk és most már őhozzá is e kéziratok sorai közül. E soraim közül a rég vagy már halott költők is megszólítják talán.

Martyn Ferenc Bacchusa és Sibillája is erre kéri... És Tatay keze vonása! És Würtz Ádám tollrajza merre úszik Fonyód, Bece és Szigliget között? Bizony, Csányi László barátságáról, emlékeiről is vallanak ezek a sorok. Devecseriről, Diskay Lenkéről és a kedves, somogyi Varga Hajdu Pista kezéről is.

És merre bujkálnak Fodor András, Lengyel Balázs, Bertók László, Bella István, Szeghalmi Elemér, Fodor József, Albert Zsuzsa és Gábor, Csukás István, Pomogáts Béla, Réz Ádám, Tüz Tamás, Somlyó György, Juhász Ferenc, Takács Jenő, Kiss Dénes, Laczkó András, Major-Zala Lajos, Maros Rudolf, Tüskés Tibor, Csűrös Miklós, László Gyula, Mészöly Dezső, Bertha Bulcsú, Gerzson Pál, Szécsi Margit, Ágh István, Görgey Gábor, Jánosy István, Bihari Sándor, Czigány György, Varga Lajos Márton, Takács Imre és Tornai József, Papp Tibor és Nagy Pál annyi alkalmi verse, verssora, kézjegye, kottája, táj- és portrérajza. Emléke-

im között úgy kísértének ők, mint lobogó kirándulók hegyi lépcsőimen a Párizstól Tokajig, Londontól Erdélyig terülő tájról. A barátok és a sok szépasszony, ahogy jön a mandulák, fügek és tölgyek, borókák közötti házacská teraszáig, ahonnan velük az írók alkotóházára és Eötvös Szépkilátójára egyszerre tágab-
bra nyílik a tükrön és nádton túli távlat.

Takáts Gyulának éppúgy malomkő-asztala volt Becén, mint Illyésnek Tihanyban és Dérynek Füreden... Még Kunffy Lajostól kapta. (Magát a teremtést jelképezte, a kozmikus genezist, ami megtartja a rajta örölt búzából lett kenyeret mint életet és a bort (a tüzet mint őselemet). És valóban így volt kerek a világ Bece-hegyen. Hányszor nyitotta-csukta a malomkő-asztalon a *Bacchus könyvet* a fent említett barátok sora, míg – mint minden könyvnek – ennek is lett sorsa. S még csak nem is tragikus, hiszen, szerencsére, Takáts Gyula kódexe megkerült. A kaposi költőt 95. születésnapjára a Berzsenyi Társaság e megjelentetett *Bacchus könyvével* köszöntötte. Hogy az addig csupán egyetlen corpusban létező kötet épségben előjött, azt a jó hírt Takáts Gyula évnapja előtt még Varga Pistától tudtam meg. Mendemondák is járták, például az a sztori, mely szerint: aki elvitte, Gyula bácsi permetezőkádjára tette vissza. Ez utóbbi persze nem volt igaz. Lényeg, hogy Gyula bácsi 100. születésnapján is velünk a könyv, sokunk polcán pedig a hasonmás példányai. Arany János *Kapcsos könyve*, Babits esztergomi dedikációs fala és *Jónás könyve* (Boros Miklós keze írásával), Radnóti *Bori notesze*, Weöres Sándor Károlyi Amynak nászajándékba másolt színes etűdjei, a magyar költők *Balatoni Almanachja* (benne T. Gy. *Két oszlop* c. versrészletének facsimiléjével) után maradjon hát modern költészetünk becses darabja az egyszerre írott és tárgyi emlék, kedvünket üdítő forrás: a *Bacchus könyve*!

Oszlopom mellől

KERÉK IMRE

Bece-hegyi képeslap

*Mint léglökéses repülőgép,
a földtől elrúgja magát
s fölszáll a hegy, s mint óriás
mikroszkóp alatt, liktet a világ:*

*a mandulák virágot bontanak,
szálkás fények fésülik a vizet,
cingár szőlőkarók sorfala közt
permetezőcső kígyója sziszeg.*

*Kutatva fák, madarak, csillagok
törvényeit, amit kínál a lét:
vigaszul fanyarabb napokra
elénk rakod szorgalmas gazdaként.*

*S bennünk ragyog tovább, amit kezed,
s agyad munkája formál napra-nap.
Bazalton ért soraid mértanában
Új Éden kontúrjai izzanak.*

MADÁR JÁNOS

Végtelen lugasok

*A pannon táj ölelését, szorítását érzem. Hordók
abroncsa elárvult szíveden. Gyöngyből csöppent
vágynak éje. A csillagokkal beszűrődő könyvek
fölött zúg az ég meredélye. Bece-hegy, Balaton*

*delejes álma – és a tabi fák a présházak lázas
csöndjében élnek. Berzsenyi és Takáts Gyula
bölcs hallgatása nélkül megfulladna a mustban
minden ének. Lélegzetvételnyi versekből bull*

*nyugalommal rézgálic és ében. A somogyi lankák
elvegynének a szőlőtőkék édes tengerében.
Végtelen lugasok közt, pincemély fényeken át
darazsak dongják körül a költő szembogarát.*

Búcsú

1.

*Itt állunk a gyász-bóbitás lovat
figyelve
A koporsó tövében,
az anyaföld hozzá tartozva tért meg.
Föllobog az alkony a mezítelen
parton
Ki új literátorok atyja voltál,
Hányszor kellett újra kezdeni
Berken, szőlőn, karszton
A nappalt és az éjszakát?!*

2.

*Villanysütötte fák lépnek a sötétből
A reflektorok sárga hold-szeme
És Csu a század mustját
Új borra fejtí át
Emlék egy-egy biling
Reményeink fölött.
Bece-hegy
Egry és Chagall
Jönnek a kerten át
Lápafő, Tab, Kapos
A lélek rianásain:
a halbatatlan évek aszúsodnak
az egyre feketébb lilák.
Az utakon már a köd razziázik.
Szervezi hatalmát a tél.
Ördögszekerek robognak, halálnap
Isten szólít, veled már ő beszél.*

3.

*Vándorolni egy új világ felé
Toll perceg és oszlik a sötét
Otthagya minden csatatért,
S a parton állni dísztelen.
Az utakon már a köd razziázik
Szervezi hatalmát a tél.
Ördögszekerek robognak, halálnap
Isten szólít, veled már ő beszél
nézve a jég tükrében csillámló napot.*

„Láttál-e szilvafát repülni?...”

Takáts Gyula emlékére

Ritkás fehér hajába belekapott a szél és összeborzolta, mintha játékos tündérujjak tölténék kedvüket a napos őszi délutánban, a zselici dombhátak színesedő erdeinek lombjai közt. A lefelé tartó napkorong még úgy ragyogott, mint nyár derekán volt szokása, de már a felszálló pára enyhe ködje rátelepedett a penderedő levélszélekre, és mint alig látszó drága függöny, borította a tájat. Szarka reppent, cserrent méltatlankodva, hogy megzavarták az ösvény feletti tollászkodásában. Arrább a bokrok takarásából röffenés, majd távolodó csörtetés hallatszott, s már látszott a lombok alján a szembeni domb szőlőskertjeinek mértani sora, amint keresztben és hosszában hirdették a rendet a fehér falú zsúptetők alatt.

Vállán ballonkabátja aljai mint könnyű szárnyak, lépte ritmusára lebbentek utána. Térdnadrágja csatjával szorított, lábszárára simuló kockás harisnyája úgy illett hozzá, mint sétabotja, járjon itt, Krétán vagy Drangalagban. Mentek és Ézsias hallgatta szavait, és látta is, miként formálódnak belőle képek, kiragadván ebből a világból.

– A harmónia a lelkek békéje – mondta Csü Fu, miközben hátra simította szemébe hulló haját, és napbarnított arca ráncain megtört a fénysugár. – Azt keressük, nemcsak a szépséget, amely belefoglaltatik az időtlen tájba, mert ha változó formában is, előttünk és utánunk, jelen a valóságban. De rálelni nem egyszerű...

– Nemrég, talán múlt hét délután... vízen voltam – szólalt meg Ézsias. – A fonyódi dombok alatt, ott, ahol egy félköríves terasz néz a Balatonra, szép széllal, naplementében, aranyhídon vitorláztam Szigliget felé. Szemkápráztató, alig leírható fények és a hullámok impulzusai ringattak; utam mintha egyenesen a lila felhők övezte nagy vörös korongba vitt volna. A szépnél több volt, de mégsem harmónia...

A csapás végére értek, szemük elé tárult a széptájú Somogy egy szelete. Állhattak volna akár az Alpok valamelyik teraszán havasi gyopárok közt, és nézhettek volna a mélyben kanyargó hegyi patak ezüst szalagját vagy a szembeni szirten a muflonok kergetőzését, nem lett volna elbűvölőbb. Itt kacskaringós út vezetett a présházak közé, bújdogolva a nagy gesztenye és diófák lombosátrában. A hordódongák és a bronzok kalapálása, surranó seregély seregek hangjai, mint különleges muzsika, töltötték be a teret. Néha egy pukkanás, karbid ágyú hangja kísérte reptüket.

– Láttam én a télben a befagyott víztükröt, amint dörögve, zölden hasadva szórta a szikrát a rianás – mondta Csü Fu. – S mint nyáron, a kék ég magasá-

ban, most is úgy szállt a „gitárnyakú nagy barát”. S akár hiszed, barátom, akár nem, megtaláltam benne a harmóniát, miként a kettős hegy mögött a Berekből emelkedő napsugár káprázatában a békességet... De megértelek. Ifjú koromban bejárva Munkács avagy Szigetvár várának romjait, árnyakat kerestem. Előhívtam volna, mint vegyszeres tálba exponált fotópapírt, a régmúlt nagyjait, hogy megtudjam, megérte-e az életáldozat az odaát megtalált harmóniát? Végül is, ez a költészet...

Kocsizörgés hangja közeledett, lovak patái puffanásának egyenletes ritmusa, a szél hozta enyhe ammóniaszag megelőzte a bokrok takarásából kibukkanó lovakat. Lépteikre bólogattak és nézték a kitudja hányadszor megjárt utat. A kerékvágta mélyedések melletti paraj szőnyegben szakadozott lapukat, melyek nem változtak, csak az évszakok.

A bakon ülő kocsis alakját tán századok nyomta paraszti terhek görbítették. Vállához vetett ostorának kóca árkolt arca borostája színéhez volt hasonlatos. Csálé kalapjának pereme mint megrokkant ereszt, takarta fél szemét.

– Adjék Isten jó napot! – bökte meg göbös ujjával fejfödője szélét, miközben zötykölődött előttük, mint amikor váltókon halad át a vonatszerelvény, ahogy a nyomból nyikorogva kiugrott a vasalt kerék, és döccent helyére újra. Öreg zakójának izzadt nyomfoltú háta, mint egy fakult térkép, ami megőrizte az élet járta fontos helyeket, egyre távolodott.

– Nehéz harmóniát találni ott, ahol nincs költészet – szólalt meg Ézsaiás. – Elhaladt előttünk a valóság a maga egyszerűségében, mentesen minden poézistól...

– Költészet márpedig mindenütt felellhető, az egyszerűnek nevezett helyeken is – mondta Csú Fu. – Menj ki a legelőre, ülj le a pásztor mellé, és kérd el tükrösét vagy sórtartóját. Kése metszette ábrák a tájat, az embert magát jelző motívumok ugyanúgy hordozzák a művészetet, mint az Akropolisz. Hajdan a fonókban, avagy vasárnap délután a korcsma udvaron a dallamok és táncok, évszázadok hagyományain öröklődtek, amiket manapság színpadokon, avagy tükrös koncerttermekben adnak elő. Ki az a kevés, aki meg tudná mondani, kik voltak a tízígleni ükanyjaik? Kiknek génjeit hordozzuk, és akinek megadatott a tehetség művelni a költészetet, miért éppen nekik...

A présházhoz vezető út két oldalán sárguló lombú almafák piros-zöld gyümölcssei, mint bőkezű akadozó ékszerei díszeltek, s puffanva hullottak alá drága szőnyeget terítve. Elkésett káposztalepke rebent le s fel tétován a lemenő nap fénye felé a szőlősorok felett. S egy verébcapat perelve szállta meg az őszibarackfa lombkatlanát, rendezni tán végre dolgait. Kinek s hogy van igaza, egyre hangosabban, verdeső szárnyakkal. Aztán más halandó által fel nem fogott jelre hirtelen felkerekedtek, és lebegő tollpíhéket maguk után hagyva már a szomszédból hallatszottak.

– Ez a malomkő, amin most könyöklünk, s rajta poharaink tartalma ragyog, Kunffyé, a festőé volt – mondta Csú Fu. – Támaszkodtak erre sokan, akiknél jobban az aranymetszésnél is drágábbat, kevesen értették. Rippl, Ady és az

utánuk jövők, a felületbe dermedt kavicsok közt megbújít érintésük most kezünkhöz ér, és mégis halott, de amit ők hátrahagytak, az beépült a tájba... Nézz csak körül, ez maga a harmónia.

– A halál mindent eltöröl, ahogy a tudat kihunyt, az árva test csak matéria – hajtotta le fejét Ézsiás. – Harmónia, kakofónia mindegy már, magával nem viheti, mert nincs hová, lehetett akármi nagy művész is az ember. Ép ésszel elfogadni ezt hogy lehet, kitérni az elől, ami elrettent, de mégiscsak menni tovább... egyre, az elmúlás felé? Mit számít ekkorra már a költészetben énekelt harmónia...

Csu Fu felemelte aranylő borát, a múltó fény felé tartotta. Összevont szemmel vizsgálta az olajos karimát, amit, megbillentve pohara öblét, a perem szélénél hagyott. Tartotta, mint az áldozati kelyhet, ajka hangtalanul mozgott, aztán lassan belekortyolt. Lehunyt szemhéjának rezdüléséből egy könnycsepp gördült, mint drága gyémánt, megtörve az esti színeket.

– Halál, minden állítások ellenére nincs – mondta poharát letéve. – Ugyan ki érte meg, hogy elszállt az élete? Csak a világ, a környezet; ő nem fogta fel. Mert ha ellenkezőn lett volna, a tudata megmarad... hacsak. Mégis igaz, mit hitem szerint remélek, ha minden elmúlik az evilági létben, Isten tenyerébe vesz...

– Üzensz majd?

– Vedd kezedbe könyveim... s akkor olvasd újra a verseket. Ha megtalálsz bennük, már nem hiába éltem. A szépséges harmónia megőrzött engem... Mindez lehetséges, nézd csak a szilvafát!

Látta Ézsiás, hogy a prэшház melletti szilvafa fű bocskorában, mint kaptos ember, tántorogni kezd. Aztán hamvaskék gömbjeivel emelkedik egyre feljebb, mint sárkányát eresztő gyermek, bámulta. S a szilvafa lebegett felettük az alkonyati légáramlatban, néha egy gyümölcsét lepottyantva, mint adakozó kedvű gazda.

S jött hosszú ékben egy vadlúd csapat, és megálltak, mint a mozgókép ki-merevített fotográfiája, csodálták a lemenő nap fényében a nagy kéklő ballont. Aztán a kép újra peregni kezdett, s nagy ívben kikerülve, repültek tovább a tavak felé.

– S mi lesz, ha jön a tél? – kérdezte Ézsiás. – Láttam én már kivágott, fekete törzsű vadkörtefát dermedni a fehér hóban.

– Várj..., mindjárt ledobja horgonyát, s nem száll tovább a szilvafa. Nem várja be a telet, hanem visszatér és beáll a pince mellé – mondta Csu Fu. – Csak neked mutatta meg, hogy milyen lehet a világ, ha kitárod majd könyvem lapjait...

Azóta eltelt sok idő, és Ézsiás egyedül járja a Zselic szép tájait, keresve a mestere lábnyomát. Eljutván a prэшházhoz megáll és elmereng, szeretné újra látni a repülő szilvafát. De sehol már, rég kivágták. Száraz törzséből szobrot faragtak, ott áll a templomban és álmodik...

„Vajon lesznek-e szebb napjaim valaha is?”

Takáts Gyula finn élményei

A *Nyugat* harmadik nemzedékének költői közül többen gyakran és szívesen utaztak távoli tájakra. Érdekes egy pillantást vetnünk arra, hogy a nemzedék három, immár legendás pécsi egyetemistájának érdeklődése merre irányult. *Tatai Sándor* elsősorban Nyugat-Európa felé tájékozódott, míg *Weöres Sándort* a misztikus távol-kelet vonzotta. Minden bizonnyal a közös pécsi egyetemi évekre eredeztethető *Takáts Gyulának* az a szándéka, hogy bejárja a finn vidéket. Huszonhat esztendő, első kötetét, a *Kút*-at kedvezően fogadja a kritika, megjelenés előtt áll a *Kakuk a dombon*, tehát a költői indulás nagyon biztatóan indul.

Alaposan és körültekintően, ám mégis izgatottan készül az útra. Megkeres mindenkit, aki itthon információkkal láthatja el, ezek közül talán leghasznosabbak *Képes Géza* tanácsai.¹ „Az északi tervekért csak dicsérni tudlak. Nincs semmi ok a megtorpanásra” – biztatja a költőtársat 1937. április 8-án keltezett levelében, majd gyakorlati tanácsokkal látja el Takáts Gyulát. Ezek között szerepel, hogy egy kaposvári politikai laptól szerezzen munkatársi igazolványt, legyen rajta a lap pecsétje és francia nyelven annak kérése, hogy segítsék az igazolvány birtokosát munkájában. „Na mármost erre a magyarok persze köpnek” – írja Képes, de külföldön ingyen vasúti jegyet adnak rá. Címekkel, nevekkel is ellátja, és olyan, látszólag jelentéktelennek tűnő apróságokra is felhívja figyelmét, hogy például ne használja a nemesi „de”-t vagy pláne a „von”-t, mert északon ezt rossz néven veszik. A nagy ráhangolódást jelzi, hogy vers is születik a készülődésben *Suomi utazás előtt* címmel, melyben tetten érhetjük a költő vágyakozását:

„Mint a szőke lány epres erdőre,
mint a csikó sarjadó mezőre,
úgy vágyom jó rokon nézőre,
észak-erdőre, tavas mezőre.”²

S ha már ezeket a sorokat idézzük, érdemes megállnunk egy pillanatra. Mert ebből is láthatjuk: Takáts Gyula északra vágyásának kettős oka lehetett. Az egyik: a fenyvesek, tavak, havak látása, hiszen ne feledjük el, hogy a költő a történelem mellett földrajz-geológia szakosként is végzett az egyetemen, nota bene, doktori disszertációját is földrajzi témából írta.³ Későbbi munkásságában is

¹ Képes Géza levele. Takáts Gyula: *Helyét kereső nemzedék*. Bp., 1984. Magvető Könyvkiadó. P.178.

² Takáts Gyula: Május. Kaposvár, 1939. Új Somogy Nyomda- és Lapkiadó Rt. p.53.

³ Takáts Gyula: A somogyi Nagyberek. Adatok a somogyi Nagyberek gazdaság- és településföldrajzához. (Doktori értekezés) Pécs, 1934. Kultúra Könyvnyomdai Műintézet, 40 p. (Specimina Dissertationum Facultatis Philosophicae Regiae Hungaricae Universitatis Elisabethinae Quinüeclesiensis, 51 p.).

mindenkor elsőrenden ott láthatjuk a természetet, az embert körülvevő világ dicséretét, szeretetét. Ám az út másik mozgatója kétségkívül a magyarság rokon népének meglátogatása volt. S itt nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt aényt sem, hogy a *Kalevala* első magyar fordítója, *Vikár Béla* tulajdonképpen földije Takáts Gyulának.⁴ Azt, hogy milyen hatással volt a költőre a Kalevala olvasása, láthatjuk a Vikár születésének századik évfordulóján elmondott emléktábla avató beszédből. Takáts Gyula, már mint megyei múzeumigazgató és költőtárs, azt mondja a hetesi szülőháznál elhelyezett emléktábla avatásán: „Egy rokoní nép eposza, a Kalevala, mely irodalmunkba Vikár szellemével épült. Az 50 ének 22795 sora a betesi leégett, zsúpos, sövényfalú ház szülöttének olyan alkotása, mely szépségével és ihletével mégcsak ezután hozza meg igazi termését. Ha áll Lönnrot-ra, hogy „ő a legnagyobb finn író”, mit mondjunk akkor Vikár Bélára? A magyar Kalevalával legnagyobb költőink sorába lépett.”⁵

De nem szabad megfélekednünk arról a tényről sem, hogy éppen ezekre az időkre esik a nagy Kalevala-ünnep, hiszen száz esztendeje történt, hogy 1835. február 28-án Lönnrot Illés letette a Finn Irodalmi Társaság asztalára a Kalevala kéziratát. Az esemény megünnepléséből – immár Vikár remekbeszabott fordításával a háta mögött – a magyar irodalmi élet is méltán vehette ki részét. A *La Fontaine Irodalmi Társaság* megjelentette a Kalevalát, és a jubileumi kiadás jelentőségét csak növelte, hogy a finn vallásügyi miniszter kezdeményezésére a *Finn Papirosgyárak Egyesülete* ajándékpapírral segítette a könyv megjelenését, míg a magyar vallás- és közoktatási minisztérium megnyitotta az iskolai intézetek és népkönyvtárak kapuit a kétkötetes ünnepi kiadvány előtt. Érdemes megjegyeznünk, hogy a kötetet a kor egyik leghíresebb finn művésze, *Akseli Gallen-Kallela* illusztrálta.⁶ Nos, az ilyen felfokozott ünnepi hangulatban talán nem is meglepő, hogy a fiatal somogyi költő szeretné fölkeresni azt a vidéket, ahol a Kalevala rúnói⁷ születtek.

A nagy előkészületek után 1937 nyarán aztán útnak indul Takáts Gyula. A teljes költői pálya ismeretében azt mondhatjuk, hogy életének meghatározó útja lett az északi kitekintés. Elég csak azokra a rúnókra gondolnunk – szám szerint nyolcra – amelyeket ott és az emlékek ihletésében hazatérve írt. Ezek a *Május* című kötetben jelentek meg 1939-ben.⁸

Ritka ajándéknak tekinthetjük, hogy ez a nyolc vers hamarosan finn nyelven is hozzáférhető lesz. Ezt a Takáts Gyula irodalmi hagyaték egyik lelkes gondozójának, az unokahúgnak, *Parill Orsolyának* köszönhetjük. Az ő bátorítására és biztatására egy derék finn újságíró és irodalmár, a nyelvünket kiválóan beszélő *Lassi Mäkinen* átültette költőnk rúnóit saját nyelvére. Lassi Mäkinen

⁴ Hetesen született 1859. április 1-jén.

⁵ Takáts Gyula: *Képek és versek útján*. Kaposvár, 1961. Somogy Megyei Tanács VB. Művelődési Osztálya. P.70.6 Akseli Gallen-Kallela, eredeti nevén Axél Waldemar Gallén (1865. április 26. – 1931. március 7.) Finn festő, építész, iparművész. Stílusa a nemzeti romantikától a realizmuson és a Jugendstilen át a szimbolizmusig ívelt.

⁶ Kalevala. Bp. 1935. La Fontaine Irodalmi Társaság. Jubileumi kiadás. p.333.

⁷ Rúnó finn szó, jelentése: dal.

⁸ Ld. 2. hivatkozás.

vállalkozásának hamarosan az olvasók is tanúi lehetnek, hiszen a *Takáts Gyula Alapítvány Kuratóriumának* centenáriumi tervei között szerepel, hogy a költő születésének századik esztendejében megjelenjenek ezek a versek egy kétnyelvű füzetben.⁹

A verseken kívül veretes próza is születik az út kapcsán. Érződik, hogy Takáts Gyulát nem hagyta nyugodni az a felfokozott élménygazdagság, amit az út során szerzett.

„Messziről az erdőkből emelkedő gránitdombokról esténként nyírkéregkürt hívogatta a lassan szürkülő, haldokló éji fényt. Jäppiläben köszöntött rám az első igazi este, mely beszötte Suomi erdőit, tavait, zúgó vízeséseit... A nemzeti zászló, míg ott voltam, a rúdján lobogott.” – *tudósít bennünket* Aranyszínű világosság című esszéjében.¹⁰ *Érdekes lehet megemlíteni, hogy költészetében és prózájában is ritkán hivatkozik, s ritkán nyúl vissza a Bibliához, mint hivatkozási alaphoz Takáts Gyula. Ebben az esetben esszéjének címét mégis innen vett kifejezéssel jelöli.*¹¹

Nagyon szenvedélyes és áradó próza ez, s az északon látott tájak, helyzetek, emberek minduntalan a hazai világot, tájakat, ízeket, formákat juttatják eszébe. „Közvetlen a tóparton laktam, egy nyaralásra utazott család házában. Szobám egy finn parasztszoba mintájára volt berendezve. Faragott, emeletes ágy, sublót, rubásláda, hosszú fenyőasztal, sütésre, főzésre alkalmas tűzhely és a sarokban ott állt az elmaradhatatlan bölcső is. Mindez oly családi-assá tette lakásomat, mintha bizony otthon lettem volna Somogyban. Talán épp szülőfalum egyik módos parasztházában.”¹² Ez a fajta prózai megoldás köszön aztán vissza néhány esztendő múlva a *Polgárjelöltek* című első Takáts-regényben is. Az élmények magával ragadják az író, ezt a sodrást tudja nagyon érzékeltetni Takáts Gyula, s ragadja ezzel magával az olvasót. Mert a finn útra emlékező esszé szövegéből kiragadott részek nem illenének-e bele a *Polgárjelöltek* bizonyos részeibe? Bizonyítékként a fentiek mellett az ilyen sorokra gondolunk: „Vacsorára mézet, vaját, halat, rozs- és búzakenyeret ettünk, gőzölgő, tejszínes kávéval. Életem legtisztább öröme s legüdebb napjait töltöttem az egyszerű, vendégszerető emberek között. És közöttük bizony sokszor tűnődtem azon: Vajon lesznek-e szebb napjaim valaha is? – Naponta hajnallal keltünk, későn feküdtünk, és négyszer mentünk föl a halászgátra a hosszú keresőpálcákkal. Ilyenkor a kapukon a vízsdorba eresztett, keretes halfogóládákat búztunk föl, melyek ott bújtak meg minden egyes gátkapu részében úgy, hogy a vízzel küszködő, árral szemben tornászó lazac kénytelen volt beleúszni, ha ösztönétől úzva északra iparkodott. Nemegyszer remegett

⁹ A Suomi utazás előtt, Fenyőcske Imatara zuhatagnál, Késő tanács a hóhatárról, Kymi folyónál, Világos éjszaka, Villámfénynél, Finn tanyán című versekről van szó.

¹⁰ Takáts Gyula: *Tükrök szava–betűk arca. Jegyzetek–válaszok. Vallomások.* Bp. 1985. Szépirodalmi, p.340.

¹¹ Ld: Észak felől aranyszínű világosság támad, Isten körül félelmetes dicsőség.” (Jób 37. 21-22).

¹² Takáts Gyula: *Tükrök szava–betűk arca. Jegyzetek–válaszok. Vallomások.* Bp. 1985. Szépirodalmi, p.340.

*meg kezünkben vad rázkódással a pózna, s nemegyszer búztunk föl tizen-nyolc-búsz kilós túfogu, acélzöld színű, életéért küszködő, izmos lazacot. A nap többi részét pisztrángozással töltöttük a sziklák közt futó Kymi partja- in.*¹³

Az út élményei, emlékei nagyon sokszor visszatérnek még Takáts Gyula alkotásaiban, lírájában, prózájában egyaránt. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha megemlítjük, hogy amikor 1948-ban a megyei múzeum élére nevezik ki, nagy elánnal lát munkához, és elsősorban mint a somogyi népi emlékek összegyűjtője, feldolgozója jelentkezik. Minden bizonnyal a finn tapasztalatoknak és a Kalevala-élménynek, Vikár Béla példájának köszönhetően fordul a somogyi népművészet, elsősorban a pásztorvilág felé. Gyűjtései azonban csak több évtized múlva kerülnek a nagyközönség elé.¹⁴

Ritkán adatik meg az embernek, hogy négy évtized múlva, immár élete alkonyán (bár Takáts Gyulánál e szófordulattal illik csínján bánni) visszatérhet ifjúkorának kedves, ám távoli színhelyeire. Ám költőnknek sikerül 1977-ben egy írószövetségi delegációban részt venni. A Lahti melletti Mukkulában rendezett írókonferencia egyik magyar íróvendégeként Tüskés Tiborral alkották a küldöttséget. Az útról útitársa, a költő barátja, egyik legjobb ismerője és méltatója, Tüskés Tibor külön esszében számol be.¹⁵ Takáts Gyula szempontjából nehéz időben kerül sor az utazásra, hiszen néhány hónappal korábban kell eltemetni első feleségét, s így nem tudja felszabadultan átengedni magát az úton rá váró élményeknek, a felidézett emlékeknek. Tüskés meghatottan említi, hogy az egyik kirándulás során Porvooban, a hajdani hanza városka egyik művészeti tárgyakat árusító boltjában Takáts Gyula vett egy asztalra állítható, keskeny keretű ezüst képtartót, amibe hazaérve Loncika¹⁶ fényképét tette. (Ez ma is látható a kaposvári Takáts Gyula Emlékházban, a költő hajdani dolgozószobájában. VI.)

Jellemző momentumot ír le esszéjében Tüskés Tibor. Az embert körülvevő világot mindenkor oly alaposan szemlélő, elemző, faggató költő ezúttal is kíváncsi a legkisebb változásokra, összefüggésekre is. *„Az egyik délelőtt – írja Tüskés – Helsinkiben a Seurasaari szigetre telepített finn skanzent néztük meg. Takáts Gyula elgondolkodva sétált a fából épített ódon lakóházak, gazdasági épületek, templomok között. Tűnődve szemlélte a balászélet eszközeit, a paraszti élet fából faragott használati tárgyait. Az egyik szín alatt egyetlen fatörzsből kivájt bodonhajót láttunk. Takáts Gyula megmérte a bosszát: – Tizenhét lépés.”*

Nem meglepő, hogy erről az útról is születnek versek, bár számszerűségében jóval kevesebb, mint negyven esztendővel korábban. Az egyik a *Negyven*

¹³ U.o.

¹⁴ Takáts Gyula: Somogyi pásztorvilág. Tanulmány. Kaposvár. 1986. Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága, p.128.

¹⁵ „Tudtam,Suomi szeret”. Tüskés Tibor: A hasznos szép költője. Kaposvár, 1996. Megyei és Városi Könyvtár. P.139.

¹⁶ Takáts Gyuláné Szabó Ilona.

év után *Seurassaariban*, a másik pedig *Anna Maija Nieminenéknél* című. Mindkét alkotás megjelent a költő összegyűjtött versei között, a *Más távlatban*.¹⁷

A hajdani emlékek, negyven esztendőn át őrzött emlékképek és a legfrissebb élmények érdekes szövevénye ez a két vers. Az elsőben például visszaköszönnek a Tüskés Tibor által leírt élmények is.

*„Tegnap volt?... Néhány perce csak...
Közben mi is volt?... S ha volt:
hol az?... Mintha csak a pillanat
folytatódna e fenyőfák alatt...
És tizenbét lépés a kiállított hajó.
Leléptem, mert tudtam, annyi...
De az a negyven!... Az akkort most folytatom?”¹⁸*

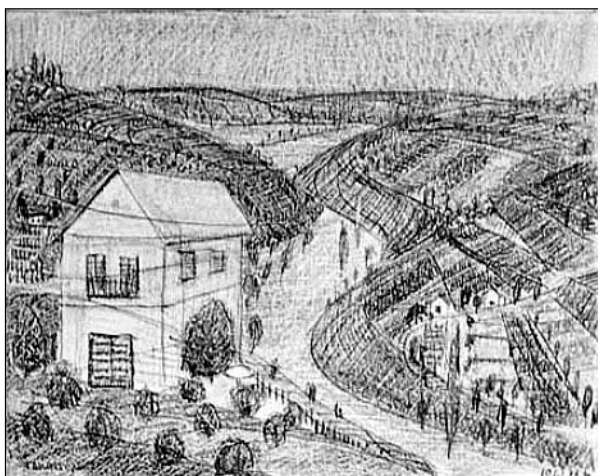
Az emlékezést azonban állandóan áthatja a fájdalom. Ritkán esik szó a sűríteni olyannyira tudó, kihagyásokkal drámát teremtő költőről. Időzzünk el egy pillanatra ennél a mesterien befejezett versnél:

*„Együtt készültünk ide, Veled
S most mérem: tizenbét lépés,
meg az a negyven... A Tiéd, ha három.
Visz a tölgyfa csónak... Nem is látom...”*

Bizony méltó sorok arra, hogy más népek nyelvén is olvashatóak legyenek. Takáts Gyula születésének századik évfordulója éppen az ilyen irodalomtörténeti figyelmességektől válhat emlékezetessé, s hosszabbíthatja meg egy irodalomra kedvezőtlen időben a költői emlékezetet.

¹⁷ Takáts Gyula: *Más távlat. Összegyűjtött versek 1967–1983. III.*: Szántó Piroska. Bp. 1987. Szépirodalmi, p. 416.

¹⁸ U.o.

Ivánfa-begy

TAKÁTS GYULA

Kymi folyónál

*Szellőcske, csitt! Csak lábujjbegyem!
Lányruha villog a parton.
Fürdeni, most jöttek ide.
Szennyes a kék ruha, karton.
A málna közé beinalnak.
Nincs vége, se hossza a dalnak.*

*Mezítelen, szappan a kézben,
így jönnek ők újra elő.
Bőrük hava csillog a napban,
és fénylik a parti mező.*

*Szamóca közül lesem őket.
Száradnak a tiszta rubák.
Fejükre terítik az inget,
és visszacsap, újra az ág...
Mennek a sziklán. Hej, biza kár!
Olyanok, mint a battyúmadár.*

KYMIJOELLA

*Hiljaa tuulenvire! Vain varpaillaan!
Tyttöjen belmat rannalla vilabtaa.
He tulivat tänne parahiksi uimaan.
Sininen kesämekko pesua odottaa.
Vadelmapensaan suojiin pujahrtavat.
Vailla huolta siellä laulelevat.*

*Alatsi, käsissään vain saippua,
tulevat piilostaan näkyviin.
Välkehtii valossa ibo lumivalkea,
ja rantaniitty hebkuu niin.*

*Tarkkaan tyttöjä mättäältä mättäälle.
Pubtaat vaatteet kuivuvat kobta.
Kun he sitovat paidan päänsä päälle,
ja joku minua sivaltaa... taas oksa.
He kirmaavat kalliolle. Kylläpä barmittaa!
Näin joutsenen muodon neidot jo saa.*

Világos éjszaka

*Vembes a kancánk... Lassan baladunk.
A szénaszag, mint az árnyék követ.
Vizesés dala bujkál a fák közt.
A holddelej borzolja a füvet.*

*Fölöttünk dereng az északi este.
Erdők és tavak fürdenek benne,
s mintha a táj az égi sugárhoz
patyolat ruhában emelkedne.*

*A nefelejcs közt várt ránk a komp.
Ott, hol a folyó alszik a sziklán.
Reccsent a sodrony és zenélve
lovastól úsztunk, habot hasítván...*

*Aztán csend... Még a nyírfa se mozdul.
A szép Viánó alszik a házban.
Csak a rönkök úsznak a folyókon,
tenger felé a kéklő homályban.*

YÖTÖN YÖ

*Tammamme on Zine... matka matelee.
Heinänbaju varjona kannoillamme.
Kosken laulu piilosilla puiden keskellä.
Kuun kuuma kajo lumoa ruobikon.*

*Yllämme valkenee pohjolan ilta.
Siinä kylpevät metsät ja järvet,
kuin maisema kurkoNaisi kohti
taivaan valoa pyhävaatteissaan.*

*Lemmikkimättäällä odotti lossi.
Siellä, missä joki nukkuu kalliolla.
Kaapeli kiristyi, lähdimme soitellen
kera hevosten, kokka kobisten...*

*Sitten hiljaisuus... lehtikään ei liikahda.
Kaunis Vieno nukkuu tuvassa.
Vain tukit lipuvat joissa,
kohti merta sinen hämärässä.*

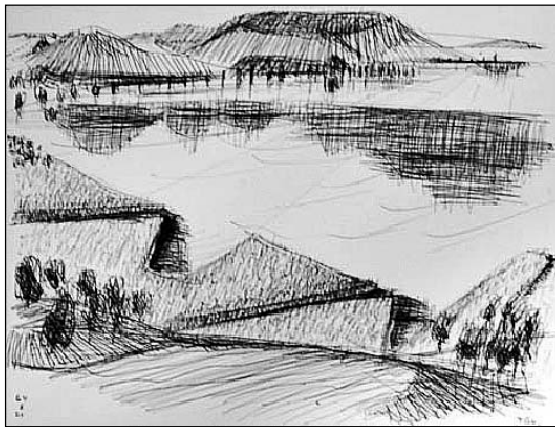
Finn tanyán

*Derék parasztok... Oly nagyok, mint a medvék.
Ujjuk bökésetől bizony banyattesnék.
Tejen, vajon nőnek és esznek sok halat.
Forró gőzben betente kétszer mosdanak,
és meztelen járnak az udvaron, miként
a szellő! – Látod a tónál a sok legényt? –
Szégyenük nincs. Meleg gyerekszemmel állnak.
Maguk gazdája mind. Nem csoda, ha bátrak...
Itt még fénylik az ég. Otthon sötét lehet.
Nyársként álló erdők tartják fenn az eget.*

SUOMALAISELLA MAATALOLLA

*Talonpojat rotevat...suuria kuin karbut.
Sormiensa töytäisystä taipuisin kuin varvut.
Maito, voi, runsas kala ruokanaan.
Kuuma löyly joka viikko heidät puhdistaa,
tuulispäänä alasti pihan poikki kirmaavat!
Näetkö rannalla nuo miehet urbeat?
Vailla häpeää, lempein lapsensilmin katsovat.
Oman elämänsä herrat. Ei ihme kun robkenevat...
Siellä kotona kai jo hämärtää. Täällä taivas iltaa valaisee.
Metsät lailla seipäin taivaankantta pitelee.*

Lassi Mäkinen fordításai

Öböl nádassal

Az ég tündöklő szárnyai

*„Ki nem az Égő Szárnyra épít,
szánandó szolgál mind.
Építsd magadba hát az égnek
tündöklő sarkait.”*

(Takáts Gyula)

Berzsenyi tündér változatainak műhelye épp az a világ, amelyet a százharmincöt évvel később született költő-utóda, Takáts Gyula is magáénak vallott. Képletesen szólva azonban, a rokon tájon Berzsenyinek inkább a magányos ős és tél, Takáts Gyulának pedig a tavasz, a nyár jutott... Sokat emlegetett pannón derűjének verseiben jelen volt a Berzsenyi-hagyomány filozófiai, gondolati gazdagsága.

E soraimhoz társul egy hirtelenjében született fénykép. Budán, a Muraközi utcai kertben, Károlyi Amy és Weöres Sándor otthonában készült 1983 kora nyarán. Tatay Sándor és Takáts Gyula látogatására Weöres Sándor hetvenedik születésnapja adott alkalmat. A tisztelő televíziós adásban beszélgető-társuk is lehettem és hallgatójuk, emlékeiket önfeledt örömmel sorolták... A mediterrán hangulatot növelték a már virágzó leander-bokrok. Macska is volt, de a képen nem látszik. Ez nem baj, azt viszont sajnálom, hogy Tatay Sándort is éppen „kitakarta” valamelyik kameránk.

Baj-e, ha valaki elfelejti barátja otthonának hászámát? – kérdezi Tatay, és máris válaszol. Dehogy baj, Weöres Sanyi Pécsen fölhalálta magát az éjszaka kellős közepén is. Mint egykor az éjjeli őr, énekelgetett s jellegzetes dülöngő járással haladt fölfele a mecseki utcán. A forró és néma nyári éjszakában egyetlen nevet énekelgetett makacsul: Tatay Sándor, Tatay Sándor... Mígnem a nyitott ablakok rengetegének egyikében megjelent Tatay, hogy kései vendégének végre szállást adjon.

Takáts Gyula pedig eme egyetemi évek történeteit idézte meg egy tudós minden részletre kiterjedő figyelmével. Amilyen alapos gonddal osztályozta annak idején diákja, Fodor Bandi verseit is, jóakarató szigorral mérlegelve, hogy melyik költemény milyen osztályzatot érdemel. Mindenesre elégedett lehetett Fodor András költői kezdeteivel, mert Egry Józsefnek a bemutatáshoz hozzátette: ügyes költő! Egry hunyorgott s azonnal meg is szólalt: ügyes költő?! Azt hittem, csak ügyes futballisták vannak... Fodor pedig nemsokára megírhatta szomorú, szép versét: *A vízrenéző* címmel.

Fodor András naplóiban persze gyakran olvashatjuk Takáts Gyula nevét. 1975 augusztusában például remek, villanásnyi portrét rajzol meg rögtönzött szavaival róla. Ők a ház utcára néző ablaka előtt ültek Tüskés Tiborral. És íme! „A fejét lépésenként ejtegető, sárga inges, sötét szemüveges Takáts Gyulát s mögötte Loncikat látjuk meg az ablakon át. Ahogy Gyuláék beülnek a kanapé hajlatába, egyszerre értelme támad mindennek. Ugyanilyen tartalmas később Gyula ötlete, hogy menjek vele sétálni egyet a környéken. Lássuk, mi lett a hajdani Réti fogásból, ahol ő még fogott halat. Az is jellemző, hogy sok ismerőssel találkozik, s hogy hozzá a fák és az anyagok is beszélnek.”

Talán épp Weöresék kertjében emlegette nekem Takáts Gyula „pergő, érdekes, szórakoztató” kisregényét (*Színház az Ezüst Kanocsóban*), melyből rádiójáték már készült. Érdekelne a televíziót is? Engem érdekelt, sajnos hiába... Egy kisváros (Nagyatád) színházáról van szó – magyarázta Gyula – ahol a falu-város polgársága együtt szerepel a Zöldvölgyi vándorszíntársulattal. Nagyatád vendéglőjét pedig a regény hatására nevezték el utólag Ezüst kanocsónak!

A balatoni táj, a természet méltóságos derűje és a költői szív hűsége, józan-sága jellemzi Takáts Gyula kilencven éven túl írt verseit is. Annak idején a budai kertben Weöres mondta is Takátsnak, Tataynak: ők most termik a legszebb gyümölcsöket, míg Weöres már fiatalon mindent megírt s úgy van, mint az öreg, szertelen borivó. Már csak a májgyulladás marad... Szerencsére ez nem volt igaz, mindhárom mester bőven ontotta a remek írásokat élete vége felé is.

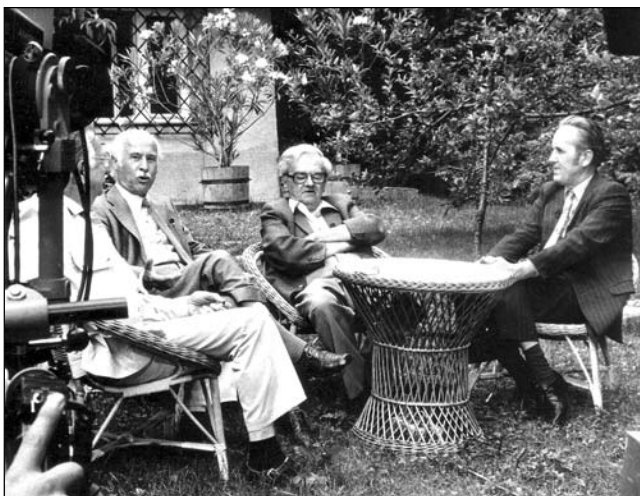
Még az elmúlt század alkonyán írtam *Pannon szonettet*em Takáts Gyula valamelyik születésnapjára.

*Az ötödik évszak a legszebb.
Nem vigasztal, de létezik, segít,
hogy ragyogáshoz szokva megszedd
bunyt szem lágy tüzének gyümölcseit.*

*Kinek lány-forma domb, vagy sírbant
együtt vigyázza derűjét: nemes
bor fénye csillan ránk, ha pillant –
lám élni örökké is érdemes.*

*Hús test a pincefal, a kert belebben,
öblök kerekülnek boltívekben
s a szó és táj hazája úgy fakul*

*hogy színeit szívébe gyűjti. Sok tél
meg nyár együtt bevíti arcát s ott él
a mennyek évszakában józanul.*

„A Bakony csinált író belőlem”

Ott álltam a szigligeti alkotóház előtt, mikor a badacsonyi illetőségű kertész bevonta a gyászlobogót az épületről. Akkor fejeződött be a másik badacsonyi, Tatay Sándor temetése Bakonytamásiban. Mintha két egybeömlő harangzúgásban álltam volna, két magyar táj közös szívhangjait éreztem abban a pillanatban, a bakonyi szülőföldét, meg az öt hosszú évtizedeken át éltető Badacsonyét. S mert szinte összes írói élménye onnan való, viszonzásul egy egész életművel adózott a Bakonynak és a Balatonnak. „Kis túlzással akár azt is mondhatom: a Bakony csinált író belőlem. Ám az bizonyos: emberré ez a táj, ez az oly sajátos hegység nevelt. Arányaival, léptékeivel éppúgy, mint derűjével, szigorával és szépségével, és persze legfőképpen embereivel.” S most, hogy a szülőföld dicséretét idézem, az íróra is vonatkoztathatom emberi léptékei, derűje és megértő erkölcsi szigora miatt. A Bakonyi krónikában folytatódik annak az elemi érzelemnek a kifejezése, melyet a Meglepetéseim könyvében írt meg. Ott a világ felfedezésének gyermekkori csodái, itt, miként a számtalanszor megjárt úton, örök emléket állít a vidéknek a hetven éves ember a Badacsonytól a hazai temetőig.

Tatay Sándor pályáíve nyolcvanegy esztendő a maga önéletrajzba foglalt hét szűk évtizedével. Értelmezhetjük szűkösnek, nehéznek, de az élet szépségeinek megélésére kevésnek is azt az időt. Négy éves volt az első világháború kitörése idején. Korai emlékei hátországi események, frontokról érkező hírek, a közelben működő fogolytábor. Onnan való orosz katona volt a szolgalegényük, s ez a szimbolikus alak jön majd hódító felszabadítóként vissza, s történelmi szorításával fogja át egész életét. És épphogy megérhette a megszállás végét, távozását a Bakonyból is 1991-ben. Ebben a nemzedékek sorsát rokonító történelmi keretben folynak élete testi-lelki eseményei, mindaz, ami egy evangélikus lelkipásztor nagy családját érheti a 19-es kommüntől, a második világháborún át a sötét rendszerekben. Tatay Sándor írói ténykedésének is ez a medre. Realista író, akinek épp olyan valóságosak a látomások, mint a mindennapi tények, melyek, ha írói anyaggá nemesednek, csodákká válnak. Így válik a próza költészetté, s olyan magától értetődően húzódik az a költőiség születés és halál között. „Első emlékem a rémületé” – kezdi élete történetét. Kétségbeesve látja, hogy a hajukat mosó nővérek elvesztették az arcukat. A gyermeki lélek megmagyarázhatatlan titkával indít, hogy aztán még gyakran találkozunk a meglepetésekkel. Mert, ahogy írja, ha „A legnagyobb események mind akkor történtek, mikor még nem éltem,” akkor a gyerek és a felnőtt azokhoz fogható nagy eseménynek tartja mindazt, amit megél. Akár, amikor a kisfiú a szomszédos mészárszékét bámulva friss ökörvérbe esik, vagy öreg korában, mikor a rideg állattartás tanulmányozása közben megjelenik az úton egy szarvasbika, agancsai között fél petrence szénával, s mint a csodaszarvas, viszi a napot és

holdat a Bakony erdő fái közé. Utolsó elbeszélésében belemosolyog a halál képébe, mintha csak ő szórakozott volna vele, ő játszott volna ki a saját elmúlását. Takáts Gyula íróbarátja mondja róla: „Szerettük társaságát és történeteit, mert szomorkás derűjében és egész életében és írásaiban is mindig valami hasznosság, valami megoldásra váró gond felhője és reménye fénylett és bujkált.”

Ha az írói tehetség eredőit kutatjuk, mindenképpen a nyugtalan természet, a kalandvágy, a kíváncsiság, a cselekvőkészség és a kiapadhatatlan mesélőkedv meghatározó tulajdonságaiban kell megállapodnunk. De ami íróvá tette, mégis csak a jó és szabad emlékezet, a könnyed kifejezőkészség, s a világnak költőként való fölfogása volt. Ne feledjük azonban a kiválni akarás mozzgóerejét, vagyis az elhivatottságot sem. „Úgy való, hogy az ember húsz-huszonöt évesen távolabb tekintsen, ne ragadjon saját faluja sarába – írja látszólagos hűtlenséggel. Amikor már kinőtt a diákéletből, átlépett a próbálkozások idejébe, melyet a lődörgések korának mond. Ami neki lődörgés, azt én kalandozásnak mondanám, hogy ne jusson eszünkbe a felelőtlenség és a céltalanság. Hiszen minden tettében az író készült fel, bár maga sem tudta, hogy az irodalomra gyűjti a tapasztalatait, emberismeretét. A legellentétebb foglalkozásokon vágta át magát, s mindig, mintha a szerencsétlenség hozná meg szerencséjét, miként az írói sorsban ez gyakori, szinte természetes. A Balaton-felvidéken, a vulkán sziklái alatt olyan kincsre talált, melyet a szülőföldi nyersanyag mellett csodálatosan ötvözhetett életművében.

Én Szigligeten, az alkotóházban ismertem meg, abban a környezetben, mely a legjobban illett hozzá. Ismertem, bár a nyolcvanas évek elejétől kerültem közelebb annyira, hogy a Bakonyi krónika című könyvét baráti szeretettel ajánlja, én pedig a nagyrebecsülés ragaszkodásával írok róla a pécsi Jelenkorban. Ez a kapcsolat mégis gyenge lenne ahhoz, hogy a száz éve született Tatay Sándorra emlékezve most főlemlegessem, mint kinek emiatt is joga van a megnyilvánulásra. Inkább a közös, szomszédos szülőföld bátorít föl, a neki északi, nekem a nyugati Bakonyalja, és Pápa, a város, amely gyermeki vágyainkat magához kötötte tornyaival. Sok írására mondhatom, ismerem a környezetét, én is jártam ott! És azok az emberek még arcban is hasonlítanak, mintha egyetlen törzsből származnának.

Azért hangsúlyozom a nagy bakonyi íróhoz fűződő Veszprém megyei kötődésemet, mert tapasztaltam, hogy a táj, a nyelv, a szokások, a természetben és a közösségben való együttélés azonos élménye mennyire otthonossá teheti a műveket. A szülőföld nemcsak nagyhírű szülöttjére lehet büszke, hanem annak is örülhet, hogy a faluból származó író kivételes figyelmet szentel neki a műveiben, mert, ahogy bevallotta: „nekik köszönhetem a kérdéseimet, és nekik – jórészt – a válaszokat is.” Azokat fejtette ki, s emelte föl magyarországi krónikává.

*Elhangzott Tatay Sándor centenáriumán, szülőfalujában, Bakonytamásiban, 2010. május 16-án.

Tatay Sándor elmondja az életét

„Amikor az ember él, nem történik semmi. Változnak a díszletek, emberek jönnek be és mennek ki – ennyi az egész. Sohasem kezdődik semmi. ... De amikor elmondjuk az életünket, egyszerre megváltozik minden.”
Jean-Paul Sartre

Műveinek anyagát egy-egy író a megélt élet, a tapasztalatok, az emlékezet, kivált pedig a többi író által létrehozott szóművek kincses- (vagy kínzó-) kamrájából merítgeti. Tatay Sándort kivált gyermekkorra látta el bőséges merítenivalóval. Szülőfaluját, Bakonytamásit az irodalmi emlékezet mértani helyeként tartjuk számon. Gyerekségének és ifjúkorának színtereit, alakjait és eseményeit többször is megírta novellákban, regényekben és emlékezésekben. Legbőkezűbben talán a *Meglepetéseim könyvében* és a *Lődörgések korában* osztja meg velünk kincseit. Már a *Meglepetéseim könyve* is megfogott fölszabadultságával, bőségével, tisztaságával, alázatával, okosságával, költőiségével, derűs dunántúliságával, s igazolta az író nyilatkozatát: „Az életből már kifelé tartok. Az irodalomban meg talán befelé.”

Egy fiatalember a soproni evangélikus teológusok otthonának udvari ablakában könyököl: Tatay Sándor ezzel a képpel indítja a *Lődörgések kora* című emlékezés-regényt. Mivelhogy „vannak dolgok, amiket nem illik sírba vinni”, külső és belső ösztönzéseknek engedve számot ad „botlásairól, tévedéseiről, megfutamodásairól, bölcsességgé magasztosított tétlenségeiről, elfecsérelt talentumokról, tapintatnak szépített erélytelenségeiről, az egymás belügyeibe való be nem avatkozás hamis erényeiről”, „a műnek nem hőseként, hanem tárgyaként”. Az evangélikus teológusok otthonából kikönyöklő fiatalembernek különleges adottsága volt ahhoz, hogy évekig a tétova elkötelezetlenség, a boldog sikertelenség, a teremtő hazudozás, az öntágító bohóckodás, az egyirányú időnek fittyet hányó édeni céltalanság állapotában leleddzék, s ekként szerezen ismereteket önmagáról és másokról.

A bakonytamási evangélikus lelkész hetedik gyermeke „minden idők leghitványabb végzős növendékei” közé számította magát a nagyhirű szarvasi gimnáziumban. Érettségi után körzeti ellenőrző kertészként *zsákszúracsappal* fölfegyverkezve, szolgálati kerékpáron járta Sopron és Vas megyét. „Némi szakértelem gyors elsajátítása után tanácsokat adtam a gazdáknak, és lebonyolítottam a szállítást. ... Talán ha ez nincs, nem is kezdek el írni.” Az a bizonyos *zsákszúracsap* arra szolgált volna, hogy mákos, borsos és gabonás zsákok csapoltassanak meg vele ellenőrzés végett. Tatay azonban legott megtanulta, hogy a zsákszúracsappal való ellenőrzés bizalmatlanságot és ellenségeskedést szít az emberekben. Föl is hagyott használatával – ő ugyanis olyan világról ábrándozott, amely bőségében van hitelnek és bizalomnak, s amelyből fokozatosan eltűnnek „az ellenőrök, az ellenőrök ellenőrei, az ellenőrök ellenőreinek ellenőrei”.

Teológusként Sopronban Istennel, hittudománnyal, önmagával, környezetével birkózott – s az erről szóló emlékezés csupa derű és öncsúfolás. Társaság-

ra és hallgatóságra vágyott szüntelenül, és mindent elkövetett, hogy lekösse hallgatóinak érdeklődését. Bohóckodással, történetek mesélésével, hazudozással bővölte el társait. Már ekkor megmutatkozott nem mindennapi előadókészsége. Nagy gyönyörűséget szerzett neki, ha az embereket nevetni látta. „Ha nevettek rajtam, én felmagasztosultam. A jóízű nevetés hallatán ... úgy elteltem emberszeretettel, hogy könnyeimet nehéz volt visszatartanom.”

„Egyszer a soproni korzón megjelent egy kurva” – és a nagyreményű ifjú teológus kis híján feleségül vette. Tatay az ő megidézésével nyitja meg a regény nőalakjainak tarka arcképcsarnokát. Korábbi műveiben bimbózó és érett, romlatlan vagy feslett leány- és nőalakok szinte krúdysan gazdag (más szóval vaskos hímelfogultságoktól terhes) képcsarnokát teremtette meg. A galéria ebben a könyvben is szaporodik: gazdagítják a Kanizsai lányok; egy Erika Maritsch nevű bécsi lány, akinek „három éve és négy hónapja nem hazudott az anyja”; rokonok; kőszegi nők; pécsi ismerősök; Bella, egy szőke medika; az Ancsi nevű kis prostituált, akit kalákában „megmentenek”; legvégül pedig, de korántsem utolsó sorban, a meranói kovácsműhelyben talált, egy olasz nő meg egy orosz herceg alkalmi frigyéből született Fucina Olga, a népek egymás elleni gyűlöletéből épített, a háború utáni békeszerződés ahogyan eső, úgy puffanó államhatárainak esküdt ellensége.

A fiatal ember – holmi nemzetmegváltó prófétai hévtől fűtve, de fogadásból is – regényírásra adta a fejét: kamaszos szózuhatagban részint az életből, de még inkább a korabeli irodalomból ellesett alakokat és helyzeteket jelenített meg, hatásosan bonyolítva a cselekményt. Az értőknek ez volt a véleményük: „...vannak irományok, melyekből azonnal meg lehet állapítani, hogy szerzőjükből soha nem lesz semmi, és ez ilyen, egyértelműen”.

Mégis sikerült kiadatnia regényét, sőt némi haszonra is szert tett belőle. Az *eke* című, két kiadásban is megjelent regénynek jómagam történetesen azt a példányát olvastam, amelyet az író így dedikált: „Weöres Sándornak baráti és költő-testvéri szeretettel” (e példány titokzatos úton-módon a szombathelyi Berzsényi Könyvtár tulajdonába került).

Az emlékező érzékeny szavakkal idézi meg nyolc gyermeknek életet adó, szeretetet sugárzó édesanyját s engedékeny és belátó, lehetőleg mindent jóra magyarázó, humorérzékben sem szűkölködő apját. Róluk szólva, s néha másutt is, az író el-elkapja és magával sodorja valami papos dagály: „Életemben én úgy maradtam, hogy nem lehettem egyetlen vallásnak, sem egyetlen meggyőződésnek, társadalmi vagy bölcséleti rendszernek kétely nélküli híve. Ám egy dologban hiszek: a szeretet ésszel fel nem fogható roppant erejében. Mindenekfelett megváltja a bűnös lelket, és meggyógyítja a beteget. Megteremti a békességet, mely minden jónak a forrása. A szeretet eloltja a hatalom éhségét.” (Amikor az ember elmondja az életét, jó néhány pohárral magába kell vennie a Badacsonyi levéből, hogy ilyen *fennkölt* mondatoknak engedjen szabad folyást.)

Tatay Sándor hátat fordított Sopronnak. „Világgá mentem, és józan értelmű embereknek nem tudtam megmagyarázni, miért. ... reggel vettem a kalapom, a felöltöm, az aktatászkám, és világgá mentem anélkül, hogy az előző napon legalább megterveztem volna utamat.” A húszas-harmincas éveknek ezek a világgá menései, Jean Genet, Kassák Lajos, Borsos Miklós, Tatay Sándor és sok-sok társuk vándorlásai sóvár nosztalgiát kelthetnek mindenkiben, akiben manapság

horgad föl a csavaroghatnék.* Tatay becsatangolhatta a „minden képzeletet felülmúló” Európát. Szerinte „a Dolomitok szikláival Michelangelo szobrai sem érhetnek föl, és a francia folyók szőlős völgyei többek, mint Mona Lisa mosolya.”

Vándorútjáról megtérve váratlanul pénzhez jutott, és elutazott Bécsbe – „karriert csinálni”. Először mnemotechnikai fenomen gyanánt akart érvényesülni, aztán duhaj stabsztaként filmforgatásokon, csárdajelenetekben „bőgatyájúskodott” és „pitykémellényűsködött”. Leginkább azonban kávéházakban ógyelgett, meg az osztrák Nemzeti Könyvtárban. Már-már fölcsapott íráselemzőnek, aztán hirtelen faképnél hagyta Bécset. Hazatalpalt, és huszonhárom éves korában grafológus és tenyérjós irodát nyitott Kőszegen.

„Inkább gesztusok, mint elhatározások voltak sorsfordulóim” – írja. Egyszer csak beiratkozott a pécsi egyetem bölcsészkarára; „jövedelmező szabad foglalkozásomból visszahullottam eltartott egyetemista sorba”.

Tatay nem fejlődésregényt ír, hanem lődörgéseinek béklyózó elvektől mentes idejét eleveníti meg, így aztán az egymást követő epizódok csak lazán kapcsolódnak egymáshoz: ám ahogy történetről történetre halad, egyre tágabbra terjeszkedik anyagában.

Ahogy beteljesülése felé halad a kópéregény (bízvást nevezhetjük annak is), tündérek és koboldok emelik egyre magasabbra. Testét jobbra-balra forgató járásával megjelenik Weöres Sándor, és kijelenti: szerinte „az volna a helyes, ha a nemzet készítené Babitsnak egy nagy kerek pecsétnyomót... a mester minden arra érdemes fiatal írónak meztelen seggére nyomná a pecsétet. ... És ettől fogva csak le kellene tolni a nadrágunkat minden szerkesztőségben, hogy megnyíljanak előttünk az ajtók.”

A regény csúcspontja a „Vendégünk, az angyal” című fejezet: költői bohózat Berda József pécsi kiruccanásáról. Fennen szárnyal előttünk a „Jammes testvér szamaraival a paradicsomba” vonuló, éteri tisztaságú, kalapba szaró angyal, aki pár évvel később így aposztrofálta magát egyik versének végén: „Berda József, a Magyar Népköztársaság picsánrúgott költője”. Tatay karizmatikus könnyedséggel forgatja a szót, és megajándékoz bennünket egy végső érvényű képpel. Az idők végezetéig, legalábbis addig, amíg a magyar szónak lesz még értője, ott halad a magasban az általa megörökített halhatatlan menet: „Künn az udvaron Takáts Gyula egy gondosan összehajtogatott staniclit vett elő a zsebéből. Nem tudhatom, magával hozta-e, vagy itt a házban kérte. A stanicliba gyertyát helyezett és meggyújtotta. Mint gavallér a csokrot, úgy tartotta kezében és vezette a menetet. Weöres viszont egy valódi, de megfonnyadt, meglottyant csokrot emelt fel a szemétdombról, és ugyanúgy tartotta, de az nem világított. Berda ugyanott egy molyrágta nyúlóbort talált, azt húzta maga után a fülénél fogva. Én egy téglát tettem a fejemre, úgy zártam a menetet.”

A *Lődörgések kora* azzal végződik, hogy Tatay Sándor becsomagol és elutazik „Pestre írónak”.

Lődörgései közben Tatay megalapozta emberi és írói gazdagságát. Visszatekint, de előre is vet pillantásokat: a lehetséges – talán igaz, talán koholt – félmúlt

* Az itt olvasható méltatás eredetileg „Emlékek szüreti lakomáján” címmel íródott 1978-ban; a *Lődörgések kora* első kiadása 1977-ben jelent meg a Szépirodalmi Könyvkiadónál. M. M.

meg a képzelet jövőideje közti ide-oda villódzásokban rendre fölsziporkázik az ironia. Virágba szökkenve látjuk az író legjobb képességeit. Nem vész bele saját köldökének mélyeibe, óvakodik „a bennfentesség gőgjétől”, és figyelmez arra, „aki idelát a dombról”. „Majd visszaneznenek ránk is egykor” – írja. „En, Tatay Sándor, hordozom apám bűneit és méltó vagyok az ítéletre a szarajevói gyilkosság után következett vérözönért, az orosz mezőkön megfagyottakért, a Dolomitok forró kövein elaléltakért, a halált etető dölyfös parancsokért, a frontra küldött nyüves szalámiért, a papírbakancsokért, magyarok millióinak kitaszításáért, a dühöngő terrorért, becstelen vagyonszerzésért, a hárommillió koldusért, szorgalmas emberek portáinak dobra veréséért, az ujjongásért, mely nyomorúságában megváltóként köszöntötte a sátánt, a hűségükben megtiportakért, a hitükben megcsúfoltakért. Sok jó magyaroknak szétszórátásáért.”

Ahogy Tertullianus hajdan a lélek természet szerint keresztény mivoltáról beszélt, Tatay Sándorról is elmondhatjuk: *természete szerint elbeszélő*. S talán soha nem patakozott oly spontánul az elbeszélő kedve, mint a *Meglepetéseim* könyvében és a *Lődörgések* korában. Az emlékezés fölszabadított és kiteljesített benne egy megvalósulásra törő készséget: fölszabadította és kiteljesítette a gyöngéd groteszk, a görbetükör-állítás, az önmagán való hahotázás üdítő készségét.

Ezt a nyájas, vendégszerető, a szabadság jó ízeit árasztó könyvet olvasni olyan, mintha egy pazar szüreti lakomára volnánk hivatalosak. A *Lődörgések kora* legjobb lapjai a magyar próza ünnepei. Bővelkedik aforisztikus tömörségű megfogalmazásokban. A biblián és ízes Bakony-vidéki beszéden iskolázott, eleven, természetes, a lélek jó egészségéből fakadó stílusban hívja teremtő együttműködésre az olvasót.

Ajándék ez a könyv – fogadjuk hát, ahogy ajándékot fogadni illendő: hálással és örvendezve, szárnyaló kedvvel és táguló kebellet.

Majd egy emberöltővel később újraolvasva Tatay emlékezéseit, az alábbi kérdés ötlük föl bennem: vajon nehezünkre esik-e megértően s megbocsátóan szemmet hunyni azok fölött a huncut tiszteletáriák fölött, melyeket Tatay Sándor is el-elzengett – mivelhogy ő is kénytelen volt szem lenni a lánokban – a „létező bolsevizmus” Kádár-kolbásszal ízesített hamisgulyásának dicséretére? A *Lődörgések kora* lapjain például ekképpen: „Ha ez a világ, amelyben most élünk, a legjobb az összes lehető között a lakosság döntő többsége számára, nem az én érdemem. Nem láttam előre, nem küzdöttem érte erőm legnagyobb teljességében. A falvak újjáépülése, a birtoklásért folyó gyilkos harc megszűnése, az ország iparosodása, a munkanélküliség eltűnése, szabadulás a nincstelenségből, a munkára hiába kész testi és szellemi erő megalázottságából mások ifjúkori álmai szerint történt.” Nehezünkre esik-e szemmet hunyni az idézett szöveg „rendszerkonform” jellege fölött – ma, amikor olyan világban élünk, amely a lehető legrosszabb a lakosság döntő többsége számára, amikor falvaink elsorvadnak és kihalnak, amikor újra öldöklő harc folyik a birtoklásért, amikor az ország ipara vagy megszűnt, vagy világrontó tőkés nagyvállalatok kezére jutott, amikor fojtogató a munkanélküliség, amikor egyre többen foglyai a nincstelenségnek, amikor a munkára kész testi és szellemi erőket szakadatlanul megalázzák, és nyomorúságukban sokan már a sátánt is ujjongva köszöntnék, csak jönne már...?

Szőlősgazdák

Vendégeskedtem én is Tatay Sanyi bácsi pincéjében, Badacsonyban. Dicsekszünk elegen ezzel, akiknek megadatott az élmény. Írtunk is róla jó néhányan, akik ittuk az ő borát a fenséges magaslaton, láttuk őt, kezében a hébérrel, piros arcán az áhítattal, ahogy csurgatta Bacchus úr áldott nedűjét a poharunkba. Csurgatta huncut mosollyal, derűvel, ami az egyéniségéből áradt és azzal a szívéllyességgel, ami a régi dunántúli szőlősgazdák sajátja.

Azzal a bőséggel. Mert köztudott vala a múlt század második felében, a hetvenes, nyolcvanas években, hogy Tatay Sanyi bácsi annyszor szívja teli a lopót rizlinggel, kéknyelűvel, zöldszilvánival, amíg csak a vendég szemén látszik a kívánság, hogy bizony, hörpölne még. És nem számított titoknak az sem, hogy a szomszédságban, a másik napfény fűrésztötte magaslaton Takáts Gyula bácsi már gondosabb előrelátással – mondjuk így: szerény mértékletességgel – tölt a poharakba: maradjon még máskorra, későbbre is. De hát, ha maradt is, elfogyott egyszer az a bor is, sajnos, el, hiába vigyázta oly annyira a becehegyi gazda.

Hanem most nem Badacsonyban, nem Becehegyen jár az emlékezet, hanem kissé nyugatabbra a Dunántúlon, Sukorón. A sukorói Meleg-hegyen, ahol szőlősgazda voltam jómagam is. Igaz, nem egy életen át, ahogy ők, ketten, hanem csak néhány esztendőig, úgy háromnegyed évtizedig az 1980-as években. Aztán elszöktem a hegyről, aláereszkedtem egy tóparti telekre, mert nem bírtam a kordonos, teraszos műveléssel, a permetezéssel, metszéssel, kötözéssel és főleg nem a lisztharmattal, a peronoszpórával, a levélatkával meg a többi kártévővel.

Ám, ne bántsam azt a valahai szőlőt – amely után még ma is meg-megsajdul a szívem –, mert adott az a hegy nekem örömet is, bőséggel, hogyne adott volna. Úgy érezhettem magamat ott, a Meleg-hegyi magaslaton, mint egykoron, gyermekkoromban a Vasi Hegyháton, a falusi szőlőhegyen. Gömbölyű, kék dombok hullámoztak köröskörül – csupa ringás, csupa hajlat –, ráadásul odalenn párállott a völgyben a Velencei-tó.

Szőlősgazdai létemnek köszönhetem, hogy vendég volt a hegyemen Tatay Sándor. Mert az, hogy én az ő vendége voltam, az is valami, kétségtelen. De ki mondhatja el magáról, hogy fordítva is részesülhetett a szerencséjében?

Szóval, az 1980-as évek derekán – interjút készítendő vele – nála járt az öcsém Badacsonyban, és felajánlotta Sanyi bácsinak, hogy elviszi a kocsijával Budapestre. Útközben megpendítette, hogy bekukkanthatnának a bátyjához is, aki szőlősgazda úgyszintén. Sanyi bácsi biccentett: úgyis régen járt már a velencei borvidéken. Vagy talán, ki tudja, még nem is járt. Mert a balatoni gazdának a velencei csak afféle szerény kistestvére lehet, éppen úgy, miként a magyar tengernek az a kicsiny nádszigetekkel meghintett tavacska.

Nem akartam hinni a szememnek: ő lenne? Vagy mégis inkább Dezső bácsi, a Vas megyei nagybátyám? Mert ő is tagbaszakadt, magas, vállas, erős csonto-

zatú ember volt, az arca pedig átszőve piros hajszálerekkel, mint a jó borívó embereké. A Rába mentén élte le az életét, körülvéve a nagynénéimmal, akik dédapám folyóparti rozzant kiskúriájában éltek, hasonlóképp, mint Tatay Sanyi bácsi répcelaki asszony-rokonai, Jolán és Lenke néni. Dezső bácsi azonban nem jöhetett mégsem, mert ekkorra ő már elköltözött a magyarszecsődi temetőbe.

Akkor hát, Tatay Sándor!

Jött fel szépen, komótosan a földbe vágott lépcsőkön, a Borjú-völgy felől, s hamarosan ott ült már a nagy diófám alatt, ahol megkínáltam a borommal.

Koccintottunk, ivott, de a rizlingemről nem mondott véleményt. Azzal vigasztalódtam, hogy ez még nem baj, mert a szőlősgazdák nem szokták dicsérni egymás borát. Legfeljebb ráteszik a tenyerüket a pohárra, hogy többet nem kérnek.

Sanyi bácsi azonban nem háritotta el, hogy újra töltssem a poharát. Lehet, persze az is, hogy csak nem akarta megbántani a fiatal író, mert azok köztudomásúlag igen érzékenyek.

Szeptember volt, szeptember vége. Köröskörül tüzeltek a karbiddal töltött ágyúk, dörögtek a huszadik század második felének madárijesztői. Zsongott a hegyoldal, alattunk a völgyet tört aranyba vonta a napfény.

Meséltem Sanyi bácsinak a pákozdi csatáról, azaz annak kevésbé ismert titkairól. Például arról, amiről a hadtörténelem nem számol be. Hogy 1848 szeptemberének utolsó hetében napokig esett az eső. A fáradt, bőrig ázott népfelkelők innen, a hegyoldalról néztek farkasszemet Jellasics bán horvátjaival, azaz néztek volna, ha a ködtől, esőtől látták volna őket. De tudták, hogy ott vannak, és Pest felé igyekeznek, letörni a magyar szabadságot. A fázó, szőrös-gubás sereget a sukorói szőlősgazdák vették pártfogásukba, a hegy tüzes nedűjével melegítették fel őket. Olyannyira, hogy amikor elérkezett a roham ideje, és a népfelkelők alázúdultak a dombokról a pákozdi síkra, már sárkány fújtatott mindegyik keblében.

– Azt mondod tehát - nézett rám a vendégem –, hogy a pákozdi diadalban a borászati szakértelemnek is fontos szerepe volt?

– Éppen azt!

Tetszett az így kikerekedő történet Sanyi bácsinak, megélnékölt a piros arca, felcsillant a szeme. Ideje volt tehát, hogy megmutassam neki a pincémet.

Régi, löszfalba vágott pince volt, az ajtó szemöldökfájáról még nem kopott le az 1836-os évszám. Odabenn ujjnyi nemes penész borította a falakat, Sanyi bácsi kedvtelve simogatta őket a tenyerével.

– Írjad meg! – mondta.

Úgy értette, hogy az egészet, az egész történetet. Írjak róla ifjúsági regényt. Mert hiszen ki sem kell mozdulnom a szőlőmből, ide hozhatom mind a szereplőket. Felmérhetetlen ajándék ez az írónak.

Alkonyodván lekísértem Sanyi bácsit a földútra, a Borjú-völgybe. Mielőtt beszállt volna az öcsém kocsijába, reánk köszönt az alsó szomszédom, Deres Pista bácsi.

Ő aztán igazi régi gazda volt, legalább félszáz borversenyen indult, és díjat vitt haza szinte mindegyikről. Ami pedig mindennél nagyobb kitüntetés: sukorói szőlőműves ősök utóda. A dédapja pincéjében legalább húsz-harminc hős ka-

pott új erőre 1848-ban, mert a jó öreg nagylelkűen csapra verte minden hordóját. Mit ér ugyanis a bor akkor, ha elveszik a haza?

Deres bátyó a pincéje előtt álló kecskelábú asztalhoz invitált bennünket, amin két üvegkorsót nyilazott át a lemenő nap fénye. Az egyikben fehérbor pihent, a másikon piros. A korsók mellett, az asztalra kihelyezve alma és dió. Tudnivaló, hogy a bor alá dolgozik mindkettő, afféle savtalanító gyógyszerként.

Sanyi bácsi nem utasította el a kínálást, sőt nagyon is kedvére való volt. Úgy láttam, a borról is jobb véleményt formált, mint nálam, mert hát biccentett minden töltés után, ami nála az elismerés felső fokát jelentette.

Elmerültek szép lassan a szőlészeti és borászati ismeretekben. Oly alapos-sággal, komolysággal tárgyalták meg a legapróbb részleteket is, mint egy gyönyörű tudományág professzorai, akik végre kibeszélhetik magukat egymás között. Jobbára azért Deres Pista bácsi vitte a szót, Sanyi bácsi pedig inkább összegezett. Láthatóan elnyerte Deres Pista bácsi bizalmát.

Iddogáltunk, szalonnáztunk sötétedésig. Akkor Deres Pista bácsi megkérdezte Tatay Sanyi bácsit:

– Ha meg nem sértem az urat, mi a foglalkozása?

Sanyi bácsi eltűnődött.

– Kertész – mondta aztán.

– Mindjárt gondoltam!

– És miből? – érdeklődött Sanyi bácsi.

– Rá van írva arra, aki komoly ember.

Innen tudta Deres Pista bácsi, nem onnan, ahonnan én: Tatay Sándor akkor már nagy sikert aratott önéletrajzi elbeszéléseiből. Amelyekből kiderült az is, hogy Sanyi bácsi nekem – ha csak félig-meddig is – a földim, bár még a születésem előtti időkből. Vas megyében kezdte ugyanis a pályafutását, a Hortikultúra Magtermelő és Értékesítő Szövetkezethél, kerékpáros körzeti ellenőrző kertészként.

Később elárultam Deres Pista bácsinak, hogy aki a vendége volt: író. Az egyik legnagyobb magyar író.

Deres Pista bácsi csak mosolygott. Író? Ugyan.

– Magszakértő!

Amúgy pedig, ahogy Sanyi bácsi felbízott, a Pogánykő című regényemben aztán megírtam 1848 őszét, a pákozdi csatát és a sukorói löszfalba vájt pincék derék gazdáit.

Hogy Sanyi bácsi olvasta-e a könyvemet, nem tudom. Deres Pista bácsi igen.

Nem is tartott igazi szőlősgazdának – hiába írtam bele a dédapját –, mert hogyan lenne szőlősgazda az, aki irkafirkálással üti agyon az időt. A tókéi meg foltosodnak, felpöndörödnek rajtuk a szőlőlevelek. El is hagyja az ilyet a szőleje, előbb vagy utóbb.

Igaza lett.

Nagyobb kár ennél, sokkal nagyobb, hogy ők is elhagytak bennünket, ez a két csodálatos szőlősgazda, akik a Badacsonyt és a Meleg-hegyet oly békességgel és szeretettel összebarátkoztatták egykor.

Azóta sincsen példa ilyen tetterre ebben a folyvást hadakozó, acsarkodó hazában.

IRODALMI MOZAIK

Tatay Sándor életműve hitelesen tanúsítja, hogy elbeszélő prózánk hagyományai nem fakultak meg a múltó idó során, és a fordulatós cselekmény, a személyes emlékek nyomán épüló történet vonzó esztétikai eredményre vezetett a modern prózairodalom formaromboló és formateremtó kísérleteinek korában is. Tatay irodalmunk népies és realista elbeszélő hagyományain nevelkedett, egyszersmind hatott rá az a szociográfikus jellegű társadalomkép is, amelyet a harmincas évek népi irodalma alkotott. Első regényeiben és elbeszéléseiben a dunántúli falu és kisváros emberi világát ábrázolta, általában egy emberi közösség köznapi életét és köznapi drámáit mutatta be. A hagyományos népiességet részben a szatirikus ábrázolás, részben a folklorisztikus színezetű mitologizmus lazította fel. Az első nem kímélte a népieskedés divatját sem, a második az emberi lélek mélyvilágában kitapintható konfliktusok és frusztrációk jelzésére szolgált.

Az ötvenes évek első felében, ahogy annyi kiváló írónk, Tatay Sándor is hallgatni kényszerült, mégsem hallgatott el, ifjúsági regényekkel és lírai jellegű természetleírásokkal tért vissza az irodalmi életbe. Ez utóbbiakban főként Badacsony környékének múltját és korabeli mozgalmas életét mutatta be. Legnagyobb írói vállalkozásában: *A Simeon család* című regényfolyamában egy falusi dzsentri-család hanyatlásának tükrében jelenítette meg félévszázad magyar történelmét. Egyik legjobb regényében: a *Vulkánban* a második világháborút követő esztendőök nyugtalan eseményeit idézte fel. Önéletrajzi regénysorozatában derűs hangon, egyszersmind lírai érzékenységgel idézi fel ifjúságának élményvilágát. Népszerű író volt, és végül is nem lehet felróni egy írónak azt, hogy sokan olvassák. Igaz, mára, új meg új irodalmi divatok feltűnése után, kevesebb szó esik róla, munkássága kevesebb fényt kap. Mégis, most – majdnem egy esztendővel megkésetten születésének centenáriuma után – fel kell idéznünk emlékét. Ó is azok közé a klasszikus írók közé tartozik, akiknek emlékét és szellemiségét folyóiratunknak (és a Berzsenyi Társaságnak) meg kell őriznie.

Pomogáts Béla

WEÖRES SÁNDOR

Jelek a porban

Tatay Sándor elbeszélései

Régen jelentkezett új magyar novellista akkora művészi készséggel, mint Tatay Sándor. Témakezeléséből, mondatfűzéséből sajátos szuggesztivitás árad; valami nyomasztó, édesbús népballadai légkör jellemzi legtöbb elbeszélését. Írásai többnyire falusi környezetben mozognak: vidéki lelkeszt látunk és mezőn

kergetőző gyerekcsapatot, nehézkes, mogorva cselédembereket és egyszerű falusi szerelmeseket; a falu világát nem naturalista ábrázolásmóddal, hanem stilizáltan és forró szubjektivitással állítja elénk. Elbeszélései szinte versként hatnak, de nála a versszerűség sohasem válik erőltetetté, fárasztóvá, a tartalmat és kompozíciót agyonnyomó ornamensek sorozatává: motívumai egyszerűséggel és plaszticitással emelik ki a mondanivalót. Motívumait magukban véve szinte észre sem lehet venni, de rejtelmes zsongással árasztják el a mondatokat; figyeljük csak: „Négyéves voltam, mikor lekapartam az ablakról a jégvirágot. A sok hideg jégzilánkot most is érzem a körmeim alatt. Viszolyog a hátam, ha visszagondolok, hogy jajgatott a fagyos ablak s öt apró körmöm nyomán megláttam a világot.”

Ezek a könyv legelső mondatai – és így muzsikál végig az egész. Muzsikálása sosem untató, mert mindig a cselekmény menetét festi alá; és Tatay érdekessé tudja tenni a cselekményt, bár nem hajhássza a meglepő fordulatokat. Szubjektivitása nem válik érzelgessé. Mindez együttvéve arra vall, hogy Tatay egyensúlyérzékkel uralkodik az anyaga felett; és nem lehet észrevenni, hogy egyensúlyérzéke ösztönös adottság-e, vagy pedig gyakorlottságból fakadó, mesterségbeli tudás.

A *Latyak* című novellában olyan érzékeltető-erővel tárja elénk a nagyvágó-híd véres borzalmasságát és a szegények részére húst kolduló fehér ruhás apácákat, akár Gelléri Andor Endre a páncélszekrényt cipelők erőfeszítését. Megragadó a *Valami kapar* babonás, fojtó hangulata. És ugyanily vonzó, mikor tréfás kedvét öltözteti novellákká. A könyvnek leghosszabb és tán legszebb darabja a *Kék bang*; tizenkét novellára tagolódó kisregény, melyben egy kisgyermek lelken tükrözteti a szerző az örök emberi kérdéseket: miért vagyok? mit akar velem az Isten? és van-e Isten? s van-e valami egyáltalán? – Tatay sokat vesződik transzcendens problémákkal; ritka jelenség mai immanens beállítottságú irodalmunkban. Tatay a nagy kérdések megnyugtató válaszát nem az emberi értelemben, de a természetben látja; világa mágikus világ, hol áldó és ártó erők buja szövedékében él az ember- és a létfontartó erő a talajból, az anyaföldből sugárzik: „...a fű alatt nagy gyökérrdő életét hallottam, a hajszálgyökereket, amint fúrják, hasítják a földet s köztük a rágódó, szántó férgek ezreit. És még mélyebbről, ezerszer mélyebbről a föld titkos erőinek kavargását, ahonnan ki-sugárzik minden élet és virágzás...”

Nyugat, 1940. 4. sz.

G O M B O S G Y U L A

Tatay Sándor, a novellista

(Részlet)

Tatay nem tartozik a bővérű epikusok közé. Nem a Móricz fajtájából való, akiknél már maga az anyag is hatalmas és fénylő; nyughatatlan érdeklődés sarkallja

őket falni, gyűjteni magukba mindent, ami élet; egy életből, egy milióból elég egy korty, hogy magukban egy egész világgá növesztve és gazdagítva adják vissza. Tatay nem ez a falánk gyűjtő; csendes, türelmes, majdnem igénytelen szemlélődő, aki egy tenyérnyi életen is talál egy életre szóló néznivalót. S ahogy az anyagból mű lesz, az is visszája a Móricz-fajtabelinek: ott egy gerezdből is sokszor egy tömlőrevalót sajtolnak, mert a bőség a természetükben van; itt egy hegyoldalból se lesz több néha, mint egy csöpp: de az gyöngy. A tehetségnek ez a természete, hogy gyöngyszembe gyűjtse a fényt, sok előnyt ad a novellistának, de a ritkán és keveset alkotók közé szorítja.

Karácsonyra jelent meg *Csipke* címmel egy kis novellásfüzete, tíz novella van benne. E tíz novellát két fonálra lehetne felfűzni. Az egyik a legjellegzetesebbek: *Árva lelkek, Füstleány, Csipke*; a másikon: *Álmos délután, A nagy park helyén, A betű öl*; az egyik lágy, álmodozó, a másik groteszk, de félelmes.

Az első őse a *Kék hang*. Finom, halk, nőies álmodozásba feledkező líraiság az alapszöveve. Egy szemernyi valóság hull e líraiságba, s az, mint egy finom növény, lassan beszövi-fonja. Elég a szomszéd kórházi ágyon egy szőke, törékeny kéményseprő hófehérben vagy lépcsőház szögletében egy bezárt ajtó és egy vénkisasszony: az álmodozás finom indáival lassan fonni kezdi, s egyszer csak előttünk áll a kész novella könnyű és szívárványló anyagával. Az ilyen novellákat az író nem is elbeszéli: eltűnődí, álmodozza. E novellákhoz való közönség rég kiveszett; a *Hölgyfutár* vagy a *Honderű* vidéki kisasszony-olvasói kedvelték volna, s könnyezve olvasnák el újra meg újra. S ha van is ez álmodozó történetekben valami ódivatú, nem hamisak és nem hatnak utánzatnak. Maivá teszi őket, hogy mai és eredeti író áll mögöttük; a szem, amely megragad egy darabka valóságot, hogy álmodozását rábocsássa: mai szem. Mégis e novelláknak vannak veszélyei: a valóság egy kis darabján túl hosszan prédáló líraiság lassan önmaga tiszta ízeit is felbontja, pang, savanyodik: érzelgőssé lesz. A másik: a behunyt szemmel kalandozó álmodozás, ha megáll és szétnéz, néha valóban egy szívárvány tetejében találja magát, de van úgy, hogy – csak egy közhely szirupos közepén.

De az igazi és sokat ígérő novellista nem ezen a fonalon van. A másikon, a férfiasabbon. E groteszk és szorongatóan drámai novellákban már nincs semmi a beléfeledkező álmodozásból. Az erő azonban itt sem nagy, darabos témák emelgetésében nyilvánul meg. Megmarad itt is kisemberek kis életénél. Nincsen olyan kicsi ember, mondják e novellák, akibe a sors belé ne sújtaná egy villámlással, milyen nagy és félelmes az élet. A végzet nagy lelkek boltos mellébe vág – így stílusos ez a tragédia. Törpe világ s benne a maguk mindennapjával bíbelődő kisemberek, de fölöttük a sors egy villámlása: ebből az ellentétből származik a Tatay-novellák groteszksége. S itt a sors nem időzített deus ex machina, valóban sors: az alakok emberi mivoltukban hordják azt a mágnest, mely elég egy villámütés kihívására. Tatay módszere ez: meglesni, amint a kicsi embereket megrontja az élet nagyságával és félelmességével. E felgyújtott, zsúfolt pillanat adja novellái drámaiságát. Tatay csendes szemlélődő, de e mármár alamuszi nézelődés mögül éber figyelem gyűjt állandóan: apránként lesi meg, ami egy emberben valóban sors, eredendő: tisztaságot, együgyűséget, gőgöt, gonoszságot. Néha a szemlélődő szemében egy-egy nagyobb darab élet:

család, falu van annyira egy test, mint egy ember, azonos alpanyaggal, mágnességgel. Tatay az így meglátott életeket nem meséli el, egy pillanatukat mutatja csak, amint a villám alatt állnak: de ebben benne van az életük. Azt, ami egy emberben villámhívó gyúanyag, eredendő és nehezen megleshető, nem „analizálja”, egy szava sincs róla, de látja és mutatja, s ahogy mutatja, abban semmi lélektanos nincs, s mégis, a kép lélekben tökéletes, finom és hiteles.

Magyar Út, 1943. febr. 18.

L O V A S S G Y U L A

Húshagyókedd

(Részlet)

A kritika egy idő óta nem győzi ajánlani a realizmust a magyar regénynek, a jelennel való foglalkozásra, a mai társadalom képének megrajzolására ösztökéli, javító vagy legalábbis tükröztető funkciót tulajdonít neki és követel meg tőle. E szemlélet számára a műalkotás egyéni sajátságai elhalványulnak, s a társadalmi ábrázolás és változtató szándék tényezői lesznek majdnem egyedül lényegessé. Ahogy egy pillanatban a regénytől az egyéni pszichológia kiteljesítését vártuk, a realizmus e követelése a regényt egy adott társadalmi helyzet felmérésének, vagyis egy kissé a társadalomtudomány segédeszközének tekintti, s inkább a dokumentumot értékeli benne, mint a fantáziát.

Az első pillanatban úgy tetszik, mintha Tatay Sándor regényében éppen ezek a szándékok valósultak volna meg. A regény a tegnapi és mai Budapestről szól, s a társadalom legkülönbözőbb rétegeibe vezet el olvasóját. Tervétől nem tagadjuk meg a nagyvonalúságot. Sok alakot mozgat, minduntalan ismerősökre bukkanunk köztük: az utolsó öt év politikai és irodalmi szereplői félreérthetetlenül, kulcsregényszerű beállításban, eltúlozva vagy leegyszerűsítve fordítják felénk arcukat. Van az arcképek közt jószándékúan megrajzolt, de van bántóan rosszindulatú is. Ez a kulcsregény és pamflet közti dokumentumra, valóságra való törekvés nemcsak a figurákban nyilvánul meg, az események, a jelenetek jó részén is ott ez a sietős, „az életből ellesett” íz: egy prostituáltból nagy filmszínésznő lesz, egy munkás bombát dob egy zsidó esküvőre; van a regényben átképzés, angóranányul-tenyésztés, sibiló vezérigazgató, üdvhadsereg, grafológia és nyilastüntetés. A főalak megválasztása kétségkívül szerencsés: Barnabás, a csavargó éppen társadalmonkívüli helyzeténél fogva alkalmas arra, hogy egyszer ebbe, máskor abba a környezetbe vetődjék, s belső lelki kötetlenségénél fogva helyesen ítélje meg a társadalom különböző osztályait. Az alak különben is érdekes: mikor megérkezik a városba, prófétai küldetése van – erről szerencsére nem is tudunk meg semmit –, néha teljesen erkölcsi kételyek nélkül él, farsangi felelőtlenségben, máskor nagy jószágrohamok lepik meg, sorsa és életmódja így aztán olyan ellentétek közt hanyódik, hogy az a Jókai-típusos romantikus hősöknek is becsületükre válnék.

Magyar Csillag, 1943. 16. sz.

KISS FERENC

Kelj fel és járj!

Tatay Sándor elbeszélései

(Részlet)

Nehéz a novellista Tatay Sándor művészi jellemét néhány találó vonásban rögzíteni. Több novellájában nyers objektivitással tükröztet és vázlatosan: épp csak jelezve a figurák természetét, indítékait s az alakítás irányát (*Mandula a rumban, Éjjéli mise, Tudós a ködben*). Ezek az írások elevenbe vágnek, a társadalom és a lélek homályos zugait bolygatják. Zaklatottak: a konkrét eseményt emlékezések, kimondatlan gondolatok, néma viták és hallható párbeszéddek, konkrét és felidézett képek, mozdulatok egymásutánja tartja izgatott lüktetésben. Van elbeszélése, melyben történeti események krónikásaként juttatja érvényre korszerű mondanivalóit (*Nagyágyú*), s biztos kezű művelője a hagyományos realista novellaformáknak is (*Téri, A gyalogút*). Leginkább mégis azokat a megoldásokat kedveli, melyekben fantasztikus események szövevényéből fejlik ki a tulajdonképpeni mondandó, vagy a felszín eseményei mögül fakad fel valamilyen lélektani rejtély, vagy áll össze valamilyen jelképes értelem. Olykor „művi” spekulációk ingoványára sodorja ez a hajlam (*A fekete Wartburg*, de a címadó novellában (*Kelj fel és járj!*) szervesen az anyagba szöve s világosan formálódik ki a mögöttes jelentés: nem a hipochondria, hanem a bátor életvállalás gyógyítja meg az embert.

Tatay figurái feltűnően sokat szenvednek a boldogságukért, de mániákus odaadással ragaszkodnak álmaikhoz, hosszú, olykor lealázó kálváriát járnak érte (*A főkertész madárkája, A szalmakalap, A tizenharmadik szűz*). Ügyefogyottak kissé, hogy mindent el tudjanak viselni, s átszellemültek, mint a szentek, hogy tortúrájuknak magasrendű értelme lehessen. Az áhított boldogság távoliségát s az érte való vágyakozás mértékét, szívósságát sikerül is Tataynak általuk megérezkíteni, de az elnyert boldogságba, az „idvezülés” örömébe fanyar ízek is vegyülnek, sőt néha már íze sincs az elégtételnek. Áldozat és nyereség groteszk hatású aránytalansága mögött azonban megindító emberi vergődés sejthető. Vergődés álom és józanság, vágy és lehetőségek, hit és kudarcok között.

Ezt az új gyűjteményt mai irodalmunk nyereségének tartjuk. A hiányért, mely a drámai sűrítés körül adódik, a higgadt, iróniára hajló kedély derűjével kárpótol. Előadásából, fordulataiból hiányzik ugyan a titokfejtéshez szükséges feszültség, de sokszor nélkül is érdekes. Esetenként a mesebonyolítás vagy furcsa alakjai miatt, és általában azért, mert mindig az elintézetlen ügyek érdeklik, mert embersége, felelőssége s az élet megejtő érvei iránti fogékonysága mindig eleven ezekben az írásokban. Legszerencsésebben *Téri* című elbeszéléseben valósulnak meg ezek az erények. Igaz, ez sem hibátlan, mert itt-ott elnagyolt, de mégis sűrű a levegője, mert a legégetőbb problémák lényegülnek hi-

teles történeté benne, s mert a szétágazó események centrumában nagy gond-
dal és szeretettel rajzolt hús-vér figura, Teri áll. E fiatal lány frissen felzaklatott
lelki életének gazdag; szelíd lírával átszótt folyamába olyan érvénnyel és ava-
tottsággal szövi be Tatay az öreg parasztszülők s a szétszéledt testvérek sorsát,
hogy életük iránya és értelme a társadalom átalakulását érlelő bonyolult belső
mozgásból is érzékeltetni tud néhány fontos mozzanatot. Realista novella a
Teri, de sikere nem hatálytalanítja Tatay más természetű kísérleteit sem, me-
lyek közül *A tizenharmadik szűz* a személyesség kifejezésének modern, tárgy-
szerű lehetőségét ígéri, míg a *Tudós a ködben* s az *Éjféli mise* az elsőrendű
epikusi feladatok korszerű, drámaibb megoldására készíti fel az író, s nemcsak
őt, hanem a nála fiatalabbakat is, akiknek többsége szintén új megoldások felé
nyomoz. Ezért érdekes és tanulságos a nagyepikában már elismert mester Tatay
Sándornak ez a kísérletező vállalkozása a novella műfajában.

Élet és Irodalom, 1962. június 2.

C Z I N E M I H Á L Y

Olvasónapló

Tatay Sándor: Hét szűk évtized

Hadd kezdjem azzal, amivel inkább befejezni szokás a könyvajánlást: Tatay Sán-
dor életírása, a *Hét szűk évtized*, az emlékezetes művek sorát gazdagítja. Meg-
érett élet nemes krónikája ez az életrajzi trilógia – a *Meglepetéseim történetét*,
a *Lődörgések korát* s a *Lyuk a tetőn* foglalja magába –, míg olvastam, két álló
nap és két fél éjszaka, szinte teljesen az író varázslatába kerültem. Bizonyossá
vált előttem, amit korábban legfeljebb sejtettem: Tatay Sándor a fonóbeli me-
semondók modern örököse.

„Első emlékem – kezdi a gyermekkorára utaló emlékezést – a rémületé. Négy
lány ült a kályha mellett és nem volt arcuk. Négy nővérem fejet mosott, hajuk
nagy tömegét arcukra borították, úgy szárították a forró kályhánál.” – Ez a hang-
ütés. Valóságáról beszél – balladás, mesés hangnemben. S máris megelevenedik
a gyermekkori világ; félelmeivel, titokzatosságaival, a Bakonyból alászálló me-
sék minden rémségükkel és szépségükkel; a hegycsúcsokon angyalok csilingel-
nek és a kéményben ördögök bokáznak... De nemcsak a gyermekemlékek leírá-
sa ilyen emlékezetes; soproni, pécsi diákéveiről, európai csavargásairól, írói
készülődéseiről, tájról, emberekről, turistaházi munkájáról is magasan szállón
beszél; a keserű emlékeket is meséssé édesítve. Míg a *Hét szűk évtized* darab-
jait olvastam, többször is a *Nyugtalan élet* szerzőjére gondoltam. Természetes-
sége, derűje, áradó epikája és embersége Tatay Sándort többször Szabó Pál
közelében látta.

Természetesen, Tatay Sándor szuverén író; más a sorsa, más az életanyaga.
Szabó Pál a paraszti szegénységnek volt a fia és tudatos harcosa, Tatay Sándor
vagy négyszáz esztendőre visszamenőleg sorolhatná a papi, nemesi ősök ke-

resztnevét. Szülőfalujában márványba vésve hirdeti az írás: „A család három lelkész tagja 125 évig pástorkodott a helybeli evangélikus gyülekezetben.” Még Tatay Sándor is próbálkozott az ősök útjára lépni, de az ő sorsa már másfelé, az irodalomhoz vezetett. S elég különös kanyarokkal. Szegény emberként élt, de az ő szegénységének nem volt „osztályalapja”, nem tartozott sem az ipari munkássághoz, sem a föld szegényeihez. A munka nélküli értelmiség nyomorát élte, de nem lett hirdetője semmilyen ideológiának. Életkorra szerint a Nyugat harmadik nemzedékéhez tartozott, de inkább a paraszti mélységből jelentkező írókkal keresett kapcsolatot. Aki ilyen magányos ösvényeken jár, sokféle tájjal és sokféle emberrel találkozik; már az emlékei pusztá felidézése is érdemes olvasmánnyá kerekedhet. A szülőházban megfordult a Dunántúl sokféle embere, papok, jegyzők, szolgabírák, birtokosok; vándorlásai során találkozott világbékét hirdető és a világvégét jósló csavargókkal, változatos kenyérkereső munkái közben írókkal, paraszttal, diplomátákkal ismerkedett.

Életrajzi trilógiája sok száz érdekes embere között azonban az olvasó kezdetől őt, a szerzőt, Tatay Sándort látja a legkülönösebbnek; minden moccsánában őszinte, tiszta embernek. Az önéletrajzok írói gyakorta önmagukat akarják igazolni, útjukat célirányosnak igyekeznek bemutatni – Tatay Sándortól azonban szerencsére távol áll minden önigazoló és magaemelő szándék. Önmagáról mindig szerényen, visszafogottan, sőt többször kicsinyítón beszél. Nem tűnteti föl magát sem harcosnak, sem ellenállónak; inkább tétova, sodródó embernek láttatja magát, akinek inkább gesztusok, semmint elhatározások voltak a sorsfordulói.

Szép, nagy tetteit inkább csak mellékesen jelzi. Például azt, hogy atyai örökségéből a *Kelet Népe*nek is szerkesztőségi otthont teremtett egy időre, s hogy maga fűrészelte az ágakat, hogy Egry József, a festő, kiláthasson kedves Balatonára... Eme tetteinek semmiféle magyarázatát nem adja: nem is adhatja: természetéből eredően cselekedte a jót.

Emberi természetéből következik megértő s mégis igazságot kereső szemlélete is. Igazán rossz ember talán nincs is hatalmas arckép-csarnokában. Akárcsak tisztelendő édesapja, még az ellensége tetteiben is keresi a jóra törekvő indítékokat; megragad minden ürügyet a megbocsátásra. Talán nincs is író, aki nagyobb szeretettel tekintene alakjaira, s nincs, aki nagyobb jelentőséget tulajdonítana a szeretetnek. Élete úgy alakult – mondja maga is egy helyen –, hogy nem lehetett egyetlen vallásnak, egyetlen meggyőződésnek, bölcséleti vagy társadalmi rendszernek sem kétely nélküli híve, de egy dologban feltétlenül hisz: „a szeretet ésszel fel nem fogható roppant erejében”.

A szeretetet teremtő szeretet vezette mindig a tollát. Akkor is, ha embert ábrázolt, akkor is, ha tájat rajzolt. Nagyobb szeretettel író már nem is szólhat szülőföldjéről, mint Tatay Sándor; az ő kedves Bakonya ugyanúgy a szeretet sugárzásában lélegzik, mint Szabó Pál bihari síkja. Minden, ami „félelmes, titokzatos és nagyszerű” a Bakonyban, jelen van Tatay Sándor önéletrajzi regényeiben is. Úgy van, ahogy mondja: ha bekötött szemmel elvinnék és letennék szülőföldje bármelyik városának vagy falujának közepén, rövid körültekintés után, bizonytalansággal megmondaná, hogy hol van...

Tatay Sándor önéletírása csak nagyjából halad az időrend fonalán. Maga mindig csodálkozott, hogy egyes önéletrajzok milyen pontosan emlékeznek a sok évtizeddel korábban történt eseményekre. Az ő emlékezete epikus; előtte egymásba folynak a régi esztendők. Hangulatokat, mozdulatokat, arcokat, történeteket őriz mindenekelőtt, s ezeket formálja novellisztikus kerekességű fejezetekké. Mintha mesét, mintha történelmet mondana folytatásokban a köréje gyűlt érdeklődőknek: élete eddig lepergett hetven esztendejéről, gyermekkora lidérceiről, Pápa fényességéről. Európa országútjairól, a pécsi diákok mulatságáról, a badacsonyi turistaházról, a Kelet Népéről s íróbarátairól, Weöresről, Berda Józsefről, Takáts Gyuláról, Szabó Pálról és Sinka Istvánról. Előítéletektől, közhelyektől, esetleges elvárásoktól függetlenül – mindig csak a személyesen tapasztaltat, mindig csak az igazat mondja. Írótársairól mondott szavaira az irodalomtörténetnek külön is érdemes figyelni: Tatay Sándor a dolgok emberi vonatkozására érzékenyen fontos kérdésekre figyelmeztet. Például a sokszor – s okkal – elmarasztalt Erdélyi Józsefről szólván arra, hogy a „költő két évtizeden át nem tudott magának egy szerény lakást teremteni a fővárosban, egy kis szobát sem, egy íróasztalt, melyen papírjait kiteríthetné...”

Míg olvastam a *Hét szűk évtizedet*, egyfolytában két napon és két fél éjszakan át, többször szerettem volna megszólalni: ne siess olyan nagyon, kedves Tatay Sándor, mondjad még tovább, még egy kicsit bővebben, még egy kicsit részletezőbben. Hadd gyönyörködjünk még tovább a tiszta szóban, a tiszta ember tiszta szavaiban.

Jelenkor, 1984. 3. sz.

TAKÁTS GYULA

Pannonhalmától Badacsonyig

Tatay Sándorra emlékezve

(Részlet)

„Mikor Sándor a fonyódi lodzsáról Badacsonynak prédikált, talán „látnok” is volt. Meglátta, és neki prédikált, annak a hegynek, amelyik hamarosan befogadta, és arról a bibliai borról beszélt, amelyik Takács Marika mellett éltetője lett a Rodostói Turistaházban, ahol 1944-től 1953- vagy talán 1954-ig mint gondnok dolgozott. Az 1944-es kezdeti, sokat ígérő irodalmi és országos remények után bizony egészen más világ borult helikoni reményeinkre. A széllel bélelt, kordés, hátizsákos csereberélő esztendők. A kenyérért a tilalmak ellenére minden rendelet, parancs kijátszásának éve. Villánkat teljesen tönkretették. Így ezután Gallé Cornélia gyógyszerterára lett a beszerzőközpont és a Helikon kaszinója is. Ő szedte össze, ami Rodostónak és Egryéknek a megélhetéshez kellett. *A Ház a sziklák alatt* világa ez. Sándor, ha hajón jött – márpedig hetente jött –, már Szentpály Jani bácsi rozoga vitorlásán tért vissza a fonyódi zsákmánnyal. A katonaruhás rend-

örök elől nádasok öbléből, nádasok zugába vitt az út Badacsonyba. Fakutyával, csónakkal jégen, vízen át folyt, siklott az élet Zala-Somogy között és a sziklák, szőlők között valóságával és reményeivel egy Tatay-világkép és emberi és irodalmi stílus alakult ki, amely senkiére se formázott. El is került sokáig, vagy még ma is kerüli a hivatalos – bár már Kossuth-díjas – elismerés, amely még a kritikákban is kísértett és kísért, s bizony hallgat ma is. Igen, mert jócskán kerültek ezek a novellák a hivatalos irodalmi mintát, a szocreál uniformisát. De nemcsak ezt, minden irodalmi divatok elkésett vagy fölújított farmer-egyenruháját is. Nem is lehetett ez másképp, mert írójuk keserveiben még pontosabb lett a kétkezi élet megismerése, és embereivel, környezetével az a természeti távlat is, amely körülvette és tanította Badacsonyban.

Mikor már meg-meguntam a fonyódi és Egryvel a badacsonyi végtelen horgászásokat, amelyeknek mindig volt megélhetési célja is – például a fonyódi apácák pénteki kosztja vagy a nyugdíjtól fosztott öregek ebédje –, akkor átrándultam Badacsonyba, és sokszor elkísértem zalai beszerzőútjaira is Sándort. Akárcsak Pesten néha a Kelet Népeinek szerzendő novellák-tanulmányok kereséseire. Ám itt a tapolcai medence sziget-hegyei között valami olyan zöld tengeren gyalogoltunk, amelyik versenyre kelt csodáival a bibliai vízen járással. Demizsonban vittük a valutát, és azzal szórakoztunk, hogy melyőnk tud költőibb mesét kitalálni egy-egy előbukkant forrásra, vagy a jól ismert vár vagy templomrom kísértő köveire. Így aztán a Szentgyörgyhegyig, Nemesvitáig, Hegymagasig, Szigligetig és vissza könnyebb volt a teher. Egyszer Pannonhalmtól Badacsonyig gyalogoltunk. E két névben egész történelmünk elfér. És olyan is megesett, hogy egy elhagyott hegyi kápolna búcsúmiséjén volt hittanár kollégám, akit kilóditottak a kaposi gimnáziumból, ahogy az oltárnál megfordult, és tíz-tizenöt híve között ott szembetalált engem, majdhogy elejtette a kelyhet.

Aztán arra a csodára is megtanított Sándor, hogy rodostói vendégei kedvére miként változhat át a jó száraz rizling bor azonnal édes kontyalávalóvá. Abban az időben, 1947-ben komák is lettünk. Gallé Cornéliával a megszületett Ágota leánykájának keresztszülei. Akkor már megindult Rodostó, és a mikesinek szánt száműzetés helye egy mezei irodalmi kaszinó lett, mert Sándorékat írók, színészek, irodalmárok látogatták. Marika konyhája, a táj szépsége és Sándor egyénisége, történeteinek hangulata és a környezet lírája, amely mindig ott kísértett írásaiban, egyre több barátot vonzott Badacsonyba. Sorait gyakorlati gondolatok szövik át. Tatay a mesét is azért oltotta a badacsonyi, bakonyi tárgyi világba, hogy az még szebben ragyogjon tovább. Lassan a sajtó hírverése nélkül is ő lett legolvasottabb íróink egyike a gyerekek és felnőttek között. Szeretik stílusának embert, természetet és történelmet idéző lírai ihletettségét. Írásainak gyakorta színhelyet és személyt váltó változatosságát, bohóckodásainak emberszeretetét. Ő az a komoly bohém, aki azért vidám, hogy a komoly és keserves világban és a mi magyar Rodostónkban érdemes legyen élni. Három utolsó vallomásregénye, a *Meglepetések*, a *Lődörgések* és a *Lyuk a tetőn* művészetének mesterhármasa. Olyan írói gólok, amelyeket se a szakma, se az olvasók táborá sohase felejtethet el.

Utoljára szeptember utolsó hetében láttam. Szigligetről Varga Lajos Mártonnal és Bertók Lacival kerestük föl Badacsonyban. Másodérésű fügét kap-

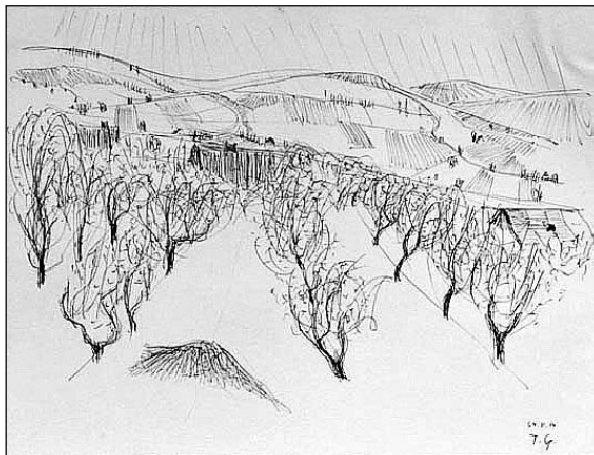
tunk, és velünk borozgatott. Megígérte, meglátogat Becén. Ki gondolta volna, hogy decemberben – ahogy búcsúnovellájában, az Ésben megjelent *Látomások*ban írta – „a koporsófedél-rollert” is elhagyva, a sümegi temetőárokából a bakonytamási temetőbe repül...

Ha megemlíti akkor, hogy erre az írásra készül, megerősítettem volna, hogy az a ferences barát, akit szerepeltet, bizony nemcsak látomás volt a sümegi kórházi ágyánál, sem a temető árkában Kisfaludy Sándor közelében. Bizony élő barát volt, csak akkor, ahogy mondta is, „kis majmok idomításával” tengette életét. Hogy honnan tudom ezt és kitől? Rövid történet. Az egyik, kemény esztendőben cirkuszt láttunk feleségemmel a hegymagasi templom mellett. Oda mentünk. Ebéd után volt. A tulaj egy majommal kártyával játszott. Kedves művész-bűvész ember volt ez a cirkuszos. Előadáson kívül megmutatta, mit tud a kis majom. Bizony az sorba kirakta a kártyákat. Nem lehetett becsapni. Játék közben tudta, melyik a tök filkó és melyik a király. Bátor dolog volt ez akkortájt. Meg is kérdeztem a mestertől, hogy ő tanítja-e a majmot. – Csak játszom vele – válaszolta –, hogy el ne felejtse. Egy baráttól vettem, majmokat idomít.

Így bizony. Tehát igazat mondott a kórházi ágynál a látomás. Ilyenek voltak Tatay Sándor hősei. Egyszerre élők is meg látomások is regényben, novellákban, meg az életben is. És az élet és az írás így igaz és szép...

Ki hinné – magam is nehezen már –, hogy apai kopott zsakettekben, cilinderesen két fiatalember, a hecc kedvéért öreget játszva, heteken át lebotozott a Rudas kútjához gyógyvizet szűrölni. Üres zsebbel ekként szórakoztunk. És az élet és az idő, a volt és a van között így forog tovább, egyre csak adogatva a mesélni- és írnivalót.

Kortárs, 1992. 2. szám, 20–24.

Mandulás

SZÉPIRODALOM

TORNAI JÓZSEF

Csak a Minden dalol

*Nebéz kösziklának
lágyszappá ázni,
de könnyebb embernek
atomokká válni.*

*Amíg az emberhús
atomokká oszlik,
a szíve, mája
fűvé, fává nyílik.*

*Csont és bőr ősz felé
elmúlik az égen,
csak a Minden
dalol dicsőségben.*

Mozdulatok

*A combja közén fogva a heverőre.
Négykézláb a faráboz. Föl-föl
a bokájától kezdve. Nyelvem a
csiklóján. A hátát csókolgatva,*

*a mellbimbóját. Visszacsókolja a
vesszóm. Sikolt. A ház éljenektől
visszhangzik. A ház suttog. Micsoda
bronztest az áradásban!*

*Csak meg tudnék állni. Nem jut
eszembe a neve. Sok név, név! Ereszkednek
a fejemre. De ő egyetlen.
Fürdőruháját fölakasztom
az utókorra.*

Az én csúfos lelkem

*Az én csúfos lelkem
a te halálotat
akarja sugallni
a másik lelkennek.*

*De én nem kívánom
székről-lebukásod,
csakis mébek-szállta
rózsa-libegésed.*

*Amikor szeretlek,
sorsomat árulom,
mikor veled fekszem,
megáldom búsomat.*

*Ó égni, ó benned,
anyaszült szerelmem,
a halálom után
tölgyfa zsolozsmája.*

*Másznak le-föl bangyák
bölc fa kérgén-törzsén,
bezuhog az eső
koponyám ablakán.*

*Ha bepillantasz az
agyam-ásott mélybe,
nyibogni látsz a hold
csődöri oldalán.*

Lélekvándorlás

*Gazdája elment. A kutya
naponta ugat. A
kutyaugatás az ember,*

*ha a kutya elmegy, a gazdája
ugat.*

Atlantisz-változat

„Kutyák vagy kanárik?” A kérdés mítosz: semmiség. Az őslakók hajtának maguk előtt árnyakat; vad, tarka történelem int, patinája zománc. A Cortez hozta kék fazékfedőkön él. (Mennyire bóvli szín!) Mindenféle ebet és aranyat kell adni értük. „Íme, eljöttek hozzánk fehér s szakállas istenek! Nem hajó – úrhajó, mi hozta őket. Ők repülnek, a madár alig is!”

Madár nincs itt, vagy legalább kanári nem. A Kanári-szigetek ez, lásd! Mit vársz?! A természetnek gyöngyszeme a végtelen óceánban... Ha elhiszed. A lényeg: mindenkor tavasz virít rajtuk. Dús növényzet, sziklavilág; e Zsebkendőnyi Föld fölébe bálnanyakkal felrakott Nap fénye ló: nincsen neki „szöge”, hogy értsd. Test, egybe szabva. S felhőgnóm: kumulusz.

: Vagy *délibáb* (itteni szóval *fata morgana*)! Már dőlsz előre, és a két lábod között hön visszanézel. Elcsodálkozol; fává derékult datolyadéza lesz, mihez zuhansz. *Fehér ütés* – ez legyen harmadik neve; minimálisan ötvenes Fok-Celsius. Sómarta tengerparti kőkaréj. (Felfog, ne félj!) II. Alfonz szobra... Majd, naná! (Alámerülnöd: enyhület.)

*

Most aztán hát mi lesz? Csak nem „*ars poetica* szöke nővel”, ki volt okos e képzelgési terepnumra hozni el? Turistaút öbleibe. Az idők során föníciai-, szír- s etruszkok is települtek meg erre átmenetileg. Nyelvük, szokásaik fennen lebegnek fenyők, pálmák, gesztenyefák meg kaktuszok lombja alatt. A gondolataid között. Több táj a szépséges vidék.

Ha nekik jó volt (karthágóiak)?! – Banánból, halból kivitel. Miniatúr földrészt tesz valahány sziget; felsejlő régi kontinens kontúrja és maradványa lesz mindegyik. Emberes szorgalmú vulkanikus eredet szól az Úrban és Földrajzban: száraz, égető veszteglést hoz a pusztán felmérő *tartózkodás*. A sivatag közel, Keleten mindig. Nyugaton több a víz; füvek-, sziklákban: „Alpesek”.

„Nyugalom szigete”, „varázslatos sziget” és „zöld sziget” – sorolható volna tovább. Csak épp minek? Végtelen vagy csak számtalan elnevezés? A *távol* – frankón oly mindegy, éppen erre tanít kiruccanásokat. Kikötő ha talán, néhány kis régi ház remeg elő, a Megváltónak Temploma, reneszánsz paloták..., Rég: erődrendszer, múzeum levése ma – révbe majd otthon érsz.

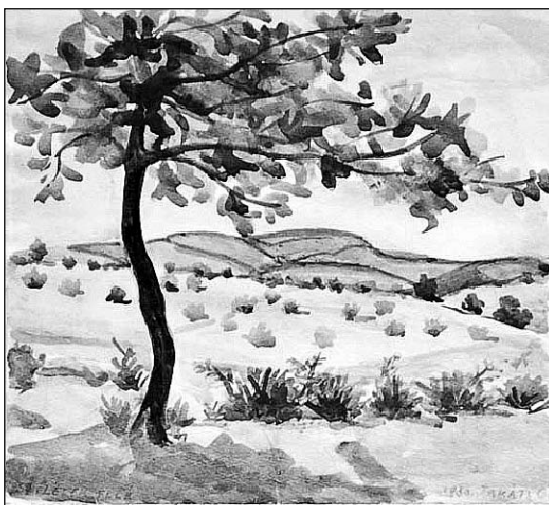
*

Változatosságot hiába keresünk. Nagy bölcsen tudta ezt
Platón. Katapultálta önmagát, és így titeket is
„Héraklész oszlopai” mögé, a világon kívülre. Költőileg
kezelhetőleg még, többé már máshogyan alig. És, igen,
rögtön el is temetve azt, amit csak épített fantáziája fel:
„A forma irizál, megcsal fénylés; *a változatokat hiába keresed.*”

Homérosz Elysiumi mezői, Hésziodosz Heszperidák-
kertje, Pindárosz Boldogok Szigetei mind valószínűleg
a Kanári-szigetek lehettek, elgondolt, tűnt éden-mozaikok...
Víg *puzzle* sem feledteti, hogy büntetés a süllyedés,
mégis jó erre lenni, erdős dombokon. Felengedt-repdesőn!
Fess és tagolt szegélyű, karcos, szellős placcokon.

*

Hegycsúcsot hó borít: *Nivarina*. Egy másikat kecskéiről
Caprariának hív a nép. A harmadik meg (*Gran Canaria*)
több magyarázatot fűz fel, de biztos: nem és nem a madarak
állnak mögötte; „új bevándorlók” ezek. Guancsók, őslakók
hajtottak maguk előtt különös, termetes, furcsa kutyát,
és számtalant. Innen a név: *canis* (latin), de porlik, mint a sivatag.

Magányos mandulafa

Félúton

*A dombtető
csak dobató,
húzóerő a kaptató,
lejtő szalajt,
ösvény csavar –
félúton jár
a ballagó.*

*Már elfárad,
ha kutyagol,
csak poroszkál
szegény gyalog,
ha eltéved,
menetkészen
visszasétál
vagy andalog.*

*Tisztás, erdő
jó menedék,
búfelejtő
a messzeség,
ahol tópart,
nyugtató park –
hogyan tovább
és merre még?*

Rianás

*Kikelet hava, fürgeteg
fakaszt hamis gyöngy könnyeket,
jegel vadvizet, barázdát
és terepjáró köd repeszt.*

*Földrengés, szélvihar, árvíz
őszti vetésnek bullámsír,
farsangolunk, amíg lebet –
Isten baragja villámlik.*

*Tavasz köszönt – tájképfestő,
nézd, hideg égszínkék, felbő –
számolja derű óráit
az ember s árnyéka megnő.*

KAISER LÁSZLÓ

Jó ez így

*Talán mégis jó ez így,
jó nekem, mert végleges,
azt hittem, hogy elbagyott,
s mégis mindig megkeres.*

*Megkeres és itt marad:
vonz engem a fönt és lent,
tudom én, hogy jó ez így,
s érzem most a végtelent.*

*Jó ez: ettől én vagyok,
más már nem is lehetek,
s velem vannak társamul
galambok és vérebek.*

Becsukódott

Apám emlékének

*Becsukódott, mint a kagyló,
vízben, parton nagy sötétség:
álmában egy öregember
szorongatja igazgyöngyét.*

*Becsukódott, mint a kagyló,
döntése már egyszemélyes:
eldobott gyöngy, s annyi történt,
utas megtért lakkbelyébe.*

Anyanyelv

*Szolgád eléggé nem lehetek –
birtokollak, így vagyok veled,
urad eléggé nem lehetek –
mindent megteszek úgyis neked.*

Linkségek

Interjú magammal

A riport már három napja meg volt beszélve. A nő kedvesen invitált a szerkesztőségbe, kíváncsian csengett a hangja a telefonban, azt mondta, hogy remek kérdései vannak, és a nézők is nagyon várják a találkozást velem, meg persze a könyvemmel, hiszen azért a legfontosabb a mű, noha a személyiség is fontos, de talán a legelőnyösebb a kettő együttes jelenléte, vagyis a mű szerző általi értelmezése, vagyis a felolvasás, és hát ő úgy gondolta, hogy lehetőséget ad egy részlet interpretálására, persze csak ha akarom..., no ne gondoljak sokra, legfeljebb egy-két oldalra, nagyjából amennyire egy ilyen rövid adásban lehetőség van. Persze, persze, mondtam, akkor mikor is? Értem, ott leszek.

A folyosó a szocreál épületek kötelező színvilágát tükrözi: egyötvenig zöld olajfesték, lezárva fél centis narancs csíkkal, aztán a piszkosfehér diszperzit a plafonig, a plafonon, majd újra le. A szerkesztőség munkatársai, mint a golyók a flipperben, rohagnak a folyosón keresztül, a szobákban lévő valami (egymás közötti feszültség, főnökszerű rém stb.) folyamatosan löki ki őket a szemben lévő lyukakba, ahonnan pár másodperc múlva újra megjelennek, de sohasem ütköznek, istenbizonny, sohasem. Egy férfi rám mosolyog, kérdezi, hogy mire várok, visszamosolygok, mondom a nevet, szinte felkacag, mondja, hogy akkor helyezem kényelembe magam. Kérdezi, hogy kérek-e kávé, mondom, hogy persze. Itt van, mondja, és máris nyújtja a kezében lévő műanyagpoharat. Bocs, de elromlott az automata, ez volt az utolsó. Cukor már van benne..., néz sajnálkozva.

Ismét egyedül maradok a körülöttem lévő forgatagban, beleiszom a kávéba, iszonyú édes, én meg utálok az ilyen cukros szarokat, utálok a mézes-mázás stílust, meg a köntörfalazást; „biztosan kellemes lesz”, hallok az emlékeimben kotorászva a riporternő szirupos hangját. Az órára pillantok, a szemgolyóm majd rá ugrik a számlapra, eszembe jut brutális főnöknőm madárfeje, konzervnyitószerű orra, amivel majd szinte beleáll az arcomba, mikor leszid, a földbe dögöl, hogy mit képzelek, hogy elkéredzkedek másfél órára, és ilyenkor állítok be, mikor tudom, hogy határidős munkánk van.

Idegességemben felállok, nézegetem a faliújságot, olvasom az ismeretlen neveket, a nevekhez hozzárendelt műsorokat, de nem fogom fel, amit látok, csak mormolom, őrlöm a szavakat, aztán járkálni kezdek, hátha le tudom vezetni a feszültséget. Lehet, hogy el kéne halasztani ezt a riportot, hiszen már húsz perce túl vagyunk a megbeszélrt időponton. Leskelődni kezdek az egyik szobába, hátha el tudok kapni valakit, akinek megmondhatom, hogy nem maradhatok, nem várhatok, mert a főnöknőm egy szemét állat, a riporternő meg egy link gyökér, és hívjon majd fel vagy keressen, ha újra akar riportot velem.

Ekkor, hihetetlen módon, nyílik a csapóajtó, kisüt a nap, a belépő kövér nő ellenállhatatlan mosolyát pajzsként nyomja haragomhoz. Persze, ő az, a szerencsétlen, akit vártam, a vállán táska, benne laptop a furcsa kérdéseivel, amit

még át kell töltenie a fejébe, szélessávon, *link*kábelrel. Kérdezi, hogy ugye nem baj, hogy késett, de a forgalom, meg a város..., dugó van mindenütt, mosolyog, meg sem várja a választ, lehangol, ahogy rám gördíti iszonyatos akaratát, hogy fogadjam el az indokait, hogy fogadjam el őt, így ahogy van, és tulajdonképpen már mehetünk is be a stúdióba. Karja irányjelző tábla.

Belesüppedek a kényelmetlen fotelbe, int a világosítónak, hogy jöhet a fény, az operatőr készülhet, szól az asszisztensnek, hogy tűzze rám a mikrofont satöbbi, satöbbi. Nagyon sóhajt, rám néz. Ugye jól érzi magát?, kérdezi. Erre mit lehet mondani az előbbieket után: „persze”, vagy valami hasonlót. Maga elé teszi a lapot, a kérdések kuszán tekerednek a zenei íráshoz használatos füzet vonalai közt, egy-egy *violinkulcs* erőszakosan zárja le a burjánzó mondatokat. Olyan feszülten ül!, néz rám fürkészően. Megáll. Tudja, mikor kerül adásba?, kérdezi. Intek a fejemmel, hogy nem, mondja a napot és az órát. Nagyszerű, mondom. Akkor kezdetük?, kérdezi. Meg se várja a válaszom. Még mindig olyan feszülten ül, mintha nyomorék lenne!, fintorog. Rosszul érzi magát? Nem..., miért?, kérdezem. Szerintetek nem iszonyú merev a tartása, gyerekek?, néz hátra. Unott bólogatások. Látja, ők is azt mondják. És ne vágjon ilyen arcot! Nem akarja ezt az interjút?

Lassan emelem a szeméig a tekintetemet. Tudja, mondom, sose hittem, hogy nem lesz belőlem mérnök. Pedig így van. Én nem vagyok mérnök. Egy mérnök az embereknek tervez épületeket, embereknek épít utakat, vezetékeket, hogy kényelmesebben éljenek, hogy jobban érezzék magukat. S mindezt jó szívvvel teszi. Én viszont semmit se akarok tenni a kényelmükért, inkább azt akarom, hogy kényelmetlenül érezzék magukat, el akarom rontani a jókedvüket, mert igazán nincs okuk rá, hogy jókedvük legyenek, nem igaz? Lekapcsolom az ingemről a mikrofont, és leteszem az asztalra.

Mit zagyválnál itt össze?, kérdezi. És mit csinál a mikrofonnal? Mosolygok rá. Kezem a kilincsen. Csodálkozó tekintetek. Halkan teszem be magam után az ajtót.

Az évés kiiktatása

A XXI. században a magyarországi tudóstársadalom előtt, fellengzősen fogalmazva, legalább két feladat áll: az egyik: ki kell hátrálni a szakosodás zsákutcájából, el kell sajátítani a komplex gondolkodás képességét; a másik: le kell szállni az elefántcsonttoronyból, s a tudomány eddig általunk ismeretlen eredményeit felhasználva kell útmutatást adni az egyes embernek, hogy megjavítsa életét, s ezzel hozzájáruljon a mindenféle szinten nehéz helyzetben lévő országunk felemelkedéséhez. Én, követve az előző gondolatmenetet, elrugaszkodva saját szakterületemtől, egy érdekes elméletet ismertetnék, ami szerintem megéri a közfigyelmet és a megvitatást.

Tehát: nemrég olvastam egy progresszív életmód-tanácsadással foglalkozó lapban Dr. Karl-Heinz Scheissemann (1901–1965, svájci dietetikus) elméletét. Szerinte a napi háromszori étkezés megbontja az életritmust: egészségtelen. A napi kettő, már sokkal kiegyensúlyozottabbá tesz. A napi egy szinte ideálisnak mondható, de a legelőnyösebb, a leginkább ajánlható, ha egyáltalán nem étkezünk. Meglepve láttam saját hipotézisem hasznosságának más oldalról való

megvilágítását, hiszen nemrég tudatosan kezdtem vizsgálni a szex, az evés, a kapzsiság és az erőszak közötti kapcsolatot a fogyasztói társadalom összefüggésében, s azt találtam, hogy a tudatos koplalás megöli az emberben szunnyadó erőszakot. Mindenesetre, megható pillanat volt.

Ami az elméletet illeti: valóban korszakalkotó. Scheisseman szerint a Naptól érkező fény épp elegendő életerőt biztosít, felesleges idegen anyagok, különösen más, kivégzett emlősök testének bevitele a szervezetbe. Aki a mérsékelt égövben délelőtt és délután egy-egy órát napozik, könnyen biztosíthatja napi energiaszükségletét. Az északi népeknél ez fölmehet két-három órára, a mediterráneumban viszont különösen vigyázni kell, nehogy a bevitt fölös energia szétrobbantsa a napevő testét. Nagy előny, hogy nincs szükség radikális gyógyszeres kezelésre, ami után könnyen vissza lehet szedni a leadott felesleget.

Az elméletet nem könnyű elfogadni, de ha tükörbe nézünk, mindenféle köntörfalazás és fondorlat nélkül, előbb-utóbb beláthatjuk: az evés vulgáris, erőszakos, alantas cselekedet. Magam mindig viszolyogtam a nagy lakomáktól, a véget nem érő dőzsöléstől, mikor a zabálás, tintázás, nőzés egymást szabályos rendben követő sorozata, majd ezek (matematikai nyelven szólva) ismétléses permutációja, sőt ismétléses kombinációja szab törvényt, mikor a Brueghel-i figurák pusztá kézzel esnek a sülteteknek, szaggatják, tépik, csócsálják a húsokat, szájukban, mint nagy teljesítményű kohókban emésztődik, forog az étel, a száj szélén zsírpatakok indulnak, a test hullámzik, a torok böffen és így tovább. Az éhezés ellenben emelkedett, patríciusi viselkedés. A lemondásban van egyfajta úri gesztus, egyfajta érettség, nagykorúság. Az ilyen típus nem szorul másra, nem igényli mások segítségét, gondoskodását.

Azt hiszem, felesleges bizonyítani az elmélet morális, szociális és egészségügyi hasznosságát. A jövő feladata: nívós, tudományos lapokban szakcikk megjelentetése a témában (Scheisseman első tanulmányait 1958-ban publikálta. Jellemző, hogy megint le vagyunk maradva a Nyugathoz képest, jó 50 évvel.), előadások, nyilvános eszmecserek megszervezése. A széles körben való elterjesztéshez, azt hiszem, minimum 10 év intenzív munka szükséges.

Európa linkségi térképe

Tanárom, és nyugodtan mondhatom, mentorom, dr. Lampl bíztatott, hogy ezen lap hasábjain számoljak be a Handshaking Alapítvány által támogatott nemzetközi kutatócsoport munkájáról és meglepő eredményeiről, melynek tanárom ajánlásának köszönhetően én is részese lehettem.

Európai Unió kezdeményezésre egy német, svéd és brit kutatókat tömörítő tudóscsoport vizsgálni kezdte a világ országaiban a nyugati demokráciákból eltűnő szélhámosság és linkség megjelenési formáit. Az anyaggyűjtés fázisát két éve után a tudóscsoport a kimutathatóan linkségben gazdag országok egyetemével összefogva folytatta a munkát, törekedve a helyi tapasztalatok megszerzésére. A kontinensen kívül Dél-Amerikában sikerült egy-egy konferenciát megszervezni, számos országgal azonban elakadt a kapcsolatfelvétel. A projekt vezetője végül úgy döntött, hogy a könnyebb elérhetőség miatt Európára korlátozzák a munkát, és az ottani tapasztalatokra hagyatkozva alakítják ki véleményüket. Már öt éve

folyt a munka, mikor eljutottak Magyarországra; ekkorra a jegyzetek és a tisztázat is terebélyesre duzzadt. Az anyag kéthónapos megfeszített tanulmányozása után kezdett kirajzolódni Európa linkségi térképe: e szerint a Mediterráneum, de főleg a Balkán, a volt szocialista országok és a volt szovjet tagállamok a leggazdagabbak linkségben. Ezen államokban, ahogy a készülő jelentésből leszűrhető, a jelenkori linkség feltételezhetően az elmúlt negyven évben gyökerezik: a felelősség elkenése, a bizonyos keretek között mindent szabad érzése lehetnek az előfutárai. A budapesti egyetem docense így foglalta össze a rendszerváltás utáni időszakot: „A rendszerváltás után az eufórikus hangulat hamar lecsillapodott. A kormány napról napra vált aljasabbá és alantasabbá, hazugabbá és álságosabbá, ahogy a parlament is. De nemcsak a kormány, a parlament aljasult és alantosodott, hanem az állami vezetők, cégvezetők és beosztottaik. A nép soha nem látott aljassági szintet ért el, ami visszahatott az ország, az állami és magánvállalatok vezetőire, akik tovább aljasodtak, egyre hazugabbá és álságosabbá váltak, és az ország tovább süllyedt a fertőbe. Természetesen ezután megjelenhetett az újkori linkség és a szélhámosság, aminek az aljasság a melegágya.”

A kutatás idejére az Unió lakást bérelt a tudósok részére, de az ideiglenes tartózkodási engedély beszerzése, a közüzemi szolgáltatókkal való szerződés megkötése stb., stb. a tudósokra maradt, hogy ezek által is tájékozódhassanak a helyi viszonyokról. Hamarosan a szélhámosság és aljasság közös jelenlétének igen szép példáit jegyezhetjük fel. Elsőnek Dr. Woolf osztotta meg velünk az internet beszerezésének történetét, aztán dr. Sebald mesélte el a lakhelyigazolás megszerzésének kálváriáját; a sort folytathatnám gázszelőkőről, informatikusokról, biztosítási ügynökökről, kárposztosokról, fogorvosokról, humánpolitikai ügyintézőkről, természetgyógyászokról, közalkalmazottokról, teherfuvarozókról, antikváriusokról, nőgyógyászokról, tetőfedőkről, egyetemi tanárokról, cukrászokról, kertészekről, légkondicionáló-szerelőkőről, hentesekről stb. szóló történetekkel, de az esetek végtelen sokasága miatt nem teszem. A legplasztikusabbak, mint esettanulmányok, részletesen szerepelni fognak dolgozatunk alátámasztó részében.

Annyi elmondható, hogy egy hentes simán lehet olyan link, mint egy villamosmérnök vagy egy nőgyógyász, s egy antikvárius aljassági szintje nemcsak elérheti, de el is hagyhatja egy tetőfedőét vagy egy festő és mázolóét. Meglepett minket, hogy egy cukrász linksége vetekszik egy egyetemi tanáréval, a teherfuvarozók aljassága viszont csak a természetgyógyászokéval ér fel. Az esetek megbeszélése során mint vérbeli analitikusok, megpróbáltunk egyfajta linkségi és aljassági sorrendet felállítani, noha tudtuk, hogy mindez matematikai modell segítségével nélkülül gyakorlatilag lehetetlen, de a szenvedély elragadott minket; csak az érdekesség kedvéért mesélem el: amikor úgy tűnt, hogy az informatikusok a leglinkettebbek és a legaljasabbak, egy példa a víz-, gáz- és fűtészselőkőről rögtön romba döntötte hipotézisünket, s mikor már kihirdettük a víz-, gáz- és fűtészselőket a leghazugabbnak és legaljasabbnak, egy a könyvesbolti eladókról szóló példa őket állította az élre. Furcsa, de a végén visszajutottunk oda, ahonnan elindultunk. A valódi sorrend felállításához szükséges statisztikai modell kidolgozását Dr. Sebald vállalta magára.

A tanulmány várhatóan év végére készül el. Strindberg professzortól megtudtam, hogy nem kerül kereskedelmi forgalomba, de tudományos körökben elérhetővé teszik angol nyelven.

IRÁNYTÚVEL

SZIRTES GÁBOR

„A teljes részei”

Csűrös Miklós írásai Takáts Gyuláról

A költőnek értő olvasókra és értő kritikusokra van szüksége. Takáts Gyula alkotói pályája derekán, az 1950–1970-es években elsősorban az utóbbiakat hiányolta. Az egykori tanítvánnyal, Fodor Andrással folytatott levelezésében (*Fodor András és Takáts Gyula levelezése 1948–1997*, Pannónia Könyvek, Pécs, 2007) több helyütt is az értő kritika és kritikusok hiánya miatt háborog. A vidéki költő és a tájköltő címkéket visszautasítva, a kritikusok ostobaságokat eloszlatandó, 1955. október 12-i levelében a következőket írja: „...nem vagyok tájköltő. Ez csak az első és ezzel összefügg az is, hogy nem vagyok vidéki költő. Ebből, illetve ezeknek az összekeveréséből születtek a felületes és sértő, ízetlen írások. Az én tájaim azok maga a költészet. Egy életstílusból indul a költészetem, melynek alapja a föld, az a föld, amelyről a lábamat nem akarom levenni, és az aszfaltra tenni. Nem új, hisz a görög művészet éleslátása ez. Együtt a természettel élni...” 1971. február 18-án a következőket írja barátjának: „Érdekes, hogy épp a kritikusok – (Jékely, Weöres, Várkonyi, Rónay, Pomogáts, Hamvas Béla kivételével) – egy lúdtalpas gárdája topogott verseim körül, amíg az érzékeny olvasók csak mosolyogtak és nevettek, értették, érezték azt írásaimban, ami lényeges.” Néhány évvel később (1975. december 17.) arra kéri barátját, hogy írásában említse meg: geológia, geográfia, filozófia tárgykörből doktorált. „T. i. így lehet kitérni majd bővebben a természettudomány és költészet, filozófia-világszemlélet-költészet viszonylataira, ami az én lírámban jelentős, és amelyről ügyesen hallgat a süket kritika. Pedig geológus doktorköltő alig akad még Európában, és a természettudományt legalább olyan fontosnak érzem az életemben, mint Goethe Farkas érezte”.

Miközben Takáts – egyes műveivel kapcsolatban legalábbis – alig talált értő kritikusokra, most, alig másfél esztendővel halála után, Csűrös Miklós személyében alighanem rálelhettünk a költő értő és megértő, a korábbi értékeléseket ismerő, ám azokat gazdagítani is tudó, új szempontokat és nézőpontokat is felvonultató kritikusára. Arra, aki tömör, lényeglátó, árnyalt megközelítéseket tartalmazó tanulmányaiban, esszéiben a részletek cizellált feltárásával és bemutatásával olvasói elé tárja e monumentális – elsősorban költői – életmű egészét is. A könyv címéhez méltó módon állítva elénk „a teljes részeit”, hogy elolvasva könyvét megbizonyosodjunk: a hetvenes évek elejétől napjainkig született írásai segítségével – a dolog természetéből fakadóan ugyan nem a monografikus feldolgozás szisztematikus részletességével, nem időrendi szerkezetben, nem a mindenre kiterjedő figyelem igényével, de lényegét tekintve mégiscsak – rápillanthattunk *az egészre* is.

Hogyan, mivel sikerült ezt elérnie? Mindenekelőtt azzal, hogy összességében hiteles és eredeti portrét fest Takátsról, aki számára az univerzális ember eszményének megtestesítője olykor igen nehéz időkben, rendíthetetlen küzdelmet folytatva a „feje tetejére állított értékrenddel”, a pártos versek követelményével, a „tétel-recept lírával”, a helyi „zenikkel”, a munkahelyi nyűgökkel, a helyi kisszerűséggel. Csűrös számára különleges érték, hogy egy kedvezőtlen korban – igaz, küzdelmek és szenvedések árán, de – Takáts költőként mégiscsak képes volt autonómiája és szuverenitása kivívására, megőrzésére, költészete horizontjának az egyetemes, a kozmikus világ irányába tágítására. Az is evidens számára, hogy Takáts nem tájköltő, nem vidéki költő, már csak azért sem, mert költészetével a világegyetembe tört ki az előbbieket által képviselt bezártságból. Igaz ugyan, hogy ihlető tájélménye „Somogyország”, a Balatonfelvidék, hogy tájszeretete és tájbúvölete (amit Fodor találóan természetvallásnak nevezett) vitathatatlan, és az is, hogy költői világában a *hegy* meghatározó szerepet játszik, ám nem pusztán leírója, gyönyörködtetője volt a tájnak – fejt ki Csűrös mindenekelőtt *A Heszpridák kertjén innen* című ciklus elemzésével –, hanem alkotója, formálója, alakítója, verejtékes munkával megteremtője is ember és természet, költő és természeti környezet harmóniájának. A költő „Bece-hegyi lírájában” így egyszerre és egyidejűleg van jelen a létezés varázsának átélése, az ember és a világ meghitt kapcsolatának szépsége és a költő tragikus élményeinek nyomasztó súlya (a világ sorsa, a szeretettek, a barátok, a költőtársak elvesztése). Ott van e versekben az élet és a halál, az elmúlás és a pusztulás megmásíthatatlan rendjének felismerése és tudomásul vétele és az ember fokozott felelőssége is azért, hogy a küzdelmekkel kivívott harmónia végül is létrejöjjön a világban.

A hangsúly Takáts lírájában is – mutat rá Csűrös – vitathatatlanul a méltó, az alkotásra alkalmas környezet kiküzdésének lehetőségén és szépségén van, ami – sugallja ez a líra – még az elidegenedett, az ellenséges világban is elérhető. Bece-hegy metaforája ennek a kifejezője, az emberi lehetőségek valóra váltásának vonzó példája, melynek segítségével – társadalmi-történelmi kataklizmák, egyéni sorsproblémák mellett/helyett – megfogalmazódhatott a példa, fölragyoghatott irodalmunkban az élet derűje, a világ szépsége, a létezés varázsa, a vers örökkévalósága. A könyv azt sugallja, hogy ez Takáts költészetének legfőbb üzenete.

A szerző méltó figyelemmel kíséri Takáts filozófiai érdeklődését, bölcséleti líráját, sajátos absztraháló képességét, amely „biztosítja költészetének filozofikumát, az állandó készenlétet a felszíntől a mélység, a héjtól a mag felé törő szellemi munkára”. A halál elkerülhetetlensége ellen a lét folyamatosságának gondolatával, majd időskori lírájában – a költészetről vallott felfogásának megfelelően – „a vers túléli mesterét” hitével védekezik. A költő természetfilozófiája sokoldalú megjelenítője Csűrös szerint a *Száz nap a hegyen*, amelynek személete a természettel együtt lélegző emberé. A tárgyak, a sziklák, a kövek ugyan túlélnek a halandó embert, ám egyedül ő képes a világban a tér és az idő kategóriáinak felfogására, értelmezésére, és ezért Takátsnál „az ember felette áll a világnak”. Felette áll, és egyszersmind felelős is érte, amit a költő a természeti értékek pusztulását bemutató vádló képsorokban tesz nyilvánvalóvá. E

természetfilozófiának egyaránt része az ember és a természet egysége és különbözősége, kölcsönhatása és egymásban való tükröződése. Csűrös arra is felfigyel, hogy Takátsnál elválaszthatatlan „annak a nagy múltra visszatekintő klasszikus toposznak az alkalmazása, amely a föld megművelése és az üres papír teleírása, a „betűvetés” közötti hasonlóságra épül”, és amely az „őszikéit” író mesternek is jellemzője marad. A testi és a szellemi munka, a föld művelése és a költői „művelés” egyaránt embert próbáló munka, de ugyanakkor derű- és örömforrás is.

Csűrös kritika- és esszéfüzére természetéből adódóan nem nyújtja a közel-múltban lezárult pálya szintézisét, ám a költő életének, világképének, művészetfelfogásának változásairól eredeti, több vonatkozásban újszerű, a további értékelések számára is megfontolandó megállapításokat tesz. Fontos kortörténeti, fejlődés-lélektani megfigyeléssel gazdagítja az eddigi nézőpontokat. A *Se ég, se föld* (1947), a *Száz nap a hegyen* (1975), a *Szonettek a Styxen túlra* (1990) és a Csu Fu-verseket tartja a pálya kiemelkedő jelentőségű tájékoztató pontjainak.

A könyv külön értéke, hogy nemcsak az életműben meghatározónak tekinthető költői teljesítményt vizsgálja, hanem rápillant más műfajokra, így Takáts szépprózájára is. A *Polgárjelöltek* és a *Színbáz az „Ezüst Kancsó”*-ban a szerző szerint mesterdarabnak tekinthető, mert olyan minőségű – zenei, költői – próza, amely a sok évtizedes népies-urbánus törekvések közti ellentétek helyébe azok szintézisét hozza létre, és ezért indokolt lenne, hogy ez a prózai teljesítmény jobban beépüljön sokszínű prózai epikai irodalmunk jelenébe és jövőjébe. A különböző esszétípusok és szemléletek képviselőitől, Babbitstól és Németh Lászlótól egyaránt a szükséges ismereteket megszerző, ám az ellentéteket át nem örökítő esszéírókat is megismerhetjük a könyvből, azt, aki – a prózaíróhoz hasonlóan – az esszében is az ellentétes irányzatok közti összefogást tartja szükségesnek és lehetségesnek. Az *Öt esztendő Drangalagban* naplóíróját sem kerüli el Csűrös figyelme, mindenekelőtt az emberiség sorsáért aggódó, a magyar ifjúság nemzeti tudatvesztése miatt kesergő, a zsákutcás történelmi fejlődésünkkel és következményeivel foglalkozó, a saját sorsát a „termelő munkás jogos öntudatával” megélő, költőként a szilárd emlékezetre, a gazdag és mindig készenléti állapotban lévő asszociációs bázisra és a gazdag képzet-társításokra támaszkodó alkotót emelve ki könyvében.

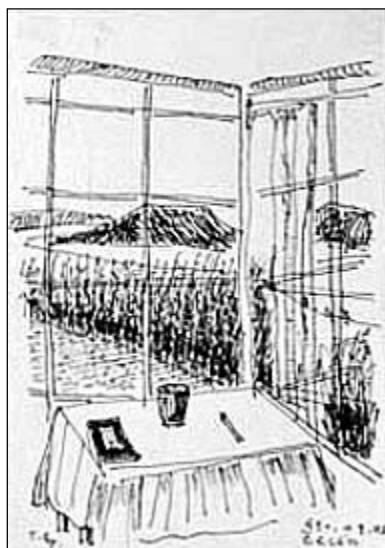
A levélíró Takátsot a Csorba Győzővel illetve Fodor Andrással folytatott levelezése alapján ismerhetjük meg. Csűrös eredeti megközelítésében Csorba és Takáts levelezésének közös és eltérő szólamai rajzolódnak ki a sorokból. Önérzetes vidékiségük, a filológiai kultúra iránti tiszteletük, a leletmentés, az öndokumentáció fontosságának felismerése, a dél-dunántúli irodalom színvonala szüntelen javításának törekvése – a közös személyes élményeken, például az 1947-48-as római hónapokon túl – levelezésük közös szólamának alapjai. Időnként jelentkező ízlésbeli eltéréseik, költői magatartásuk és alkotás-módszertani különbözőségeik az eltérő szólam részét képezik.

Takáts utolsó kötetének (*Hol is a Volt*, Pannónia Könyvek, Pécs, 2008) elemzésével Csűrös rávilágít a költő által a nyolcvanas évek elejétől/közepétől megtalált „új út” lényegére és eredményére: Drangalagra és a Csu Fu versekre. Előbbit

egyszerre „az egész világra kiterjedő kritikai tabló színterének”, „a kellemetlenségekkel együtt járó létezés terepének”, a sohasem tökéletes és boldogító, de elviselhető és elviselendő élettér szinonimájának, végül a költő szülőhónának, Múzsájának tekinti. A Csú Fu verseket pedig a végtelen gazdagságú konkrét érzékelés és az elvont gondolkodás összefonódó kettőssége kifejeződéseként írja le. Olyan többjelentésű alkotásoknak, melyekben a lét és a tudat kísérteties – az időskorban felerősödő – paradoxonai jelentkeznek, a sors végső nagy kérdései fogalmazódnak meg, amelyeket a nagy elődökhöz, Madáchhoz, Babitshoz hasonlóan, persze Takáts sem tud maradéktalanul megoldani, de a Csú Fu versek közvetítette varázslattal mégis képes egyfajta, mégpedig biztató megoldást nyújtani olvasóinak.

Csúrös írásai nem terjednek ki ugyan az életmű valamennyi területére, nem foglalkoznak a novellista, az ifjúsági-regény író, a néprajzkutató, a képzőművész munkásságával, mégis a vaku villanása nyújtotta lehetőséggel világos rátekintést engednek e sokszínű, műfailag gazdag, közel nyolc évtizedes pályára egészére. A könyv jól érzékelteti a költőnél végbement változásokat is. Ez a viszonylag szerény terjedelmű, ám értékelő mozzanatokban gazdag könyv egy kiemelkedő múlt századi életmű utóéletének első jelentős állomása.

(Pro Pannonia Kiadó, Pécs, 2009)

Becén

„Talpig fájásba csomagolva”

Mozdulatlanul ülök a számítógép előtt, s hallgatom az enyhe novemberi este utcáról beszűrődő tompa hangjait, s arra gondolok, hogy jó volna eltenni ebből a nyugalomból egy keveset nehezebb időkre is. Az egész este csak egy pillanatnak tűnik. A monitor szűrt fénye az egyetlen fényforrás a szobámban, minden villanyt lekapcsoltam. Puha, fekete sötétséggel lett tele a félig földbe süllyesztett, boltíves helyiség. A mozdulatlanság jól esik, olyan érzésem van tőle, mintha megállt volna az idő. Szemlélődöm.

Néhány hónappal ezelőtt kisebb kopás-foltot fedeztem fel dúsnak hitt hajtömegem legtetetjén, pontosan ott, ahol korábbi századokban élt alázatos szerzeteseink a világi hívságokat megvetendő, kiborotváltattak egy kerek részt a hajukból. Van tehát min morfondíroznom. Az alattomos kis ritkulás ugyan még nem volt teljes, de jelenléte megmásíthatatlannak tűnt. Alattomosága abban nyilvánult meg, hogy olyan helyen jelentkezett, amelyet csak a véletlennek köszönhetően vettem észre. Bujkált előlem. Leleplezésére egy ártatlan fotó szolgáltatott lehetőséget, amelyen véletlenül hátulról láttam meg magamat. A kis világító terület odavonzotta a szememet, s onnantól kezdve nem volt tovább helye a mellébeszülésnek, tudomásul kellett vennem, hogy kopaszodom.

A felismerés sokkolt. Nem valamiféle sértett hiúságérből, hanem pusztán annak váratlansága okán. Azt, hogy jó ideje őszülök, tudomásul vettem már az egyetemen, de e kettő kombinációjának jelenlétére nem voltam felkészülve. Negyvenévesen az ember persze szembesülni kényszerül megfoglyatkozott testi erejének apró jeleivel: megereszkedett pocakjának látványával, s az egyre sűrűbben jelentkező egészségügyi problémák előtt széttárt karral álló orvosokkal.

A hajhullás valahogy mégis más. Lehet, hogy mégiscsak hiúsági kérdés az egész? Az ember a helytelen kalaphasználatot, az állandó hanyatt fekvé alvást okolja e gyalázatért. Tudomásul kell venni, hogy már nemcsak a gyermekek, hanem a tini lányok is csókolommal köszönnek rá az utcán, nem veszik férfiszámba. Öreg. Persze az ember még nem érzi annak magát, de azért a fiatalok szemében egy negyven éves ember már az.

Vajon érdemes harcolni ellene? Ez jár a fejemben, miközben továbbra sem mozdulok. Az emberek áztatják magukat. Különféle plasztikai műtétekkel üzletelő műhelyek, varázslatos eredménnyel kecsegtető krémeket gyártó cégek, fiatalos-sportos öltözékeket reklámozó divatcégek illuzionistáinak hisznek, hogy valahogy megállíthassák az időt, de mindhiába. Nekem mégis sikerült. Itt és most a szobámban, egy átlagos szerda este, minden segítség nélkül, s mindezt egy kopasz fejtetőn tűnődve.

Bertha Bulcsú egyik írásában azt fejtegeti, hogy az öregedés akkor kezdődik meg, amikor egyre kevesebben lesznek körülöttünk azok, akikhez mi tartozunk, s egyre többen olyanok, akik hozzánk tartoznak. Egy szemvillanás alatt megértettem. A folyamat elindult, talán fel is gyorsult az utóbbi években.

Az ölemben egy még szinte nyomda-meleg, rendkívül izléses, visszafogott eleganciájú könyv pihen. *Pénteken vasárnap* a címe, s úgynevezett „öregség verseket” tartalmaz. Bertók László decemberben töltötte be 75. életévét, s mégis ír, alkot, dolgozik. Legújabb kötete is ezt bizonyítja. Az öregség tehát relatív. Nemcsak a megélt évek számától, hanem a „szerkezet” működésétől és legfőbbképpen a léleknek az újra való nyitottságától függ. Van-e még távlat előttünk, hogy az egymást egyre gyorsabban követő „pillanatkákat” megragadjuk, észrevegyük és egymás mellé tegyük, még mielőtt „jön a következő, amely magával sodor vagy lebagy”?

Ülök az íróasztalomnál a gép előtt, s a falat bámulom. Ölemben a Bertók-kötet, elején egy stilizált ágas-bogas faág negatívja töri meg az egyszínű borítót. Hol a könyvre nézek, hol a meszelt fal erezetére. Ezt is, azt is mester készítette. Simogatom a keménykötéses kötet fényes borítóját, s az egyik mesterre gondolok. Látom magam előtt, ahogy Király utcai lakásában kimérten, mégis tempósan járja megszokott útját ablaktól ajtóig, aztán vissza, s ezt a kimerüléssig. Gondolkozik. Én nem. Csak ülök, s jól esik érezni a kezem alatt pihenő könyvből áradó időtlenséget. Nem kapkodom, csak néha ütök le egy-egy billentyűt. Lassan gyűlnek a sorok a monitoron. Van időm. Sőt, ennek a mondatnak a jelentése lassan kezd értelmetlenné válni. Nincs is idő. A megszokott falióra ketegységét sem hallok már. Elvesztette a jelentőségét.

Bertók közben „behozta”, sőt le is hagyta életkorban azt a Csorba Győzőt, aki 1991-ben *Szemközt vele* című kötetében, szintén hetvenöt évesen, éppúgy a test egyre fogyó erejéről, a betegségekről és a halálról írt, mint most ő. Hol van hát az idő? Ki az öregebb kettejük közül? Vajon a halottak is öregszenek velünk?

Olvasom az idő fogalmának már-már metafizikai értelmezését boncolgató, rendkívül feszes, háromszor négysoros strófákat, amelyeknek végéről Bertók egyszerűen lehagyta a két utolsó sort, s kezd tisztulni előttem a kép. Próbálok a sorok mögé nézni. A szavak befejezetlensége mögött talán nem pusztán az akarat láttatja velem, hogy még semmi sincs befejezve, hanem az valóban ott is van. Bár első olvasatra pesszimistának hatnak a versek, s az egész kötet az elmúlás fájdalmas tehetetlenségét énekli meg, egyre erősödik bennem a meggyőződés, hogy a Bertók költészetét sokszor borúlátónak titulálók tévednek. Bertók nem pesszimista, sokkal inkább realista. Mindig azt írja, amit éppen megél. Az évek száma ugyan egyre gyarapodik, a „szerkezet” működése itt-ott akadozik, a lélek azonban még kész, még „*megy a vonat*”.

A nyakam és a hátam közben sajogni kezd a hosszú mozdulatlanságtól. Hagyom. Figyelgetem testem üzeneteit. Kitaróan küldi a jeleket. Mint valami biológiai mobiltelefon, jelzi, hogy az akkumulátor lemerülőben van. Szinte élvezem ezt a spontán kreált önreflexiós játékot. Ahogy komótosan haladok egyre beljebb és beljebb a bertóki rövid sorokba sűrített rímek bozótjába, amelyben mintha a külső valóság egy kimerevített pillanatát mutatná meg a költői képzelet, kezdek megbárátkozni azzal a kis „tisztással” odafent. A mesterre gondolok, aki tudja, hogy a nem egyszer fájdalmas „*batárátlépést*” senki sem kerülheti el: „*Mindenki maga / szenved, éli meg, abogy / a mindenség pora, sava / testből, lélekből kimozog?*”.

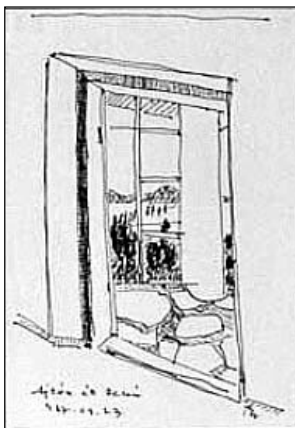
Olyan ez a kötet, mint egy látélet. Orvosi költőiséggel prognosztizálja a megélt emberi szenvedés diagnózisát. Közben a lábam is zsibbadni kezd. Nem mozdulok. Csak simogatom tovább az oldalakat. Nemrég a Grand Chartreus monostorának 900 éve szinte változatlan életvitelét bemutató dokumentumfilmben láttam, amint egy öreg karthauzi ugyanezekkel az időtlen mozdulatok-

kal készítette elő a szent öltözethez választott szerzetesi ruhának való anyagot a metamorfózishoz. Nagyon megrázott ez a végtelen szeretet, ahogy belelátta az egyszerű anyagba a habitust, a szerzetesi ruhát.

Bertók ugyanezzel a finomsággal, de egyben megdöbbentő precizitással is láttatja a versekben azt a folyamatot, ahogy az enyészet megkezdte bennünk a működését. „*Talpig fájásba csomagolva, / a csontok közt, ahogy a rozsda*”. Nem panaszkodik, nem sopánkodik, nem esik kétségbe. Tényszerűen rögzít, s ettől engem erős hálaérzet kerít hatalmába. Egy ideje mindent próbálok elrakni, leírni, katalogizálni, megmenteni. Biztos ez is a korral jár, de egyszerűen nem tudom megszokni a virtuális kapcsolattartás és a digitális archiválás korszakát. Mi marad fenn korunkból? Telefonbeszélgetéseink, SMS-eink, e-mailjeink, CD lemezeink, pendrive-jaink a semmibe hullanak. Bertók megmenti nekem az öregedés fájdalmas szépségét, amit érzek ugyan, de ilyen egzakt, mégis lírai formában képtelen vagyok megfogalmazni.

Mert meggyőződésem, hogy életünk minden korszakának megvan a maga szépsége! Nemcsak a vérbő fiatalok szerelmes egymásba bimbózása létezik, hanem a letisztult, egymás kezét ötven év után is kereső öreg házaspároknak is kell hogy legyen létjogosultsága! Ez utóbbi pedig nem a test, hanem a lélek egészségének a függvénye. Ezt a hitet olvasom ki a bertóki versek létértelmezéséből. Mert Bertók tudja, hogy igazán boldog csak az lehet, aki a jelenben akar és tud élni. Aki elfogadja, aki reménykedik. Milyen kár, hogy korunk embere mégis állandóan elégedetlen vele! A gyerekek felnőttek akarnak lenni, s valami állandó hajtóerőnek engedve törtetnek a jövő felé, az öregek pedig egyfolytában a múltban nosztalgizálva szidják a „mai fiatalokat”. De ki az öreg és ki a fiatal? A kötet lírai terét e két létállapot közötti keskeny sáv értelmezési és felfogásbeli végleteinek limese keretezi. Nincs jó válasz, csak az elfogadás.

Én, ezen a felismerésen felbuzdulva, itt és most, az íróasztalom előtt gubbasztva elhatároztam, hogy a jelenben fogok élni, s „látványosan”, úgymond tüntetőleg, feleségem kezét keresve öregszem meg.

Ajtón át, Becén

EMLÉKEZÉS

P O M O G Á T S B É L A

Az életöröm tanára

Emlékbeszéd Takáts Gyula síremléke előtt

Egy síremlék előtt nem szokás az életörömről beszélni, hiszen magát az alkalmat, tudniillik azt, hogy halott mesterünk és barátunk földi nyugvóhelye előtt gyülekezünk, a gyász komor színei szövik át. Itt és most, a költő születésének egy évszázados fordulóján mégsem a gyászról kívánok beszélni, inkább arról, hogy Takáts Gyula emberi és költői mivoltában, egyéniségében és életművében milyen nagy ajándékot kaptunk a Gondviseléstől. Minden emberi életnek van valamiféle üzenete, ez nem ritkán tragikus, minthogy be nem váltott tervekre, megghiúsult reményekre, nemzedékek meddő küzdelmeire emlékeztetnek ezek. Ritka az olyan sors, amelyről elmondható, hogy öröme nevel, reményre biztat, olyan örökséget hagy ránk, amely mindenkoron élni segít és arra nevel, hogy békében legyünk a világgal és önmagunkkal. Takáts Gyula élete és munkássága ilyen: élete, amely a mögöttünk álló zavaros és tragikus évszázadban ritka személyes biztonság és belső emberi harmónia birtokában mutatta fel azt, hogy a kiegyensúlyozott gondolkodásnak és a mértékletes életörömnek minden gonosz tapasztalat ellenére mégiscsak vannak esélyei, és munkássága, amely maga az alkotó munka értelmének és békítő hatalmának az érvényességét mutatja fel.

Igaz, Takáts Gyulának is meg kellett küzdenie a kor kihívásaival és rettenetével, ő is fájdalmasan élte meg azt az Adytól már igen korán megélt tapasztalatot, miszerint „minden egész eltörött”. Költészetében ő is beszélt erről, nem egyszer éppen a szép harmónia természetes otthonának ismert mediterrán világban: Hellaszban, Itáliában járva vetett számot a klasszikus összhangok összezavarásának elszomorító tapasztalataival. Mégis, meg tudott ezekkel küzdeni, helyre tudta állítani az élet, a munka, a teremtés értelmébe vetett hagyományos hitet. Megküzdött azért a belső biztonságért, amit ez a hit adott számára, Kaposváron vagy Becehegyen olyan szűkebb hazára talált, ahol ennek a küzdelemnek voltak győzelmi esélyei. A mérték és az arány tisztelete, az otthonosság derűje, a lélek bölcsessége kellő védelmet kínált számára a gonosz és ostoba tapasztalatok ellenében. Ezért mondhatom azt, hogy síremléke előtt állva és költői sorsával, életművével számot vetve nem az elmúlás fájdalmát kell átélnünk, hanem annak a jó érzését, hogy Takáts Gyula és költészete megadatott nekünk, hogy ismertük és szerettük őt és ő szeretett bennünket. Angyalok továbbítsák ezt a szeretetünket és hűségünket neki.

(Elhangzott 2011. február 4-én, a kaposvári Keleti Temetőben.)